

P.
VIRGILII
MARONIS
OPERA

TOMVS II.

PARMAE
EX REGIO TYPOGRAPHEO

MDCCXCV

PVBLII
VIRGILII MARONIS
AENEIDOS

LIBER SEXTVS.

Sic fatur lacrymans, classique immittit habenas,
Et tandem Euboicis Cumarum adlabitur oris.
Obvertunt pelago proras: tum dente tenaci
Ancora fundabat naves, et litora curvae
Praetexunt puppes: iuvenum manus emicat ardens
Litus in Hesperium: quaerit pars semina flammae
Abstrusa in venis silicis: pars densa ferarum
Tecta rapit, silvas; inventaque flumina monstrat.
At pius Aeneas arces, quibus altus Apollo
Praesidet, horrendaeque procul secreta Sibyllae,
Antrum immane, petit: magnam cui mentem animumque
Dolius inspirat vates, aperitque futura.
Iam subeunt Triviae lucos, atque aurea tecta.

Daedalus, ut fama est, fugiens Minoïa regna,
Praepetibus pennis ausus se credere caelo,
Insuetum per iter gelidas enavit ad Arctos,
Chalcidicaque levis tandem superadstitit arce.
Redditus his primum terris, tibi, Phoebe, sacravit

Remigium alarum, posuitque immania templa.
In foribus letum Androgei: tum pendere poenas
Cecropidae iussi (miserum!) septena quotannis
Corpora natorum; stat ductis sortibus urna:
Contra elata mari respondet Guosia tellus.
Hic crudelis amor tauri, suppostaque furto
Pasiphaë, mixtumque genus, prolesque biformis
Minotaurus inest, veneris monumenta nefandae:
Hic labor ille domus, et inextricabilis error.
Magnum reginae sed enim miseratus amorem
Daedalus, ipse dolos tecti ambagesque resolvit,
Caeca regens filo vestigia. Tu quoque magnam
Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro:
Bis patriae cecidere manus. Quin protinus omnia
Perlegerent oculis, ni iam praemissus Achates
Adforet, atque una Phoebi Triviaeque sacerdos,
Deiphobe Glauci, fatur quae talia regi:
Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.
Nunc grege de intacto septem mactare iuencos
Praestiterit, totidem lectas de more bidentes.

Talibus adfata Aenean (nec sacra morantur
Iussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum;
Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum;
Vnde ruunt totidem voces, responsa Sibyllae.
Ventum erat ad limen, quum virgo, Poscere fata
Tempus, ait: deus, ecce, deus. Cui talia fanti

Ante fores, subito non vultus, non color unus,
 Non comtae mansere comae; sed pectus anhelum,
 Et rabie fera corda tument; maiorque videri,
 Nec mortale sonans. Adilata est numine quando
 Iam propiore dei: Cessas in vota precesque,
 Tros, ait, Aenea? cessas? neque enim ante dehiscunt
 Attonitae magna ora domus. Et talia fata
 Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
 Ossa tremor, funditque preces rex pectore ab imo:

Phoebe, graves Troiae semper miserate labores,
 Dardana qui Paridis direxti tela manusque
 Corpus in Aeacidæ; magnas obeuntia terras
 Tot maria intravi duce te, penitusque repostas
 Massylûm gentes, praetentaque Syrtibus arva.
 Iam tandem Italiae fugientis prendimus oras.
 Hac Troiana tenus fuerit Fortuna sequuta.
 Vos quoque Pergameae iam fas est parcere genti,
 Dîquedæaeque omnes, quibus obstitit Ilium, et ingens
 Gloria Dardaniae. Tuque, o sanctissima vates,
 Praescia venturi, da, non indebita posco
 Regna meis fati, Latio considerare Teucros,
 Errantesque deos, agitataque numina Troiae.
 Tum Phoebæ et Triviae solido de marmore templum
 Instituum, festosque dies de nomine Phoebi.
 Te quoque magna manent regnis penetralia nostris:
 Hic ego namque tuas sortes, arcanaque fata,
 Dicta meae genti, ponam, lectosque sacrabo,
 Alma, viros. Foliis tantum ne carmina manda;

Ne turbata volent rapidis ludibria ventis.
Ipsa canas oro. Finem dedit ore loquendi.

At, Phoebi nondum patiens, immanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum: tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
Ostia iamque domus patuere ingentia centum
Sponte sua, vatisque ferunt responsa per auras.
O tandem magnis pelagi defuncte periclis!
Sed terra graviora manent. In regna Lavini
Dardanidae venient; mitte hanc de pectore curam:
Sed non et venisse volent. Bella, horrida bella,
Et Thybrim multo spumantem sanguine cerno.
Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
Defuerint. Alius Latio iam partus Achilles,
Natus et ipse dea: nec Teucris addita Iuno
Vsquam aberit: quum tu supplex in rebus egenis
Quas gentes Italûm, aut quas non oraveris urbes!
Causa mali tanti coniux iterum, hospita Teucris,
Externique iterum thalami.

Tu ne cede malis: sed contra audentior ito,
Qua tua te Fortuna sinet. Via prima salutis,
Quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.

Talibus ex adyto dictis Cumaea Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obscuris vera involvens: ea frena furenti
Concutit, et stimulos sub pectore vertit Apollo.
Vt primum cessit furor, et rabida ora quierunt;

Incipit Aeneas heros: Non ulla laborum,
 O virgo, nova mî facies inopinave surgit.
 Omnia praecepi, atque animo mecum ante peregi.
 Vnum oro; quando hîc inferni ianua regis
 Dicitur, et tenebrosa palus Acheronte refuso;
 Ire ad conspectum cari genitoris et ora
 Contingat: doceas iter, et sacra ostia pandas.
 Illum ego per flammâs, et mille sequentia tela,
 Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi:
 Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
 Atque omnes pelagique minas caelique ferebat
 Invalidus, vires ultra sortemque senectae.
 Quin, ut te supplex peterem, et tua limina adirem,
 Idem orans mandata dabat. Natique patrisque,
 Alma, precor, miserere: potes namque omnia: nec te
 Nequidquam lucis Hecate praefecit Avernis.
 Si potuit Manes arcessere coniugis Orpheus,
 Threïcia fretus cithara fidibusque canoris:
 Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
 Itque reditque viam toties: quid Thesea, magnum
 Quid memorem Alciden? et mî genus ab Iove summo.

Talibus orabat dictis, arasque tenebat;
 Quum sic orsa loqui vates: Sate sanguine divûm,
 Tros Anchisiada, facilis descensus Averno:
 Noctes atque dies patet atri ianua Ditis.
 Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
 Hoc opus, hic labor est. Pauci, quos aequus amavit
 Iuppiter, aut ardens evexit ad aethera virtus,

Dīs geniti potuere. Tenent media omnia silvae,
Cocytusque sinu labens circumvenit atro.
Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara; et insano iuvat indulgere labori;
Accipe, quae peragenda prius. Latet arbore opaca
Aureus et foliis et lento vimine ramus,
Iunoni infernae dictus sacer: hunc tegit omnis
Lucus, et obscuris claudunt convallibus umbrae.
Sed non ante datur telluris operta subire,
Auricomos quam quis decerpserit arbore fetus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit. Primo avulso non deficit alter
Aureus; et simili frondescit virga metallo.
Ergo alte vestiga oculis; et rite repertum
Carpe manu. Namque ipse volens facilisque sequetur,
Si te fata vocant: aliter, non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Praeterea iacet exanimus tibi corpus amici,
(Heu! nescis) totamque incestat funere classem;
Dum consulta petis, nostroque in limine pendes.
Sedibus hunc refer ante suis, et conde sepulcro.
Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunt.
Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis,
Adspicies. Dixit, pressoque obmutuit ore.
Aeneas maestus defixus lumina vultu
Ingreditur, linquens antrum; caecosque volutat
Eventus animo secum: cui fidus Achates

It comes, et paribus curis vestigia figit.
 Multa inter sese vario sermone serebant:
 Quem socium exanimem vates, quod corpus humandum
 Diceret: atque illi Misenum in litore sicco,
 Vt venere, vident indigna morte peremtum;
 Misenum Aeoliden, quo non praestantior alter
 Aere ciere viros, martemque accendere cantu.
 Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
 Et lituo pugas insignis obibat et hasta.
 Postquam illum vita victor spoliavit Achilles,
 Dardanio Aeneae sese fortissimus heros
 Addiderat socium, non inferiora sequutus.
 Sed tum, forte cava dum personat aequora concha,
 Demens et cantu vocat in certamina divos,
 Aemulus exceptum Triton (si credere dignum est)
 Inter saxa virum spumosa immererat unda.
 Ergo omnes magno circum clamore fremebant;
 Praecipue pius Aeneas. Tum iussa Sibyllae,
 Haud mora, festinant flentes, aramque sepulcri
 Congerere arboribus, caeloque educere certant.
 Itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum:
 Procumbunt piceae: sonat icta securibus ilex:
 Fraxineaeque trabes, cuneis et fissile robur
 Scinditur: advolvunt ingentes montibus ornos.
 Necnon Aeneas opera inter talia primus
 Hortatur socios, paribusque accingitur armis:
 Atque haec ipse suo tristi cum corde volutat,
 Adspectans silvam immensam, et sic voce precatur:

Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
Ostendat nemore in tanto! quando omnia vere,
Heu nimium! de te vates, Misene, loquuta est.
Vix ea fatus erat, geminae quum forte columbae,
Ipsa sub ora viri caelo venere volantes,
Et viridi sedere solo. Tum maximus heros
Maternas adgnoscit aves, laetusque precatur:
Este duces, o, si qua via est, cursumque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum. Tuque, o, dubiis ne defice rebus,
Diva parens. Sic effatus vestigia pressit;
Observans quae signa ferant, quo tendere pergant.
Pascentes illae tantum prodire volando,
Quantum acie possent oculi servare sequentum.
Inde, ubi venere ad fauces grave olentis Averni,
Tollunt se celeres; liquidumque per aëra lapsae
Sedibus optatis geminae super arbore sidunt;
Discolor unde auri per ramos aura refulsit.
Quale solet silvis brumali frigore viscum
Fronde virere nova, quod non sua seminat arbos,
Et croceo fetu teretes circumdare truncos:
Talis erat species auri frondentis opaca
Ilice; sic leni crepitabat bractea vento.
Corripit Aeneas extemplo, avidusque refringit
Cunctantem, et vatis portat sub tecta Sibyllae.

Nec minus interea Misenum in litore Teucri
Flebant, et cineri ingrato suprema ferebant.
Principio pinguem taedis et robore secto

Ingentem struxere pyram: cui frondibus atris
 Intexunt latera, et ferales ante cupressos
 Constituunt, decorantque super fulgentibus armis.
 Pars calidos latices et ahena undantia flammis
 Expediunt, corpusque lavant frigentis et unguunt.
 Fit gemitus. Tum membra toro defleta reponunt,
 Purpureasque super vestes, velamina nota,
 Coniiciunt: pars ingenti subiere feretro,
 Triste ministerium, et subiectam more parentum
 Aversi tenuere facem. Congesta cremantur
 Turea dona, dapes, fuso crateres olivo.
 Postquam collapsi cineres, et flamma quievit,
 Relliquias vino et bibulam lavere favillam;
 Ossaque lecta cado texit Corynaeus aheno.
 Idem ter socios pura circumtulit unda,
 Spargens rore levi et ramo felicis olivae;
 Lustravitque viros, dixitque novissima verba.
 At pius Aeneas ingenti mole sepulcrum
 Imponit, suaque arma viro, remumque, tubamque,
 Monte sub aërio: qui nunc Misenus ab illo
 Dicitur, aeternumque tenet per saecula nomen.
 His actis, propere exsequitur praecepta Sibyllae.
 Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu,
 Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris;
 Quam super haud ullae poterant impune volantes
 Tendere iter pennis: talis sese halitus atris
 Faucibus effundens supera ad convexa ferebat.
 Quattuor hinc primum nigrantes terga iuencos

Constituit, frontique invergit vina sacerdos;
Et, summas carpens media inter cornua saetas,
Ignibus imponit sacris, libamina prima,
Voce vocans Hecaten caeloque Ereboque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suscipiunt pateris. Ipse atri velleris agnam
Aeneas matri Eumenidum, magnaеque sorori,
Ense ferit, sterilemque tibi, Proserpina, vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue super oleum infundens ardentibus extis.
Eccē autem, primi sub lumina solis et ortus,
Sub pedibus mugire solum, et iuga coepta moveri
Silvarum, visaeque canes ululare per umbram,
Adventante dea. Procul o, procul este, profani,
Conclamat vates, totoque absistite luco:
Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum:
Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro se immisit aperto:
Ille ducem haud timidis vadentem passibus aequat.

Dī, quibus imperium est animarum, umbraeque silentes,
Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte tacentia late;
Sit mihi fas audita loqui; sit numine vestro
Pandere res alta terra et caligine mersas.
Ibant obscuri sola sub nocte per umbram,
Perque domos Ditis vacuas, et inania regna.
Quale per incertam lunam sub luce maligna
Est iter in silvis, ubi caelum condidit umbra

Iuppiter, et rebus nox abstulit atra colorem.
 Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci
 Luctus, et ultrices posuere cubilia Curae;
 Pallentesque habitant Morbi, tristisque Senectus,
 Et Metus, et male suada Fames, ac turpis Egestas;
 Terribiles visu formae; Letumque, Labosque:
 Tum consanguineus Leti Sopor, et mala mentis
 Gaudia, mortiferumque adverso in limine Bellum,
 Ferreique Eumenidum thalami, et Discordia demens,
 Vipereum crinem vittis innexa cruentis.

In medio ramos annosaeque brachia pandit
 Vlmus opaca, ingens: quam sedem Somnia vulgo
 Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus haerent,
 Multaque praeterea variarum monstra ferarum,
 Centauri in foribus stabulant, Scyllaeque bifformes,
 Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lerna
 Horrendum stridens, flammisque armata Chimaera,
 Corgones, Harpyiaeque, et forma tricorporis umbrae.
 Corripit hinc subita trepidus formidine ferrum
 Aeneas, strictamque aciem venientibus offert;
 Et, ni docta comes tennes sine corpore vitas
 Admoneat volitare cava sub imagine formae,
 Irruat, et frustra ferro diverberet umbras.

Hinc via, Tartarei quae fert Acherontis ad undas:
 Turbidus hinc coeno vastaue voragine gurgēs
 Aestuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
 Portitor has horrendus aquas et flumina servat
 Terribili squalore Charon: cui plurima mento.

Canities inculca iacet; stant lumina flamma;
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
Et ferruginea subvectat corpora cymba,
Iam senior: sed cruda deo viridisque senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
Matres atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimûm heroum, pueri innuptaeque puellae,
Impositique rogis iuvenes ante ora parentum.
Quam multa in silvis autumnî frigore primo
Lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
Quam multae glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat, atque oris immittit apricis.
Stabant orantes primi transmittere cursum,
Tendebantque manus ripae ulterioris amore.
Navita sed tristis nunc hos, nunc accipit illos:
Ast alios longe submotos arcet arena.
Aeneas miratus enim, motusque tumultu,
Dic, ait, o virgo, quid vult concursus ad amnem?
Quidve petunt animae? vel quo discrimine ripas
Hae linquunt, illae remis vada livida verrunt?
Olli sic breviter fata est longaeva sacerdos:
Anchisa generate, deûm certissima proles,
Cocyti stagna alta vides, Stygiamque paludem,
Dî cuius iurare timent et fallere numen.
Haec omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est;
Portitor ille, Charon; hi, quos vehit unda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta

Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
 Centum errant annos, volitantque haec litora circum:
 Tum demum admissi stagna exoptata revisunt.
 Constitit Anchisa satus, et vestigia pressit;
 Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.
 Cernit ibi maestos, et mortis honore carentes,
 Leucaspim, et Lyciae ductorem classis Orontem;
 Quos, simul a Troia ventosa per aequora vectos,
 Obruit auster, aqua involvens navemque virosque.

Ecce gubernator sese Palinurus agebat,
 Qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
 Exciderat puppi, mediis effusus in undis.
 Hunc ubi vix multa maestum cognovit in umbra;
 Sic prior adloquitur: Quis te, Palinure, deorum
 Eripuit nobis, medioque sub aequore mersit?
 Dic age. Namque mihi, fallax haud ante repertus,
 Hoc uno responso animum delusit Apollo:
 Qui fore te ponto incolumem, finesque canebat
 Venturum Ausonios. En haec promissa fides est?
 Ille autem: Neque te Phoebi cortina fefellit,
 Dux Anchisiada, nec me deus aequore mersit.
 Namque gubernaculum multa vi forte revulsum,
 Cui datus haerebam custos, cursusque regebam,
 Praecipitans traxi mecum. Maria aspera iuro,
 Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
 Quam tua ne, spoliata armis, excussa magistro,
 Deficeret tantis navis surgentibus undis.
 Tres notus hibernas immensa per aequora noctes

Vexit me violentus aqua: vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summa sublimis ab unda.
Paullatim adnabam terrae: iam tuta tenebam:
Ni gens crudelis madida cum veste gravatum,
Prensantemque uncis manibus capita aspera montis
Ferro invasisset, praedamque ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, versantque in litore venti.
Quod te per caeli iucundum lumen, et auras,
Per genitorem oro, per spes surgentis Iuli;
Eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram
Iniice, namque potes; portusque require Velinos.
Aut tu, si qua via est, si quam tibi diva creatrix
Ostendit (neque enim credo sine numine divûm
Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem),
Da dextram misero, et tecum me tolle per undas;
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
Talia fatus erat, coepit quum talia vates:
Vnde haec, o Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque severum
Eumenidum adspicies, ripamve iniussus adibis?
Desine fata deûm flecti sperare precando.
Sed cape dicta memor, duri solatia casus.
Nam tua finitimi, longe lateque per urbes
Prodigiis acti caelestibus, ossa piabunt;
Et statuent tumulum, et tumulo sollemnia mittent;
Aeternumque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curae emotae, pulsusque parumper
Corde dolor tristi: gaudet cognomine terra.

Ergo iter inceptum peragunt, fluvioque propinquant
 Navita quos iam inde ut Stygia prospexit ab unda
 Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripae,
 Sic prior adgreditur dictis, atque increpat ultro:
 Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
 Fare age, quid venias, iam istinc; et comprime gressum.
 Vmbrarum hic locus est, Somni, Noctisque soporae:
 Corpora viva nefas Stygia vectare carina.
 Nec vero Alciden me sum laetatus euntem
 Accepisse lacu, nec Thesea Pirithoumque:
 Dis quamquam geniti, atque invicti viribus essent.
 Tartareum ille manu custodem in vincla petivit
 Ipsius a solio regis, traxitque trementem:
 Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
 Quae contra breviter fata est Amphrysia vates:
 Nullae hinc insidiae tales; absiste moveri:
 Nec vim tela ferunt: licet ingens ianitor antro
 Aeternum latrans exsanguis terreat umbras:
 Casta licet patrui servet Proserpina limen.
 Troïus Aeneas, pietate insignis et armis,
 Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
 Si te nulla movet tantae pietatis imago,
 At ramum hunc (aperit ramum qui veste latebat)
 Adgnoscas. Tumida ex ira tum corda residunt;
 Nec plura his. Ille admirans venerabile donum
 Fatalis virgae, longo post tempore visum,
 Caeruleam advertit puppim, ripaeque propinquat.
 Inde alias animas, quae per iuga longa sedebant,

Deturbat, laxatque foros: simul accipit alveo
Ingentem Aenean. Gemuit sub pondere cymba
Sutilis, et multam accepit rimosa paludem.
Tandem trans fluvium incolumis vatemque virumque
Informi limo glaucaque exponit in ulva.

Cerberus haec ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans immanis in antro.
Cui vates, horrere videns iam colla colubris,
Melle soporatam et medicatis frugibus offam
Obiicit. Ille fame rabida tria guttura pandens
Corripit obiectam, atque immania terga resolvit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Aeneas aditum custode sepulto,
Evaditque celer ripam irremeabilis undae.

Continuo auditae voces, vagitus et ingens,
Infantumque animae flentes in limine primo;
Quos dulcis vitae exsortes, et ab ubere raptos,
Abstulit atra dies, et funere mersit acerbo.
Hos iuxta falso damnati crimine mortis.
Nec vero hae sine sorte datae, sine iudice, sedes.
Quaesitor Minos urnam movet: ille silentum
Conciliumque vocat, vitasque et crimina discit.
Proxima deinde tenent maesti loca, qui sibi letum
Insontes peperere manu, lucemque perosi
Proiecere animas. Quam vellent aethere in alto
Nunc et pauperiem et duros perferre labores!
Fas obstat, tristisque palus inamabilis unda
Adligat, et novies Styx interfusa coeracet.

Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
 Lugentes campi: sic illos nomine dicunt.
 Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,
 Secreti celant calles, et myrtea circum
 Silva tegit: curae non ipsa in morte relinquunt.
 His Phaedram Procrimque locis, maestamque Eryphylen,
 Crudelis nati monstrantem vulnera, cernit,
 Evadnenque, et Pasiphaën: his Laodamia
 It comes, et, iuvenis quondam, nunc femina Caenis,
 Rursus et in veterem fato revoluta figuram.
 Inter quas Phoenissa recens a vulnere Dido
 Errabat silva in magna: quam Troïus heros,
 Vt primum iuxta stetit, adgnovitque per umbram
 Obscuram, qualem primo qui surgere mense
 Ant videt, aut vidisse putat per nubila lunam,
 Demisit lacrymas, dulcique adfatus amore est:
 Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo.
 Venerat, exstinctam, ferroque extrema sequutam?
 Funeris heu tibi caussa fui? Per sidera iuro,
 Per Superos, et si qua fides tellure sub ima est;
 Invitus, regina, tuo de litore cessi.
 Sed me iussa deûm, quae nunc has ire per umbras,
 Per loca senta situ cogunt, noctemque profundam,
 Imperiis egere suis: nec credere quivi
 Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
 Siste gradum, teque adspectu ne subtrahæ nostro.
 Quem fugis? extremum fato, quod te adloquor, hoc est.
 Talibus Aeneas ardentem et torva tuentem

Lenibat dictis animum, lacrymasque ciebat.
Illa solo fixos oculos aversa tenebat:
Nec magis incepto vultum sermone movetur,
Quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.
Tandem corripuit sese, atque inimica refugit
In nemus umbriferum: coniux ubi pristinus illi
Respondet curis, aequatque Sychaeus amorem.
Nec minus Aeneas, casu percussus iniquo,
Prosequitur lacrymans longe, et miseratur euntem.

Inde datum molitur iter. Iamque arva tenebant
Ultima, quae bello clari secreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis
Parthenopaeus, et Adrasti pallentis imago.
Hic multum fleti ad superos, belloque caduci
Dardanidae: quos ille omnes longo ordine cernens
Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Thersilochumque,
Tres Antenoridas, Cererique sacrum Polyphoeten,
Idaeumque, etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumstant animae dextra laevaue frequentes.
Nec vidisse semel satis est: iuvat usque morari,
Et conferre gradum, et veniendi discere caussas.
At Danaum procures, Agamemnoniaeque phalanges,
Vt videre virum, fulgentiaque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu; pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates; pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor frustatur hiantes.

Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum videt, et lacerum crudeliter ora,

Ora manusque ambas, populataque tempora raptis
 Auribus, et truncas inhonesto vulnere nares.
 Vix adeo agnovit pavitantem, et dira tegentem
 Supplicia; et notis compellat vocibus ultro:
 Deïphobe armipotens, genus alto a sanguine Teucri,
 Quis tam crudeles optavit sumere poenas?
 Cui tantum de te licuit? Mihi fama supremā
 Nocte tulit, fessum vasta te caede Pelasgūm
 Procubuisse super confusae stragis acervum.
 Tunc egomet tumulum Rhoeteo in litore inanem
 Constitui, et magna Manes ter voce vocavi.
 Nomen et arma locum servant. Te, amice, nequivi
 Conspicere, et patria decedens ponere terra.
 Ad quae Priamides: Nihil o tibi, amice, relictum:
 Omnia Deïphobo solvisti, et funeris umbris.
 Sed me fata mea et scelus exitiale Lacaenae
 His mersere malis: illa haec monumenta reliquit.
 Namque, ut supremam falsa inter gaudia noctem
 Egerimus, nosti; et nimium meminisse necesse est.
 Quum fatalis equus saltu super ardua venit
 Pergama, et armatum peditem gravis attulit alvo;
 Illa chorum simulans, evantes orgia circum
 Ducebat Phrygias; flammam media ipsa tenebat
 Ingentem, et summa Danaos ex arce vocabat.
 Tum me, confectum curis somnoque gravatum,
 Infelix habuit thalamus, pressitque iacentem
 Dulcis et alta quies, placidaeque simillima morti.
 Egregia interea coniux arma omnia tectis

Emovet, et fidum capiti subduxerat ensem;
Intra tecta vocat Menelaum, et limina pandit.
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam extinguere veterum sic posse malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo: comes additus una
Hortator scelerum Aeolides. Dî, talia Graiis
Instaurate; pio si poenas ore reposito.
Sed te qui vivum casus, age fare vicissim,
Attulerint. Pelagine venis erroribus actus,
An monitu divum? an quae te Fortuna fatigat,
Vt tristes sine sole domos, loca turbida, adires?
Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis
Iam medium aethereo cursu traiecerat axem;
Et fors omne datum traherent per talia tempus:
Sed comes admonuit, breviterque adfata Sibylla est:
Nox ruit, Aenea; nos flendo ducimus horas.
Hic locus est, partes ubi se via findit in ambas:
Dextera, quae Ditis magni sub moenia tendit;
Hac iter Elysium nobis: at laeva malorum
Exercet poenas, et ad impia Tartara mittit.
Deiphobus contra: Ne saevi, magna sacerdos;
Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
I decus, i, nostrum; melioribus utere fatis.
Tantum effatus, et in verbo vestigia torsit.

Respicit Aeneas subito, et sub rupe sinistra
Moenia lata videt, triplici circumdata muro:
Quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.

Porta adversa ingens, solidoque adamante columnae;
 Vis ut nulla virum, non ipsi excindere ferro
 Caelicolae valeant. Stat ferrea turris ad auras:
 Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta,
 Vestibulum exsomnis servat noctesque diesque.
 Hinc exaudiri gemitus, et saeva sonare
 Verbera: tum stridor ferri, tractaeque catenae.
 Constitit Aeneas, strepitumque exterritus hausit:
 Quae scelerum facies? o virgo, effare: quibusve
 Vrgentur poenis? qui tantus plangor ad auras?
 Tum vates sic orsa loqui: Dux inclyte Teucrum,
 Nulli fas casto sceleratum insistere limen:
 Sed me, quum lucis Hecate praefecit Avernis,
 Ipsa deum poenas docuit, perque omnia duxit.
 Gnosius haec Rhadamantus habet durissima regna,
 Castigatque auditque dolos; subigitque fateri,
 Quae quis apud superos, furto laetatus inani,
 Distulit in seram commissa piacula mortem.
 Continuo sontes ultrix accincta flagello
 Tisiphone quatit insultans, tortosque sinistra
 Intentans angues, vocat agmina saeva sororum.
 Tum demum horrisono stridentes cardine sacrae
 Panduntur portae. Cernis, custodia qualis
 Vestibulo sedeat? facies quae limina servet?
 Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
 Saevior intus habet sedem. Tum Tartarus ipse
 Bis patet in praeceps tantum, tenditque sub umbras,
 Quantus ad aetherium caeli suspectus Olympum.

Hic genus antiquum Terrae, Titania pubes,
Fulmine deiecti, fundo volvuntur in imo.
Hic et Aloïdas geminos, immania vidi
Corpora: qui manibus magnum rescindere caelum
Adgressi, superisque Iovem detrudere regnis.
Vidi et crudeles dantem Salmonea poenas,
Dum flammās Iovis et sonitus imitatur Olympi.
Quattuor hic invectus equis, et lampada quassans,
Per Graiūm populos, mediaeque per Elidis urbem
Ibat ovans, divūmque sibi poscebat honorem:
Demens! qui nimbos, et non imitabile fulmen
Aere et cornipedum pulsu simularat equorum.
At Pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit; non ille faces, nec fumea taedis
Lumina; praecipitemque immanī turbine adegit.
Nec non et Tityon, Terrae omniparentis alumnum,
Cernere erat: per tota novem cui iugera corpus
Porrigitur; rostroque immanis vultur obunco
Immortale iecur tondens, fecundaque poenis
Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
Pectore: nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?
Quos super atra silex iam iam lapsura, cadentique
Imminet adsimilis: lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulaeque ante ora paratae
Regifico luxu: Furiarum maxima iuxta
Accubat, et manibus prohibet contingere mensas;
Exsurgitque facem attollens, atque intonat ore.

Hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat,
 Pulsatusve parens, aut fraus innexa clienti;
 Aut qui divitiis soli incubuere repertis,
 Nec partem posuere suis, quae maxima turba est;
 Quique ob adulterium caesi; quique arma sequuti
 Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,
 Inclusi poenam exspectant. Ne quaere doceri
 Quam poenam, aut quae forma viros, fortunave mersit.
 Saxum ingens volvunt alii, radiisve rotarum
 Districti pendent: sedet, aeternumque sedebit,
 Infelix Thesens; Phlegyasque miserrimus omnes
 Admonet, et magna testatur voce per umbras:
 „Discite iustitiam moniti, et non temnere divos. „
 Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
 Imposuit; fixit leges pretio atque refixit.
 Hic thalamum invasit natae vetitosque hymenaeos.
 Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.
 Non, mihi si linguae centum sint, oraue centum,
 Ferrea vox, omnes scelerum comprehendere formas,
 Omnia poenarum percurrere nomina possim.

Haec ubi dicta dedit Phoebi longaeva sacerdos:
 Sed iam age carpe viam, et susceptum perfice munus;
 Acceleremus, ait. Cyclopum educta caminis
 Moenia conspicio, atque adverso fornice portas,
 Haec ubi nos praecepta iubent deponere dona.
 Dixerat, et pariter, gressi per opaca viarum,
 Corripiunt spatium medium, foribusque propinquant.
 Occupat Aeneas aditum, corpusque recenti

Spargit aqua, ramumque adverso in limine figit.

His demum exactis, perfecto munere divae,
Devenere locos laetos, et amoena vireta
Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.
Largior hinc campos aether et lumine vestit
Purpureo; solemque suum, sua sidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palaestris;
Contendunt ludo, et fulva luctantur arena:
Pars pedibus plaudunt choreas, et carmina dicunt.
Nec non Threïcius longa cum veste sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina vocum;
Iamque eadem digitis, iam pectine pulsat eburno.
Hic genus antiquum Teucris, pulcherrima proles,
Magnanimi heroës, nati melioribus annis,
Ilusque, Assaracusque, et Troiae Dardanus auctor.
Arma procul, currusque virum miratur inanes.
Stant terra defixae hastae, passimque soluti
Per campos pascuntur equi. Quae gratia currum
Armorumque fuit vivis, quae cura nitentes
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
Conspicit, ecce, alios dextra laevaue per herbam
Vescentes, laetumque choro paeana canentes,
Inter odoratum lauri nemus: unde superne
Plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.
Hic manus, ob patriam pugnando vulnera passi,
Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
Quique pii vates, et Phoebæ digna loquuti,
Inventas aut qui vitam excoluere per artes,

Quique sui memores alios fecere merendo:
 Omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.
 Quos circumfusus sic est adfata Sibylla;
 Musaeum ante omnes: medium nam plurima turba
 Hunc habet, atque humeris exstantem suspicit altis:
 Dicite, felices animae, tuque, optime vates;
 Quae regio Anchisen, quis habet locus? illius ergo
 Venimus, et magnos Erebi tranavimus amnes.
 Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
 Nulli certa domus. Lucis habitamus opacis,
 Riparumque toros et prata recentia rivis
 Incolimus. Sed vos, si fert ita corde voluntas,
 Hoc superate iugum; et facili iam tramite sistam.
 Dixit, et ante tulit gressum, camposque nitentes
 Desuper ostendat: dehinc summa cacumina linquunt.

At pater Anchises penitus convalle virenti
 Inclusas animas, superumque ad lumen ituras,
 Lustrabat studio recolens, omnemque suorum
 Forte recensebat numerum, carosque nepotes,
 Fataque, fortunasque virum, moresque, manusque.
 Isque ubi tendentem adversum per gramina vidit
 Aenean, alacris palmas utrasque tetendit;
 Effusaeque genis lacrymae; et vox excidit ore:
 Venisti tandem, tuaque spectata parenti
 Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
 Nate, tua; et notas audire et reddere voces?
 Sic equidem ducebam animo, rebarque futurum,
 Tempora dinumerans; nec me mea cura fefellit.

Quas ego te terras, et quanta per aequora vectum
Accipio! quantis iactatum, nate, periculis!
Quam metui, ne quid Libyae tibi regna nocerent!
Ille autem: Tua me, genitor, tua tristis imago,
Saepius occurrens, haec limina tendere adegit.
Stant sale Tyrrheno classes. Da iungere dextram,
Da, genitor; teque amplexu ne subtrahe nostro.
Sic memorans largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum:
Ter frustra comprehensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.

Interea videt Aeneas in valle reducta
Secclusum nemus, et virgulta sonantia silvis,
Lethaeumque, domos placidas qui praeonat, amnem.
Hunc circum innumerae gentes, populique volabant;
Ac, veluti in pratis, ubi apes aestate serena
Floribus insidunt variis, et candida circum
Lilia funduntur: strepit omnis murmure campus.
Horrescit visu subito, caussasque requirit
Inscius Aeneas, quae sint ea flumina porro,
Quive viri tanto compleverint agmine ripas.
Tum pater Anchises: Anima, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethaei ad fluminis undam
Securos latices et longa obliviae potant.
Has equidem memorare tibi atque ostendere coram
Iam pridem, ac prolem cupio enumerare tuorum:
Quo magis Italia mecum laetere reperta.
O pater, anne aliquas ad caelum hinc ire putandum est

Sublimes animas, iterumque in tarda reverti
 Corpora? quae lucis miseris tam dira cupido?
 Dicam equidem; nec te suspensum, nate, tenebo:
 Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.

Principio caelum ac terras, camposque liquentes,
 Lucentemque globum lunae, Titaniaque astra,
 Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
 Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.
 Inde hominum pecudumque genus, vitaeque volantum,
 Et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
 Igneus est ollis vigor, et caelestis origo
 Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
 Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
 Hinc metuunt, cupiuntque; dolent, gaudentque; neque auras
 Dispicunt clausae tenebris et carcere caeco.
 Quin et supremo quum lumine vita reliquit,
 Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
 Corporeae excedunt pestes: penitusque necesse est
 Multa diu concreta modis inolescere miris.
 Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
 Supplicia expendunt. Aliae panduntur inanes
 Suspensae ad ventos: aliis sub gurgite vasto
 Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni:
 Donec longa dies, perfecto temporis orbe,
 Concreta exemit labem, purumque reliquit
 Aetherium sensum, atque aurai simplicis ignem.
 Quisque suos patimur Manes: exinde per amplum
 Mittimur Elysium, et pauci laeta arva tenemus.

Has omnes, ubi mille rotam volvere per annos,
Lethaeum ad fluvium deus evocat agmine magno:
Scilicet immemores supera ut convexa revisant,
Rursus et incipiant in corpora velle reverti.
Dixerat Anchises: natumque unaque Sibyllam
Conventus trahit in medios, turbamque sonantem;
Et tumulum capit, unde omnes longo ordine possit
Adversos legere, et venientum discere vultus.

Nunc age, Dardaniam prolem, quae deinde sequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Illustres animas, nostrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, et te tua fata docebo.
Ille, vides, pura iuvenis qui nititur hasta,
Proxima sorte tenet lucis loca; primus ad auras
Aetherias Italo commixtus sanguine surget
Silvius, Albanum nomen, tua postuma proles:
Quem tibi longaevo serum Lavinia coniux
Educat silvis regem, regumque parentem:
Vnde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas, Troianae gloria gentis,
Et Capys, et Numitor, et qui te nomine reddet
Silvius Aeneas, pariter pietate vel armis
Egregius, si umquam regnandam acceperit Albam.
Qui iuvenes quantas ostentant, adspice, vires!
At qui umbrata gerunt civili tempora quercu,
Hi tibi Nomentum, et Gabios, urbemque Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces,
Pometios, Castrumque Inui, Bolamque, Coramque.

Haectum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terrae.
 Quin et avo comitem sese Mavortius addit
 Romulus; Assaraci quem sanguinis Ilia mater
 Educet. Viden' ut geminae stant vertice cristae,
 Et Pater ipse suo Superûm iam signat honore?
 En, huius, nate, auspiciis illa inclyta Roma
 Imperium terris, animos aequabit Olympo,
 Septemque una sibi muro circumdabit arces,
 Felix prole virûm: qualis Berecynthia Mater
 Invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
 Laeta deûm partu, centum complexa nepotes,
 Omnes caelicolas, omnes supera alta tenentes.
 Huc geminas nunc flecte acies: hanc adspice gentem,
 Romanosque tuos. Hic Caesar, et omnis Iuli
 Progenies, magnum caeli ventura sub axem.
 Hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,
 Augustus Caesar, Divi genus: aurea condet
 Saecula qui rursus Latio, regnata per arva
 Saturno quondam; super et Garamantas et Indos
 Proferet imperium; iacet extra sidera tellus,
 Extra anni solisque vias, ubi caelifer Atlas
 Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
 Huius in adventum iam nunc et Caspia regna
 Responsis horrent divûm, et Maeotia tellus,
 Et septemgemini turbant trepida ostia Nili.
 Nec vero Alcides tantum telluris obivit;
 Fixerit aeripedem cervam licet, aut Erymanthi
 Pacarit nemora, et Lernam tremefecerit arcu.

Nec, qui pampineis victor iuga flectit habenis,
Liber, agens celso Nysae de vertice tigres.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
Quis procul ille autem ramis insignis olivae
Sacra ferens? Nosco crines incanaque menta
Regis Romani; primam qui legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis et paupere terra
Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
Otia qui rumpet patriae, residesque movebit
Tullus in arma viros, et iam desueta triumphis
Agmina. Quem iuxta sequitur iactantior Ancus,
Nunc quoque iam nimium gaudens popularibus auris.
Vis et Tarquinius reges, animamque superbam
Vltoris Bruti, fascesque videre receptos?
Consulis imperium hic primus saevasque secures
Accipiet: natosque pater, nova bella moventes,
Ad poenam pulchra pro libertate vocabit.
Infelix, utcumque ferent ea facta minores!
Vincet amor patriae, laudumque immensa cupido.
Quin Decios, Drusosque procul, saevumque securi
Adspice Torquatum, et referentem signa Camillum,
Illae autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animae nunc, et dum nocte premuntur,
Heu quantum inter se bellum, si lumina vitae
Attigerint, quantas acies stragemque ciebunt!
Aggeribus socer Alpinis atque arce Monoeci
Descendens, gener adversis instructus Eois.

Ne, pueri, ne tanta animis adsuescite bella:
 Neu patriae validas in viscera vertite vires.
 Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympos:
 Proiice tela manu, sanguis meus.
 Ille triumphata Capitolia ad alta Corinθο
 Victor aget currum, caesis insignis Achivis.
 Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenae,
 Ipsumque Aeaciden, genus armipotentis Achillei;
 Virtus avos Troiae, templa et temerata Minervae.
 Quiste, magne Cato, tacitum, aut te, Cosse, relinquit?
 Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina belli,
 Scipiadas, cladem Libyae, parvoque potentem
 Fabricium; vel te sulco, Serrane, serentem?
 Quo fessum rapitis, Fabii? tu Maximus ille es,
 Unus qui nobis cunctando restituis rem.
 Excudent alii spirantia mollius aera,
 Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus;
 Orabunt caussas melius, caelique meatus
 Describent radio, et surgentia sidera dicent:
 Tu regere imperio populos, Romane, memento;
 Hae tibi erunt artes; pacisque imponere morem,
 Parcere subiectis, et debellare superbos.

Sic pater Anchises, atque haec mirantibus addit:
 Adspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis
 Ingreditur, victorque viros supereminet omnes!
 Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
 Sistet, eques sternet Poenos, Gallumque rebellem,
 Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.

Atque hic Aeneas; una namque ire videbat
Egregium forma iuvenem et fulgentibus armis,
Sed frons laeta parum, et deiecto lumina vultu:
Quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
Filius? anne aliquis magna de stirpe nepotum?
Quistrepitus circa comitum! quantum instar in ipso est!
Sed nox atra caput tristi circumvolat umbra.
Tum pater Anchises, lacrymis ingressus obortis:
O gnate, ingentem luctum ne quaere tuorum:
Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
Esse sinent. Nimium vobis Romana propago
Visa potens, Superi, propria haec si dona fuissent.
Quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quae, Tiberine, videbis
Funera, quum tumulum praeterlabere recentem!
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet avos: nec Romula quondam
Vllo se tantum tellus iactabit alumno.
Heu pietas, heu prisca fides, invictaque bello
Dextera! non illi se quisquam impune tulisset
Obvius armato, seu quum pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu, miserande puer! si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis:
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis, et fungar inani
Munere. Sic tota passim regione vagantur
Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.

Quae postquam Anchises natum per singula duxit,
Incenditque animum famae venientis amore:
Exin bella viro memorat, quae deinde gerenda,
Laurentesque docet populos, urbemque Latini;
Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.

Sunt geminae Somni portae: quarum altera fertur
Cornea; qua veris facilis datur exitus umbris:
Altera candenti perfecta nitens elephanto;
Sed falsa ad caelum mittunt insomnia Manes.
His ubi tum natum Anchises unaque Sibyllam
Prosequitur dictis, portaque emittit eburna:
Ille viam secat ad naves, sociosque revisit.
Tum se ad Caietae recto fert limite portum.
Ancora de prora iacitur: stant litore puppes.

PVBLII
VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER SEPTIMVS.

Tu quoque litoribus nostris, Aeneïa nutrix,
Aeternam moriens famam, Caieta, dedisti:
Et nunc servat honos sedem tuus, ossaque nomen
Hesperia in magna, si qua est ea gloria, signat.
At pius exsequiis Aeneas rite solutis,
Aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
Aequora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Adspirant aerae in noctem, nec candida cursus
Luna negat; splendet tremulo sub lumine pontus.
Proxima Circaeae raduntur litora terrae:
Dives inaccessos ubi Solis filia lucos
Adsiduo resonat cantu, tectisque superbis
Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus iraeque leonum,
Vincla recusantum, et sera sub nocte rudentum;
Saetigerique sues, atque in praesepibus ursi
Saevire, ac formae magnorum ululare luporum:

Quos hominum ex facie dea saeva potentibus herbis
Induerat Circe in vultus ac terga ferarum.
Quae ne monstra pii paterentur talia Troës
Delati in portus, neu litora dira subirent;
Neptunus ventis implevit vela secundis,
Atque fugam dedit, et praeter vada fervida vexit.
Iamque rubescebat radiis mare, et aethere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis;
Quum venti posuere, omnisque repente resedit
Flatus, et in lento luctantur marmore tonsae.
Atque hîc Aeneas ingentem ex aequore lucum
Prospicit. Hunc inter fluvio Tiberinus amoeno,
Vorticibus rapidis, et multa flavus arena,
In mare prorumpit. Variæ circumque supraque
Adsuetæ ripis volucres et fluminis alveo
Aethera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter sociis, terraeque advertere proras
Imperat, et laetus fluvio succedit opaco.

Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, advena classem
Quum primum Ausoniis exercitus appulit oris,
Expediam, et primæ revocabo exordia pugnae:
Tu vatem, tu, diva, mone. Dicam horrida bella;
Dicam acies, actosque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam
Hesperiam. Maior rerum mihi nascitur ordo;
Maius opus moveo. Rex arva Latinus et urbes
Iam senior longa placidas in pace regebat.

Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica
 Accipimus. Fauno Picus pater: isque parentem
 Te, Saturne, refert: tu sanguinis ultimus auctor.
 Filius huic, fato divûm, prolesque virilis
 Nulla fuit, primaque oriens erepta iuventa est.
 Sola domum et tantas servabat filia sedes,
 Iam matura viro, iam plenis nubilis annis.
 Multi illam magno e Latio totaque petebant
 Ausonia: petit ante alios pulcherrimns omnes
 Turnus, avis atavisque potens: quem regia coniux
 Adiungi generum miro properabat amore;
 Sed variis portenta deûm terroribus obstant.
 Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
 Sacra comam, multosque metu servata per annos;
 Quam pater inventam, primas quum conderet arces,
 Ipse ferebatur Phoebo sacrâsse Latinus,
 Laurentesque ab ea nomen posuisse colonis.
 Huius apes summum densae (mirabile dictu),
 Stridore ingenti liquidum trans aethera vectae,
 Obsedere apicem; et, pedibus per mutua nexis,
 Examen subitum ramo frondente pependit.
 Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
 Adventare virum, et partes petere agmen eadem
 Partibus ex isdem, et summa dominarier arce.
 Praeterea, castis adolet dum altaria taedis,
 Vt iuxta genitorem adstat Lavinia virgo,
 Visa (nefas) longis comprehendere crinibus ignem,
 Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari;

Regalesque accensa comas, accensa coronam
Insignem gemmis: tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis vulcanum spargere tectis.
Id vero horrendum ac visu mirabile ferri:
Namque fore illustrem fama fatisque canebant
Ipsam; sed populo magnum portendere bellum.
At rex sollicitus monstribus, oracula Fauni,
Fatidici genitoris, adit, lucosque sub alta
Consultit Albunea: nemorum quae maxima sacro
Fonte sonat, saevamque exhalat opaca mephitim.
Hinc Italiae gentes, omnisque Oenotria tellus,
In dubiis responsa petunt. Huc dona sacerdos
Quum tulit, et caesarum ovium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit;
Multa modis simulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque deorum
Colloquio, atque imis Acheronta adfatur Avernis.
Hic et tum pater ipse petens responsa Latinus
Centum lanigeras mactabat rite bidentes,
Atque harum effultus tergo stratisque iacebat
Velleribus. Subita ex alto vox reddita luco est:
„ Ne pete connubiis natam sociare Latinis, „
„ O mea progenies, thalamis neu crede paratis. „
„ Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum „
„ Nomen in astra ferant, quorumque ab stirpe nepotes „
„ Omnia sub pedibus, qua sol utrumque recurrens „
„ Adspicit Oceanum, vertique regique videbunt. „
Haec responsa patris Fauni, monitusque silenti

Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus:
 Sed circum late volitans iam Fama per urbes
 Ausonias tulerat; quum Laomedontia pubes
 Gramineo ripae religavit ab aggere classem.

Aeneas, primique duces, et pulcher Iulus,
 Corpora sub ramis deponunt arboris altae;
 Instituuntque dapes, et adorea liba per herbam
 Subiiciunt epulis (sic Iuppiter ille monebat),
 Et cereale solum pœmis agrestibus augent.
 Consumptis hîc forte aliis, ut vertere morsus
 Exiguam in cœcerem penuria adegit edendi,
 Et violare manu malisque audacibus orbem
 Fatalis crustî, patulis nec parcere quadris;
 Heus! etiam mensas consumimus? inquit Iulus;
 Nec plura, adludens. Ea vox audita laborum
 Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
 Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.
 Continuo, Salve fatis mihi debita Tellus,
 Vosque, ait, o fidi Troiae salvete Penates.
 Hîc domus, haec patria est. Genitor mihi talia, namque
 Nunc repeto, Anchises fatorum arcana reliquit:
 Quum te, nate, famēs ignota ad litora vectum
 Accîsis coget dapibus consumere mensas;
 Tum sperare domos defessus, ibique memento
 Prima locare manu molirique aggere tecta.
 Haec erat illa famēs; haec nos suprema manebat,
 Exitîis positura modum.
 Quare agite, et primo laeti cum lumine solis,

Quae loca, quive habeant homines, ubi moenia gentis,
Vestigemus, et a portu diversa petamus.
Nunc pateras libate Iovi, precibusque vocate
Anchisen genitorem, et vina reponite mensis.
Sic deinde effatus frondenti tempora ramo
Implicat, et Geniumque loci, primamque deorum
Tellurem, nymphasque, et adhuc ignota precatur
Flumina: tum Noctem, Noctisque orientia Signa,
Idaeumque Iovem, Phrygiamque ex ordine Matrem,
Invocat, et duplices Caeloque Ereboque parentes.
Hic Pater omnipotens ter caelo clarus ab alto
Intonuit: radiisque ardentem lucis et auro
Ipse manu quatiens ostendit ab aethere nubem.
Diditur hic subito Troiana per agmina rumor,
Advenisse diem, quo debita moenia condant.
Certatim instaurant epulas, atque omine magno
Crateras laeti statuunt, et vina coronant.

Postera quum prima lustrabat lampade terras
Orta dies, urbem et fines, et litora gentis
Diversi explorant: haec fontis stagna Numici,
Hunc Thybrim fluvium, hic fortes habitare Latinos.
Tum satus Anchisa delectos ordine ab omni
Centum oratores augusta ad moenia regis
Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes;
Donaque ferre viro, pacemque exposcere Teucris.
Haud mora: festinant iussi, rapidisque feruntur
Passibus. Ipse humili designat moenia fossa,
Moliturque locum: primasque in litore sedes,

Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
 Iamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum
 Ardua cernebant iuvenes, muroque subibant.
 Ante urbem pueri, et primaevo flore iuventus,
 Exercentur equis, domitantque in pulvere currus;
 Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
 Spicula contorquent, cursuque ictuque lacesunt.
 Quum praevectus equo longaevi regis ad aures
 Nuntius ingentes ignota in veste reportat
 Advenisse viros. Ille intra tecta vocari
 Imperat, et solio, medius consedit avito.
 Tectum angustum, ingens, centum sublimecolumnis,
 Vrbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
 Horrendum silvis et relligione parentum.
 Hic sceptrâ accipere, et primos attollere fasces
 Regibus omen erat; hoc illis curia templum,
 Hae sacris sedes epulis; hinc ariete caeso
 Perpetuis soliti patres considerare mensis.
 Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
 Antiqua e cedro, Italusque, paterque Sabinus
 Vitisator, curvam servans sub imagine falcem,
 Saturnusque senex, Ianique bifrontis imago,
 Vestibulo adstabant; aliique ab origine reges,
 Martia qui ob patriam pugnando vulnera passi.
 Multaque praeterea sacris in postibus arma,
 Captivi pendent currus, curvaeque secures,
 Et cristae capitum, et portarum ingentia claustra,
 Spiculaque, clipeique, ereptaque rostra carinis.

Ipse Quirinali lituo parvaque sedebat
Succinctus trabea, laevaue ancile gerebat
Picus, equûm domitor: quem capta cupidine coniux,
Aurea percussum virga, versumque venenis,
Fecit avem Circe, sparsitque coloribus alas.
Tali intus templo divûm patriaue Latinus
Sede sedens Teucros ad sese in tecta vocavit;
Atque haec ingressis placido prior edidit ore:

Dicite Dardanidae; neque enim nescimus et urbem
Et genus, auditique advertitis aequore cursum;
Quid petitis? quae caussa rates, aut cuius egentes
Litus ad Ausonium tot per vada caerula vexit?
Sive errore viae, seu tempestatibus acti
(Qualia multa mari nautae patiuntur in alto),
Fluminis intrastis ripas, portuque sedetis;
Ne fugite hospitium, neve ignorete Latinos
Saturni gentem, haud vinco nec legibus aequam,
Sponte sua veterisque dei se more tenentem.
Atque equidem memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
Dardanus Idaeas Phrygiae penetravit ad urbes,
Threïciamque Samum, quae nunc Samòthracia fertur.
Hinc illum Corythi Tyrrhena ab sede profectum
Aurea nunc solio stellantis regia caeli
Accipit; et numerum divorum altaribus addit.

Dixerat: et dicta Ilioneus sic voce sequutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra subegit hiems vestris succedere terris,

Nec sidus regione viae litusve fefellit.
 Consilio hanc omnes animisque volentibus urbem
 Adferimur, pulsī regnis, quae maxima quondam
 Extremo veniens sol adspiciebat Olympo.
 Ab Iove principium generis; Iove Dardana pubes
 Gaudet avo; rex ipse Iovis de gente suprema
 Troiūs Aeneas tua nos ad limina misit.
 Quanta per Idaeos saevis effusa Mycenis
 Tempestas ierit campos; quibus actus uterque
 Europae atque Asiae fatīs concurrerit orbis;
 Audiit, et si quem tellus extrema refuso
 Submovet Oceano, et si quem extenta plagarum
 Quattuor in medio dirimit plaga solis iniqui.
 Diluvio ex illo tot vasta per aequora vecti
 Dis sedem exigua patriis litusque rogamus
 Innocuum, et cunctis undamque auramque patentem.
 Non erimus regno indecores; nec vestra feretur
 Fama levis, tantique aboleſcet gratia facti;
 Nec Troiam Ausonios gremio excepiſſe pigebit.
 Fata per Aeneae iuro, dextramque potentem,
 Sive fide, seu quis bello est expertus et armis;
 Multi nos populi, multae (ne temne, quod ultro
 Praeferimus manibus vittas ac verba precantia)
 Et petiere sibi et voluere adiungere gentes.
 Sed nos fata deūm vestras exquirere terras
 Imperiis egere suis. Hinc Dardanus ortus
 Huc repetit, iussisque ingentibus urget Apollo
 Tyrrhenum ad Thybrim, et fontis vada sacra Numici.

Dat tibi praeterea fortunae parva prioris
Munera reliquias Troia ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro libabat ad aras;
Hoc Priami gestamen erat, quum iura vocatis
More daret populis; sceptrumque, sacerque tiaras,
Iliadumque labor vestes.

Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
Obtutu tenet ora, soloque immobilis haeret,
Intentos volvens oculos. Nec purpura regem
Picta movet, nec sceptrum movent Priameïa tantum,
Quantum in connubio nãtae thalamoque moratur;
Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem.
Hunc illum fatis externa ab sede profectum
Portendi generum, paribusque in regna vocari
Auspiciis; huic progeniem virtute futuram
Egregiam, totum quae viribus occupet orbem.
Tandem laetus ait: Dî nostra incepta secudent,
Anguriumque suum. Dabitur, Troiane, quod optas.
Munera nec sperno. Non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri Troiaeve opulencia deerit.
Ipse modo Aeneas, nostri si tanta cupido est,
Si iungi hospitio properat, sociusque vocari,
Adveniat; vultus neve exhorrescat amicos.
Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Est mihi nata, viro gentis quam iungere nostrae,
Non patrio ex adyto sortes, non plurima caelo
Monstra sinunt: generos externis adfore ab oris.

Hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
 Nomen in astra ferant. Hunc illum poscere fata
 Et reor, et, si quid veri mens augurat, opto.
 Haec effatus, equos numero pater eligit omni.
 Stabant ter centum nitidi in praesepebus altis.
 Omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci
 Instratos ostro alipedes pictisque tapetis.
 Aurea pectoribus demissa monilia pendent;
 Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.
 Absenti Aeneae currum geminosque iugales,
 Semine ab aetherio, spirantes naribus ignem,
 Illorum de gente, patri quos daedala Circe
 Supposita de matre nothos furata creavit.
 Talibus Aeneadae donis dictisque Latini
 Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.

Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis
 Saeva Iovis coniux, aurasque invecta tenebat:
 Et laetum Aenean, classemque, ex aethere longè,
 Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
 Moliri iam tecta videt, iam fidere terrae;
 Deservisse rates. Stetit acri fixa dolore.
 Tum quassans caput, haec effundit pectore dicta:
 Heu stirpem invisam, et fatis contraria nostris
 Fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis,
 Num capti potuere capi? num incensa cremavit
 Troia viros? medias acies, mediosque per ignes
 Invenere viam. At, credo, mea numina tandem
 Fessa iacent, odiis aut exsaturata quievi.

Quin etiam patria excussos infesta per undas
Ausa sequi, et profugis toto me opponere ponto.
Absumtae in Teucros vires caelique marisque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
Profuit? optato conduntur Thybridis alveo,
Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
Immanem Lapithûm valuit: concessit in iras
Ipse deûm antiquam genitor Calydonâ Dianae:
Quod scelus aut Lapithas tantum, aut Calydonâ merentem?
Ast ego magna Iovis coniux nil linquere inausum
Quae potui infelix, quae memet in omnia verti,
Vincor ab Aenea. Quod si mea numina non sunt
Magnasatis; dubitem haudequidem implorare quod usquam est.
Flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis;
Atque immota manet fatis Lavinia coniux:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus;
At licet amborum populos excindere regum.
Hac gener atque socer coeant mercede suorum.
Sanguine Troiano et Rutulo dotabere, virgo;
Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
Cisseis praegnans ignes enixa iugales;
Quin idem Veneri partus suus, et Paris alter,
Funestaeque iterum recidiva in Pergama taedae.

Haec ubi dicta dedit, terras horrenda petivit:
Luctificam Allecto dirarum ab sede dearum
Infernisque ciet tenebris: cui tristia bella,
Iraeque, insidiaque, et crimina noxia cordi.

Odit et ipse pater Pluton, odere sorores
 Tartareae monstrum: tot sese vertit in ora,
 Tam saevae faces, tot pullulat atra colubris.
 Quam Iuno his acuit verbis, ac talia fatur:
 Hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem,
 Hanc operam, ne noster honos infractave cedat
 Fama loco: neu connubiis ambire Latinum
 Aeneadae possint, Italosve obsidere fines.
 Tu potes unanimos armare in proelia fratres,
 Atque odiis versare domos; tu verbera tectis
 Funereasque inferre faces; tibi nomina mille,
 Mille nocendi artes. Fecundum concute pectus,
 Disiice compositam pacem, sere crimina belli;
 Arma velit, poscatque simul, rapiatque iuventus.

Exin Gorgoneis Allecto infecta venenis
 Principio Latium, et Laurentis tecta tyranni
 Celsa petit, tacitumque obsedit limen Amatae:
 Quam super adventu Teucrûm Turnique hymenacis
 Femineae ardentem curaeque iraeque coquebant.
 Huic Dea caeruleis unum de crinibus anguem
 Coniicit, inque sinum praecordia ad intima subdit;
 Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
 Ille, inter vestes et levia pectora lapsus,
 Volvitur attactu nullo, fallitque furemtem,
 Vipeream inspirans animam: fit tortile collo
 Aurum ingens coluber, fit longae taenia vittae,
 Innectitque comas, et membris lubricus errat.
 Ac dum prima lues udo sublapsa veneno

Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem;
Necdum animus toto percepit pectore flammam;
Mollius, et solito matrum de more, loquuta est,
Multa super nata lacrymans Phrygiisque hymenaeis:

Exsulibusne datur ducenda Lavinia Teucris,
O genitor? nec te miseret nataeque, tuique?
Nec matris miseret, quam primo aquilone relinquet
Perfidus, alta petens abducta virgine, praedo?
At non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor,
Ledaeamque Helenam Troianas vexit ad urbes.
Quid tua sancta fides, quid cura antiqua tuorum,
Et consanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque sedet, Faunisque premunt te iussa parentis;
Omnem equidem sceptris terram quae libera nostris
Dissidet, externam reor, et sic dicere divos.
Et Turno, si prima domus repetatur origo,
Inachus Acrisiusque patres, mediaeque Mycenae.

His ubi nequidquam dictis experta, Latinum
Contra stare videt, penitusque in viscera lapsum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat;
Tum vero infelix, ingentibus excita monstris,
Immensam sine more furit lymphata per urbem:
Ceum quondam torto volitans sub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent: ille actus habena
Curvatis fertur spatiiis: stupet inscia supra
Impubesque manus, mirata volubile buxum:

Dant animos plagae. Non cursu segnior illo
 Per medias urbes agitur populosque feroces.
 Quin etiam in silvas, simulato numine Bacchi,
 Maius adorta nefas, maioremque orsa furorem,
 Evolat, et natam frondosis montibus abdit;
 Quo thalamum eripiat Teucris, taedasque moretur:
 Evoe Bacche, fremens; solum te virgine dignum
 Vociferans: etenim molles tibi sumere thyrsos,
 Te lustrare choro, sacrum tibi pascere crinem.
 Fama volat: furiisque accensas pectore matres
 Idem omnis simul ardor agit, nova quaerere tecta.
 Deseruere domos: ventis dant colla comasque.
 Ast aliae tremulis ululatibus aethera complent,
 Pampineasque gerunt incinctae pellibus hastas.
 Ipsa inter medias flagrantem fervida pinum
 Sustinet, ac natae Turnique canit hymenaeos,
 Sanguineam torquens aciem; torvumque repente
 Clamat: Io, matres, audite ubi quaeque, Latinae.
 Si qua piis animis manet infelicitis Amatae
 Gratia, si iuris materni cura remordet;
 Solvite crinales vittas, capite orgia mecum.

Talem inter silvas, inter deserta ferarum,
 Reginam Allecto stimulis agit undique Bacchi.
 Postquam visa satis primos acuisse furores,
 Consiliumque omnemque domum vertisse Latini;
 Protinus hinc fuscis tristis dea tollit ut alis
 Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem
 Acrisioneis Danaë fundasse colonis,

Praecipiti delata noto. Locus Ardea quondam
Dictus avis: et nunc magnum manet Ardea nomen;
Sed fortuna fuit. Tectis hìc Turnus in altis
Iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Allecto torvam faciem et furialia membra
Exuit: in vultus sese transformat aniles,
Et frontem obscenam rugis arat; induit albos
Cum vitta crines; tum ramum innectit olivae;
Fit Chalybe Iunonis anus templique sacerdos;
Et iuveni ante oculos his se cum vocibus offert:

Turne, tot incassum fusos patiere labores,
Et tua Dardaniis transscribi sceptrā colonis?
Rex tibi coniugium, et quaesitas sanguine dotes
Abnegat; externusque in regnum quaeritur heres.
I nunc, ingratis offer te, irrise, periclis;
Tyrrenas, i, sterne acies; tege pace Latinos.
Haec adeo tibi me, placida quum nocte iaceres,
Ipsa palam fari omnipotens Saturnia iussit.
Quare age, et armari pubem portisque moveri
Laetus in arma para, et Phrygios, qui flumine pulchro
Consedere, duces, pictasque exure carinas.
Caelestum vis magna iubet. Rex ipse Latinus,
Ni dare coniugium et dicto parere fatetur,
Sentiat, et tandem Turnum experiatur in armis.

Hìc iuvenis, vatē irridens, sic orsa vicissim
Ore refert: Classes invectas Thybridis undam
Non, ut rere, meas effugit nuntius aures.
Ne tantos mihi finge metus: nec regia Iuno

Immemor est nostri.

Sed te victa situ verique effeta senectus,
O mater, curis nequidquam exercet, et arma
Regum inter falsa vatem formidine ludit.
Cura tibi, divûm effigies et templa tueri:
Bella viri pacemque gerent. * quîs bella gerenda.*

Talibus Allecto dictis exarsit in iras.

At iuveni oranti subitos tremor occupat artus;
Deriguere oculi: tot Erinnyes sibilat hydrys,
Tantaque se facies aperit. Tum flammea torquens
Lumina cunctantem et quaerentem dicere plura
Reppulit, et geminos erexit crinibus angues,
Verberaque insonuit, rabidoque haec addidit ore:
En ego victa situ, quam veri effeta senectus
Arma inter regum falsa formidine ludit:
Respice ad haec: adsum dirarûm ab sede sororum:
Bella manu letumque gero.

Sic effata facem iuveni coniecit, et atro
Lumine fumantes fixit sub pectore taedas.
Olli somnum ingens rumpit pavor; oraque et artus
Perfundit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens fremit; arma toro tectisque requirit.
Saevit amor ferri, et scelerata insania belli;
Ira super; magno veluti quum flamma sonore
Virgea suggeritur costis undantis aheni,
Exsultantque aestu latices; furit intus aquai
Fumidus atque alte spumis exuberat amnis;
Nec iam se capit unda; volat vapor ater ad auras.

Ergo iter ad regem polluta pace Latinum
Indicit primis iuvenum, et iubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
Se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque.
Hanc ubi dicta dedit, divosque in vota vocavit;
Certatim sese Rutulī exhortantur in arma.
Huuc decus egregium formae movet atque iuventae;
Hunc atavi reges; hunc claris dextera factis.

Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Allecto in Teucros Stygiis se concitat alis.
Arte nova, speculata locum, quo litore pulcher
Insidiis cursuque feras agitabat Iulus,
Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
Obiicit, et noto nares contingit odore,
Vt cervum ardentes agerent: quae prima laborum
Causa fuit, belloque animos accendit agrestes.
Cervus erat forma praestanti et cornibus ingens,
Tyrrhidae pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrheusque pater, cui regia parent
Armenta, et late custodia credita campi.
Adsuetum imperiis soror omni Silvia cura
Mollibus intexens ornabat cornua sertis,
Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
Ille, manum patiens, mensaeque adsuetus herili,
Errabat silvis, rursusque ad limina nota
Ipse domum sera quamvis se nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidae venantis Iuli
Commovere canes: fluvio quum forte secundo

Deflueret, ripaque aestus viridante levaret.
 Ipse etiam, eximiae laudis succensus amore,
 Ascanius curvo direxit spicula cornu:
 Nec dextrae erranti deus afuit: actaque multo
 Perque uterum sonitu perque ilia venit arundo.
 Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
 Successitque gemens stabulis, questuque cruentus
 Atque imploranti similis tectum omne replebat.
 Silvia prima soror, palmis percussa lacertos,
 Auxilium vocat, et duros conclamat agrestes.
 Olli (pestis enim tacitis latet aspera silvis)
 Improvisi adsunt: hic torre armatus obusto,
 Stipitis hic gravidis nodis: quod cuique repertum
 Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrrheus,
 Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
 Scindebat, rapta spirans immane securi.
 At saeva e speculis tempus dea nacta nocendi
 Ardua tecta petit stabuli; et de culmine summo
 Pastorale canit signum, cornuque recurvo
 Tartaream intendit vocem: qua protinus omne
 Contremuit nemus, et silvae intonare profundae.
 Audiit et Triviae longe lacus, audiit amnis
 Sulphurea Nar albus aqua, fontesque Velini;
 Et trepidae matres pressere ad pectora natos.
 Tum vero ad vocem celeres, qua buccina signum
 Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
 Indomiti agricolae: necnon et Troia pubes
 Ascanio auxilium castris effundit apertis.

Direxere acies. Non iam certamine agresti,
Stipitibus duris agitur sudibusve praeustis;
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horrescit strictis seges ensibus, aeraque fulgent
Sole lacessita, et lucem sub nubila iactant:
Fluctus uti primo coepit quum albescere vento,
Paullatim sese tollit mare, et altius undas
Erigit, inde imo consurgit ad aethera fundo.
Hic iuvenis primam ante aciem stridente sagitta,
Natorum Tyrrhei fuerat qui maximus, Almo
Sternitur; haesit enim sub gutture vulnus, et udae
Vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam.
Corpora multa virum circa, seniorque Galaesus,
Dum paci medium se offert; iustissimus unus
Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus arvis:
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, et terram centum vertebat aratris.

Atque ea per campos aequo dum Marte geruntur,
Promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
Imbuit, et primae commisit funera pugnae,
Deserit Hesperiam, et caeli convexa per auras
Inunem victrix adfatur voce superba:
En perfecta tibi bello discordia tristi.
Dic, in amicitiam coeant, et foedera iungant:
Quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros.
Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
Accendamque animos insani Martis amore,

Vndique ut auxilio veniant: spargam arma per agros.
 Tum contra Iuno: Terrorum et fraudis abunde est.
 Stant belli caussae; pugnatur comminus armis;
 Quae fors prima dedit, sanguis novus imbuit arma.
 Talia coniugia, et tales celebrent hymenaeos
 Egregium Veneris genus et rex ipse Latinus.
 Te super aetherias errare licentius auras
 Haud Pater ille velit, summi regnator Olympi.
 Cede locis. Ego, si qua super fortuna laborum est,
 Ipsa regam. Tales dederat Saturnia voces.
 Illa autem attollit stridentes anguibus alas,
 Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
 Est locus Italiae medio sub montibus altis
 Nobilis, et fama multis memoratus in oris,
 Amsancti valles. Densis hunc frondibus atrum
 Virget utrimque latus nemoris, medioque fragosus
 Dat sonitum saxis et torto vortice torrens.
 Hic specus horrendum, saevi spiracula Ditis,
 Monstratur, ruptoque ingens Acheronte vorago
 Pestiferas aperit fauces; quis condita Erinnyes,
 Invisum numen, terras caelumque levabat.
 Nec minus interea extremam Saturnia bello
 Imponit regina manum. Ruit omnis in urbem
 Pastorum ex acie numerus, caesosque reportant
 Almonem puerum foedatique ora Galaesi;
 Implorantque deos, obtestanturque Latinum.
 Turnus adest, medioque in crimine, caedis et ignis
 Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari;

Stirpem admisceri Phrygiam; se limine pelli.
Tum, quorum attonitae Baccho nemora avia matres
Insultant thiasis (neque enim leve nomen Amatae),
Vndique collecti coeunt, martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata deûm, perverso numine poscunt:
Certatim regis circumstant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes immota, resistit,
* Vt pelagi rupes, magno veniente fragore, *
Quae sese, multis circum latrantibus undis,
Mole tenet: scopuli nequidquam et spumea circum
Saxa fremunt, laterique illisa refunditur alga.
Verum ubi nulla datur caecum exsuperare potestas
Consilium, et saevae nutu Iunonis eunt res;
Multa deos aurasque pater testatus inanes,
Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procella.
Ipsi has sacrilego pendetis sanguine poenas,
O miseri. Te, Turne, nefas, te triste manebit
Supplicium; votisque deos venerabere seris.
Nam mihi parta quies: * omnisque in limine portus: *
Funere felici spolior. Nec plura loquutus
Saepsit se tectis, rerumque reliquit habenas.

Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus urbes
Albae coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, quum prima movent in proelia martem,
Sive Getis inferre manu lacrymabile bellum,
Hyrcanisve, Arabisve parant, seu tendere ad Indos,
Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.

Sunt geminae Belli portae (sic nomine dicunt)
Relligione sacrae, et saevi formidine Martis:
Centum aerei claudunt vectes aeternaque ferri
Robora; nec custos absistit limine Ianus.
Has, ubi certa sedet Patribus sententia pugnae,
Ipse, Quirinali trabea cinctuque Gabino
Insignis, reserat stridentia limina Consul;
Ipse vocat pugnas; sequitur tum cetera pubes,
Aereaque adsensu conspirant cornua rauco.
Hoc et tum Aeneadis indicere bella Latinus
More iubebatur, tristesque recludere portas.
Abstinnit tactu pater, aversusque refugit
Foeda ministeria, et caecis se condidit umbris.
Tum regina deum caelo delapsa morantes
Impulit ipsa manu portas, et cardine verso
Belli ferratos rupit Saturnia postes.
Ardet inexcita Ausonia atque immobilis ante.
Pars pedes ire parat campis; pars arduus altis
Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leves clipeos et spicula lucida tergun
Arvina pingui, subiguntque in cote secures;
Signaque ferre iuvat, sonitusque audire tubarum.
Quinque adeo magnae positis incudibus urbes
Tela novant, Atina potens, Tiburque superbum,
Ardea, Crustumerique, et turrigeræ Antemnae.
Tegmina tuta cavant capitum, flectuntque salignas
Vmbonum crates: alii thoracas ahenos,
Aut leves ocreas lento ducunt argento.

Vomeris huc et falcis honos, huc omnis aratri
Cessit amor; recoquunt patrios fornacibus enses.
Classica iamque sonant; it bello tessera signum.
Hic galeam tectis trepidus rapit; ille frementes
Ad iuga cogit equos; clipeumque, auroque trilicem
Loricam induitur; fidoque accingitur ense.

Pandite nunc Helicon, deae, cantusque movete,
Qui bello exciti reges, quae quemque sequutae
Complerint campos acies; quibus Itala iam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.
Et meministis enim, divae, et memorare potestis:
Ad nos vix tenuis famae perlabitur aura.

Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
Contemptor divum Mezentius, agminaque armat.
Filius huic iuxta Lausus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Lausus equum domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequidquam ex urbe sequutos
Mille viros; dignus, patriis qui laetior esset.
Imperiis, et cui pater haud Mezentius esset.

Post hos insignem palma per gramina currum,
Victoresque ostentat equos, satus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus; clipeoque insigne paternum
Centum anguescinctamque gerit serpentibus Hydram:
Collis Aventini silva quem Rhea sacerdos
Furtivum partu sub luminis edidit auras,
Mixta deo mulier, postquam Laurentia victor,
Geryone extincto, Tirynthius attigit arva,

Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
 Pila manu, saevosque gerunt in bella dolones;
 Et tereti pignant mucrone veruque Sabello.
 Ipse pedes regumen torquens immane leonis,
 Terribili impexum saeta cum dentibus albis
 Indutus capiti, sic regia tecta subibat
 Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.

Tum gemini fratres Tiburtia moenia linquunt.
 Fratris Tiburni dictam cognomine gentem,
 Catillusque, acerque Corax, Argiva iuventus;
 Et primam ante aciem densa inter tela feruntur;
 Ceu duo nubigenae quum vertice montis ab alto
 Descendunt Centauri, Homolen Othrymque nivalem
 Linquentes cursu rapido: dat euntibus ingens
 Silva locum, et magno cedunt virgulta fragore.

Nec Praenestinae fundator defuit urbis,
 Vulcano genitum pecora inter agrestia regem
 Inventumque focis omnis quem credidit aetas,
 Caeculus. Hunc legio late comitatur agrestis:
 Quique altum Praeneste viri, quique arva Gabinæ
 Iunonis, gelidumque Anienem, et roscida rivis
 Hernica saxa colunt: quos, dives Anagnia, pascis,
 Quos, Amasene pater. Non illis omnibus arma,
 Nec clipei currusve sonant: pars maxima glandes
 Liventis plumbi spargit; pars spicula gestat
 Bina manu; fulvosque lupi de pelle galeros
 Tegmen habent capiti; vestigia nuda sinistri
 Instituire pedis; erudus tegit altera pero.

At Messapus, equûm domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
Iam pridem resides populos, desuetaque bello
Agmina, in arma vocat subito, ferrumque retractat.
Hi Fescenninas acies, Aequosque Faliscos;
Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva,
Et Cimini cum monte lacum, lucosque Capenos.
Ibant aequati numero, regemque canebant:
Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,
Quum sese e pastu referunt, et longa canoros
Dant per colla modos, sonat amnis, et Asia longe
Pulsa palus.

Nec quisquam aeratas acies ex agmine tanto
Misceri putet: aëriam sed gurgite ab alto
Vrgeri volucrum raucarum ad litora nubem.

Ecce, Sabinorum prisco de sanguine, magnum
Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar,
Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
Vna ingens Amiterna cohors, priscique Quirites,
Ereti manus omnis, oliviferaeque Mutuscae;
Qui Nomentum urbem, qui Rosea rura Velini,
Qui Tetricae horrentes rupes, montemque Severum,
Casperiamque colunt, Forulosque, et flumen Himellae;
Qui Tiberim Fabarimque bibunt; quos frigida misit
Nursia, et Hortinae classes, populique Latini;
Quosque secans infaustum interluit Allia nomen:
Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,

Saevus ubi Orion hibernis conditur undis;
 Vel quam sole novo densae torrentur aristae,
 Aut Hermi campo aut Lyciae flaventibus arvis:
 Scuta sonant, pulsuque pedum conterrita tellus.

Hinc Agamemnonius, Troiani nominis hostis,
 Curru iungit Halaesus equos, Turnoque feroces
 Mille rapit populos: vertunt felicia baccho
 Massica qui rastris; et quos de collibus altis
 Aurunci misere patres, Sidicinaque iuxta
 Aequora; quique Cales linquunt; amnisque vadosi
 Accola Vulturni, pariterque Saticulus asper,
 Oscorumque manus. Teretes sunt aclydes illis
 Tela: sed haec lento mos est aptare flagello:
 Laevas caetra tegit; falcati comminus enses.

Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
 Oebale; quem generasse Telon Sebethide nympha
 Fertur, Teleboûm Capreas quum regna teneret
 Iam senior: patriis sed non et filius arvis
 Contentus, late iam tum ditioe premebat
 Sarrastes populos, et quae rigat aequora Sarnus,
 Quique Rufras Batulumque tenent, atque arva Gelennae,
 Et quos maliferae despectant moenia Abellae:
 Teutonico ritu soliti torquere cateias;
 Tegmina quîs capitum raptus de subere cortex;
 Aerataeque micant peltae, micat aereus ensis.

Et te montosae misere in proelia Nersae,
 Vîens, insignem fama et felicibus armis:
 Horrida praecipue cui gens, adsuetaque multo

Venatu nemorum, duris Aequeculis glebis.
Armati terram exercent, semperque recentes
Convectare iuvat praedas, et vivere rapto.
Quin et Marruvia venit de gente sacerdos,
Fronde super galeam et felici comtus oliva,
Archippi regis missu, fortissimus Vmbro:
Vipereo generi et graviter spirantibus hydrys
Spargere qui somnos cantuque manuque solebat,
Mulcebatque iras, et morsus arte levabat.
Sed non Dardaniae medicari cuspidis ictum
Evaluit; neque eum iuvere in vulnera cantus
Somniferi, et Marsis quaesitae montibus herbae.
Te nemus Anguitiae, vitrea te Fucinus unda,
Te liquidi flevire lacus.

Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello
Virbius: insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Egeriae lucis, humentia circum
Litora, pinguis ubi et placabilis ara Dianae.
Namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte novercae
Occiderit, patriasque explerit sanguine poenas
Turbatis distractus equis, ad sidera rursus
Aetheria et superas caeli venisse sub auras,
Paeonis revocatum herbis et amore Dianae.
Tum Pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina surgere vitae,
Ipse repertorem medicinae talis et artis
Fulmine Phoebigenam Stygias detrusit ad undas.
At Trivia Hippolytum secretis alma recondit

Sedibus, et nymphae Egeriae nemorique relegat:
 Solus ubi in silvis Italidis ignobilis aevum
 Exigeret, versoque ubi nomine Virbius esset.
 Vnde etiam templo Triviae lucisque sacratis
 Cornipedes arcentur equi; quod litore currum
 Et iuvenem monstris pavidi effudere marinis.
 Filius arduos haud secius aequore campi
 Exercebat equos, curruque in bella ruebat.

Ipse inter primos praestanti corpore Turnus
 Vertitur arma tenens, et toto vertice supra est.
 Cui triplici crinita iuba galea alta Chimaeram
 Sustinet, Aetnaeos efflantem faucibus ignes:
 Tam magis illa fremens, et tristibus effera flammis,
 Quam magis effuso crudescent sanguine pugnae.
 At levem clipeum sublati cornibus Io
 Auro insignibat, iam saetis obsita, iam bos,
 Argumentum ingens, et custos virginis Argus,
 Caelataque amnem fundens pater Inachus urna.
 Insequitur nimbus peditum, clipeataque totis
 Agmina densentur campis, Argivaeque pubes,
 Auruncaque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
 Et Sacrae acies, et picti scuta Labici:
 Qui saltus, Tiberine, tuos, sacrumque Numici
 Litus arant, Rutulosque exercent vomere colles,
 Circaeumque iugum; quos Iuppiter Anxurus arvis
 Praesidet, et viridi gaudens Feronia luco;
 Qua Saturae iacet atra palus, gelidusque per imas
 Quaerit iter valles, atque in mare conditur Vfsus.

Hos super advenit Volsca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, et florentes aere catervas,
Bellatrix: non illa colo calathisque Minervae
Femineas adsueta manus, sed proelia virgo
Dura pati, cursuque pedum praevertere ventos.
Illa vel intactae segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu laesisset aristas;
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumentis,
Ferret iter, celeres nec tingeret aequore plantas.
Illam omnis tectis agrisque effusa iuventus,
Turbaque miratur matrum, et prospectat euntem
Attonitis inhians animis: ut regius ostro
Velet honos leves humeros, ut fibula crinem
Auro internectat; Lyciam ut gerat ipsa pharetram,
Et pastorem praefixa cuspide myrtum.

PVBLII
VIRGILII MARONIS
AENEIDOS

LIBER OCTAVVS.

Vt belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, et rauco strepuerunt cornua cantu,
Utque acres concussit equos, utque impulit arma;
Extemplo turbati animi: simul omne tumultu
Coniurat trepido Latium, saevitque iuventus
Efferat. Ductores primi Messapus et Vfens,
Contemptorque deum Mezentius, undique cogunt
Auxilia, et latos vastant cultoribus agros.
Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, et Latio consistere Teucros,
Advectum Aenean classi, victosque Penates
Inferre, et fatis regem se dicere posci,
Edoceat, multasque viro se adiungere gentes
Dardanio, et late Latio increbrescere nomen.
Quid struat his coeptis, quem, si fortuna sequatur,
Eventum pugnae cupiat, manifestius ipsi,
Quam Turno regi, aut regi apparere Latino.
Talia per Latium: quae Laomedontius heros

Cuncta videns, magno curarum fluctuat aestu;
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partesque rapit varias, perque omnia versat.
Sicut aquae tremulum labris ubi lumen ahenis
Sole repperctum, aut radiantis imaginae lunae,
Omnia pervolitat late loca, iamque sub auras
Erigitur, summique ferit laquearia tecti.

Nox erat: et terras animalia fessa per omnes
Alituum pecudumque genus sopor altus habebat:
Quum pater in ripa gelidique sub aetheris axe
Aeneas, tristi turbatus pectora bello,
Procubuit, seramque dedit per membra quietem.
Huic deus ipse loci fluvio Tiberinus amoeno
Populeas inter senior se attollere frondes
Visus: eum tenuis glauco velabat amictu
Carbasus, et crines umbrosa tegebat arundo.
Tum sic adfari, et curas his demere dictis:

O sate gente deum, Troianam ex hostibus urbem
Qui revehis nobis, aeternaue Pergama servas,
Expectate solo Laurenti arvisque Latinis;
Hic tibi certa domus, certi (ne absiste) penates;
Neu belli terrere minis. Tumor omnis et irae
Concessere deum.

Iamque tibi, ne vana putes haec fingere somnum,
Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fetus enixa, iacebit;
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati.

[Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:]

Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
 Ascanius clari condet cognominis Albam.
 Haud incerta cano. Nunc, qua ratione, quod instat,
 Expedias victor, paucis, adverte, docebo.
 Arcades his oris, genus a Pallante profectum;
 Qui regem Euandrum comites, qui signa sequuti,
 Delegere locum, et posuere in montibus urbem,
 Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
 Hi bellum adsidue ducunt cum gente Latina:
 Hos castris adhibe socios, et foedera iunge.
 Ipse ego te ripis et recto flumine ducam,
 Adversum remis superes subvectus ut amnem.
 Surge age, nate dea; primisque cadentibus astris
 Iunoni fer rite preces, iramque minasque
 Supplicibus supera votis. Mihi victor honorem
 Persolves. Ego sum, pleno quem flumine cernis
 Stringentem ripas, et pingua culta secantem,
 Caeruleus Thybris, caelo gratissimus amnis.
 Hic mihi magna domus, celsis caput urbibus, exit.
 Dixit, deinde lacu fluvius se condidit alto,
 Ima petens. Nox Aenean somnusque reliquit.
 Surgit, et, aetherii spectans orientia solis
 Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
 Sustulit, ac tales effundit ad aethera voces:
 Nymphae, Laurentes nymphae, genus amnibus unde est,
 Tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine sancto,
 Accipite Aenean, et tandem arcete periclis.
 Quo te cumque lacus, miserantem incommoda nostra,

Fonte tenet, quocumque solo pulcherrimus exis;
Semper honore meo, semper celebrabere donis,
Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.
Adsis o tantum, et propius tua numina firmes.
Sic memorat, geminasque legit de classe biremes,
Remigioque aptat; socios simul instruit armis.

Ecce autem subitum atque oculis mirabile monstrum,
Candida per silvam cum fetu concolor albo
Procubuit, viridique in litore conspicitur sus:
Quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxima Iuno,
Mactat, sacra ferens, et cum grege sistit ad aram.
Thybris ea fluvium, quam longa est, nocte tumentem
Leniit, et tacita refluens ita substitit unda,
Mitis ut in morem stagni placidaeque paludis
Sterneret aequor aquis, remo ut luctamen abesset.
Ergo iter inceptum celerant: rumore secundo
Labitur uncta vadis abies: mirantur et undae,
Miratur nemus insuetum fulgentia longe
Scuta virum fluvio pictasque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,
Et longos superant flexus, variisque teguntur
Arboribus, viridesque secant placido aequore silvas.
Sol medium caeli conscenderat igneus orbem,
Quum muros arcemque procul ac rara domorum
Tecta vident; quae nunc Romana potentia caelo
Aequavit: tum res inopes Euandrus habebat.
Ocius advertunt proras, ubique propinquant.
Forte die sollemnem illo rex Arcas honorem

Amphitryoniadae magno divisque ferebat
 Ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
 Vna omnes iuvenum primi, pauperque senatus,
 Tura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.
 Vt celsas videre rates, atque inter opacum
 Adlabi nemus, et tacitis incumbere remis;
 Terrentur visu subito, cunctique relictis
 Consurgunt mensis. Audax quos rumpere Pallas
 Sacra vetat, raptoque volat telo obuius ipse;
 Et procul e tumulo: Iuvenes, quae causa subegit
 Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.
 Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis, an arma?
 Tum pater Aeneas puppi sic fatur ab alta,
 Paciferaeque manu ramum praetendit olivae:
 Troiugenas ac tela vides inimica Latinis;
 Quos illi bello profugos egere superbo.
 Euandrum petimus. Ferte haec, et dicite lectos
 Dardaniae venisse duces, socia arma rogantes.
 Obstupuit tanto percussus nomine Pallas:
 Egredere o, quicumque es, ait, coramque parentem
 Adloquere, ac nostris succede penatibus hospes.
 Excepitque manu, dextramque amplexus inhaesit.
 Progressi subeunt luco, fluviumque relinquunt.
 Tum regem Aeneas dictis adfatur amicis:
 Optime Graiugenûm, cui me Fortuna precari,
 Et vitæ comtos voluit praetendere ramos;
 Non equidem extimui, Danaûm quod ductor et Arcas,
 Quodque ab stirpe fores geminis coniunctus Atridis;

Sed mea me virtus, et sancta oracula divûm,
Cognatique patres, tua terris didita fama,
Coniungere tibi, et fatis egere volentem.
Dardanus, Iliacae primus pater urbis et auctor,
Electra, ut Graii perhibent, Atlantide cretus,
Advehitur Teucros; Electram maximus Atlas
Edidit, aetherios humero qui sustinet orbes.
Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
Cyllenae gelido conceptum vertice fudit.
At Maiam, auditis si quidquam credimus, Atlas,
Idem Atlas generat, caeli qui sidera tollit.
Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
His fretus non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me, me ipse, meumque
Obieci caput, et supplex ad limina veni.
Gens eadem, quae te, crudeli Daunia bello
Insequitur; nos si pellant, nihil afore credunt,
Quin omnem Hesperiam penitus sua sub iuga mittant,
Et mare, quod supra, teneant, quodque adluit infra.
Accipe, daque fidem. Sunt nobis fortia bello
Pectora, sunt animi, et rebus spectata iuventus.

Dixerat Aeneas. Ille os, oculosque loquentis
Iam dudum, et totum lustrabat lumine corpus.
Tum sic pauca refert: Vt te, fortissime Teucrûm,
Accipio adgnoscoque libens! ut verba parentis,
Et vocem Anchisae magni, vultumque recordor!
Nam memini Hesionae visentem regna sororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,

Protinus Arcadiae gelidos invisere fines.
 Tum mihi prima genas vestibat flore iuventa;
 Mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
 Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat
 Anchises. Mihi mens iuvenali ardebat amore
 Compellare virum, et dextrae coniungere dextram.
 Accessi, et cupidus Phenei sub moenia duxi.
 Ille mihi insignem pharetram, Lyciasque sagittas,
 Discedens, chlamydemque auro dedit intertextam,
 Frenaque bina, meus quae nunc habet, aurea, Pallas.
 Ergo et, quam petitis, iuncta est mihi foedere dextra:
 Et, lux quum primum terris se crastina reddet,
 Auxilio laetos dimittam, opibusque iuvabo.
 Interea sacra haec, quando huc venistis amici,
 Annua, quae differre nefas, celebrate faventes
 Nobiscum, et iam nunc sociorum adsuescite mensis.

Haec ubi dicta, dapēs iubet et sublata reponi
 Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili:
 Praecipuumque toro et villosi pelle leonis
 Accipit Aenean, solioque invitat acerno.
 Tum lecti iuvenes certatim araeque sacerdos
 Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
 Dona laboratae cereris, bacchumque ministrant.
 Vescitur Aeneas, simul et Troiana iuventus,
 Perpetui tergo bovis, et lustralibus extis.

Postquam exempta fames, et amor compressus edendi,
 Rex Euandrus ait: Non haec sollemnia nobis,
 Has ex more dapēs, hanc tanti numinis aram

Vana superstitio veterumque ignara deorum
Imposuit. Saevis, hospes Troiane, periclis
Servati facimus, meritosque novamus honores.
Iam primum saxis suspensam hanc adspice rupem:
Disiectae procul ut moles, desertaque montis
Stat domus, et scopuli ingentem traxere ruinam.
Hic spelunca fuit vasto submota recessu,
Semihominis Caci facies quam dira tenebat,
Solis inaccessam radiis; semperque recenti
Caede tepebat humus; foribusque adfixa superbis
Ora virum tristi pendebant pallida tabo.
Huic monstro Vulcanus erat pater: illius atros
Ore vomens ignes magna se mole ferebat.
Attulit et nobis aliquando optantibus aetas
Auxilium adventumque dei. Nam maximus ultor,
Tergemini nece Geryonae spoliisque superbus,
Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
Ingentes; vallemque boves amnemque tenebant.
At furiis Caci mens effera, ne quid inausum
Aut intractatum scelerisve dolive fuisset,
Quattuor a stabulis praestanti corpore tauros
Avertit, totidem forma superante iuencas.
Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
Cauda in speluncam tractos, versisque viarum
Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.
Quaerenti nulla ad speluncam signa ferebant.
Interea, quum iam stabulis saturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet,

Discessu mugire boves, atque omne querelis
 Impleri nemus, et colles clamore relinqui.
 Reddidit una boum vocem, vastoque sub antro
 Mugit, et Caci spem custodita fefellit.
 Hic vero Alcidae furiis exarserat atro
 Felle dolor: rapit arma manu, nodisque gravatum
 Robur; et aërii cursu petit ardua montis.
 Tum primum nostri Cacum videre timentem,
 Turbatumque oculis. Fugit ilicet ocior euro,
 Speluncamque petit: pedibus timor addidit alas.
 Vt sese inclusit, ruptisque immane catenis
 Deiecit saxum, ferro quod et arte paterna
 Pendebat, fultosque emuniit obiiice postes;
 Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemque
 Accessum lustrans huc ora ferebat et illuc,
 Dentibus infrendens. Ter totum fervidus ira
 Lustrat Aventini montem; ter saxea tentat
 Limina nequidquam; ter fessus valle resedit.
 Stabat acuta silex, praecisis undique saxis,
 Speluncae dorso insurgens, altissima visu;
 Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
 Hanc, ut prona iugo laevum incumbibat ad amnem,
 Dexter in adversum nitens concussit, et imis
 Avulsam solvit radicibus; inde repente
 Impulit: impulsu quo maximus insonat aether,
 Dissultant ripae, refluitque exterritus amnis.
 At specus, et Caci detecta apparuit ingens
 Regia, et umbrosae penitus patuere cavernae:

Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens
Infernas reseret sedes, et regna recludat
Pallida, dis invisa; superque immane barathrum
Cernatur: trepidant immisso lumine Manes.
Ergo insperata deprensus in luce repente,
Inclusumque cavo saxo, atque insueta rudentem,
Desuper Alcides talis premit, omniaque arma
Advocat, et ramis vastisque molaribus instat.
Ille autem, neque enim fuga iam super ulla pericli,
Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
Evomit, involvitque domum caligine caeca,
Prospectum eripiens oculis; glomeratque sub antro
Fumiferam noctem commixtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem
Praecipiti iniecit saltu, qua plurimus undam
Fumus agit, nebulaque ingens specus aestuat atra.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Corripuit in nodum complexus, et angit inhaerens
Elisos oculos, et siccum sanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revulsis,
Abstractaeque boves abiurataeque rapinae
Caelo ostenduntur, pedibusque informe cadaver
Protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos; vultum, villosaque saetis
Pectora semiferi, atque extinctos faucibus ignes.
Ex illo celebratus honos, laetique minores
Servavere diem; primusque Potitius auctor,
Et domus Herculei custos Pinaria sacri,

Hanc aram luco statuit, quae Maxima semper
 Dicetur nobis, et erit quae maxima semper.
 Quare agite, o iuvenes, tantarum in munere laudum
 Cingite fronde comas, et pocula porgite dextris,
 Communemque vocate deum, et date vina volentes.
 Dixerat: Herculea bicolor quum populus umbra
 Velavitque comas, foliisque innexa pependit;
 Et sacer implevit dextram scyphus. Ocius omnes
 In mensam laeti libant, divosque precantur;
 Instaurant epulas, et mensae grata secundae.
 Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.

Deveo interea propior fit Vesper Olympo:
 Iamque sacerdotes primusque Potitius ibant,
 Pellibus in morem cincti, flammisque ferebant.
 Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum,
 Populeis adsunt evincti tempora ramis;
 Illic iuvenum chorus, ille senum; qui carmine laudes
 Herculeas et facta ferunt: ut prima novercae
 Monstra manu, geminosque premens eliserit angues;
 Vt bello egregias idem disiecerit urbes
 Troiamque, Oechaliamque: ut duros mille labores
 Rege sub Eurystheo, fatis Iunonis iniquae,
 Pertulerit. Tu nubigenas, invicte, bimembres
 Hylaeumque Pholumque manu, tu Cresia mactas
 Prodigia, et vastum Nemea sub rupe leonem.
 Te Stygii tremuere lacus, te ianitor Orci
 Ossa super recubans antro semesa cruento:
 Nec te ullae facies, non terruit ipse Typhœus

Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernaeus turba capitem circumstetit anguis.
Salve, vera Iovis proles, decus addite divis;
Et nos et tua dexter adi pede sacra secundo.
Taliam carminibus celebrant: super omnia Caci
Speluncam adiciunt, spirantemque ignibus ipsum.
Consonat omne nemus stepitu, collesque resultant.

Exin se cuncti divinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. Ibat rex obsitus aevo,
Et comitem Aenean iuxta natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam sermone levabat.
Miratur, facilesque oculos fert omnia circum
Aeneas, capiturque locis; et singula laetus
Exquiratque auditque virum monumenta priorum.
Tum rex Euandrus Romanae conditor arcis:
Haec nemora indigenae fanni nymphaeque tenebant,
Gensque virum truncis et duro robore nata:
Quis neque mos, neque cultus erat; nec iungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami, atque asper victu venatus alebat.
Primus ab aethereo venit Saturnus Olympo,
Arma Iovis fugiens, et regnis exsul ademptis.
Is genus indocile ac dispersum montibus altis
Composuit, legesque dedit, Latinumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
Aurea quae perhibent, illo sub rege fuerunt
Saecula: sic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paullatim ac decolor aetas,

Et belli rabies, et amor successit habendi.
 Tum manus Ausonia et gentes venere Sicanæ;
 Saepius et nomen posuit Saturnia tellus.
 Tum reges, asperque immani corpore Thybris;
 A quo post Itali fluvium cognomine Thybrim
 Diximus; amisit verum vetus Albula nomen.
 Me pulsum patria, pelagique extrema sequentem,
 Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
 His posuere locis; matrisque egere tremenda
 Carmentis nymphae monita, et deus auctor Apollo.
 Vix ea dicta: dehinc progressus monstrat et aram,
 Et Carmentalem Romano nomine portam
 Quam memorant, nymphae priscum Carmentis honorem,
 Vatis fatidicae; cecinit quae prima futuros
 Aeneadas magnos, et nobile Pallanteum.
 Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
 Rettulit, et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
 Parrhasio dictum Panos de more Lycaeï.
 Nec non et sacri monstrat nemus Argileti,
 Testaturque locum, et letum docet hospitibus Argi.
 Hinc ad Tarpeiam sedem et Capitolia ducit,
 Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
 Iam tum relligio pavidos terrebat agrestes
 Dira loci; iam tum silvam saxumque tremebant.
 Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem,
 Quis deus, incertum est, habitat deus: Arcades ipsum
 Credunt se vidisse Iovem, quum saepe nigrantem
 Aegida concuteret dextra, nimbosque ciceret.

Haec duo praeterea disiectis oppida muris,
Reliquias veterumque vides monumenta virorum.
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem:
Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter se dictis ad tecta subibant
Pauperis Euandri, passimque armenta videbant
Romanoque foro et lautis mugire Carinis.
Vt ventum ad sedes; Haec, inquit, limina victor
Alcides subiit; haec illum regia cepit.
Aude, hospes, contemnere opes; et te quoque dignum
Finge deo; rebusque veni non asper egenis.
Dixit, et angusti subter fastigia tecti
Ingentem Aenean duxit, stratisque locavit
Effultum foliis et pelle Libystidis ursae.
Nox ruit, et fuscis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequidquam exterrita mater,
Laurentumque minis et diro mota tumultu,
Vulcanum adloquitur, thalamoque haec coniugis aureo
Incipit, et dictis divinum adspirat amorem:
Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
Debita casurasque inimicis ignibus arces;
Non ullum auxilium miseris, non arma rogavi
Artis opisque tuae; nec te, carissime coniux,
Incassumve tuos volui exercere labores:
Quamvis et Priami deberem plurima natis,
Et durum Aeneae flevissem saepe laborem.
Nunc Iovis imperiis Rutulorum constitit oris.
Ergo eadem supplex venio, et sanctum mihi numen

Arma rogo, genetrix nato. Te filia Nerei,
 Te potuit lacrymis Tithonia flectere coniux.
 Adspice, qui coeant populi, quae moenia clausis
 Ferrum acuant portis in me excidiumque meorum.
 Dixerat; et niveis hinc atque hinc diva lacertis
 Cunctantem amplexu molli foveat. Ille repente
 Accepit solitam flammam; notusque medullas
 Intravit calor, et labefacta per ossa cucurrit.
 Non secus atque olim, tonitru quum rupta corusco
 Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
 Sensit laeta dolis et formae conscia coniux.
 Tum pater aeterno fatur devinctus amore:
 Quid caussas petis ex alto? fiducia cessit
 Quo tibi, diva, mei? Similis si cura fuisset;
 Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset:
 Nec Pater omnipotens Troiam, nec fata vetabant
 Stare, decemque alios Priamum superasse per annos.
 Et nunc, si bellare paras, atque haec tibi mens est;
 Quidquid in arte mea possum promittere curae,
 Quod fieri ferro, liquidove potest electro,
 Quantum ignes animaeque valent; absiste precando
 Viribus indubitare tuis. Ea verba loquutus
 Optatos dedit amplexus, placidumque petivit
 Coniugis infusus gremio per membra soporem.
 Inde, ubi prima quies, medio iam noctis abactae
 Curriculo, expulerat somnum; quum femina primum,
 Cui tolerare colo vitam tenuique minerva
 Impositum, cinerem et sopitos suscitât ignes,

Noctem addens operi; famulasque ad lumina longo
Exercet penso; castum ut servare cubile
Coniugis, et possit parvos educere natos:
Haud secus Ignipotens, nec tempore segnior illo,
Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit.
Insula Sicanium iuxta latus Aeoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis:
Quam subter specus et Cyclopum exesa caminis
Antra Aetnaea tonant, validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, striduntque cavernis
Stricturae chalybum, et fornacibus ignis anhelat;
Vulcani domus, et Vulcania nomine tellus.
Hoc tunc Ignipotens caelo descendit ab alto.
Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
Brontesque, Steropesque, et nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus iam parte polita
Fulmen erat; toto Genitor quae plurima caelo
Deiicit in terras; pars imperfecta manebat.
Tres imbris torti radios, tres nubis aquosae
Addiderant, rutili tres ignis, et alitis aëstri.
Fulgores nunc terrificos, sonitumque, metumque
Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
Parte alia Marti currumque rotasque volucres
Instabant; quibus ille viros, quibus excitat urbes;
Aegidaque horriferam, turbatae Palladis arma,
Certatim squamis serpentum auroque polibant,
Connexosque angues, ipsamque in pectore divae
Gorgona, desecto vertentem lumina collo.

Tollite cuncta, inquit, coeptosque auferte labores,
 Aetnaei Cyclopes, et huc advertite mentem.
 Arma acri facienda viro. Nunc viribus usus,
 Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
 Praecipitate moras. Nec plura effatus: at illi
 Ocius incubuere omnes, pariterque laborem
 Sortiti: fluit aes rivis, aurique metallum;
 Vulnificusque chalybs vasta fornace liquescit.
 Ingentem clipeum informant, unum omnia contra
 Tela Latinorum; septenosque orbibus orbes
 Impediunt. Alii ventosis follibus auras
 Accipiunt redduntque: alii stridentia tingunt
 Aera lacu. Gemit impositis incudibus antrum.
 Illi inter sese multa vi brachia tollunt
 In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris,
 Euandrum ex humili tecto lux suscitât alma,
 Et matutini volucrum sub culmina cantus.
 Consurgit senior, tunicaque inducitur artus,
 Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis;
 Tum lateri atque humeris Tegeaeum subligat ense,
 Demissa ab laeva pantherae terga retorquens.
 Nec non et gemini custodes limine ab alto.
 Praecedunt gressumque canes cômitantur herilem.
 Hospitis Aeneae sedem et secreta petebat,
 Sermonum memor et promissi muneris, heros.
 Nec minus Aeneas se matutinus agebat.
 Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.

Congressi iungunt dexteras, mediisque residunt
Aedibus, et licito tandem sermone fruuntur.
Rex prior haec:
Maxime Teucrorum ductor, quo sospite nunquam
Res equidem Troiae victas aut regna fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires. Hinc Tusco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, et murum circumsonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos opulentaque regnis
Iungere castra paro: quam fors inopina salutem
Ostentat. Fatis huc te poscentibus adfers.
Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
Vrbis Agyllinae sedes: ubi Lydia quondam
Gens, bello praeclara, iugis insedit Etruscis.
Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
Imperio et saevis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas caedes; quid facta tyranni
Effera? di capiti ipsius, generique reservent.
Mortua quin etiam iungebat corpora vivis,
Componeus manibusque manus, atque oribus ora,
Tormenti genus; et sanie taboque fluentes
Complexu in misero longa sic morte necabat.
At fessi tandem cives infanda furentem
Armati circumsistunt ipsumque domumque:
Obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant.
Ille inter caedem Rutulorum elapsus in agros
Confugere, et Turni defendier hospitis armis.
Ergo omnis furiis surrexit Etruria iustis:

Regem ad supplicium praesenti marte reposcunt.
 His ego te, Aenea, ductorem millibus addam.
 Toto namque fremunt condensae litore puppes;
 Signaque ferre iubent: retinet longaevus haruspex
 Fata canens: „ O Maeoniae delecta iuventus, „
 „ Flos veterum virtusque virûm, quos iustus in hostem „
 „ Fert dolor, et merita accendit Mezentius ira; „
 „ Nulli fas Italo tantam subiungere gentem: „
 „ Externos optate duces „. Tum Etrusca resedit
 Hoc acies campo, monitis exterrita divûm.
 Ipse oratores ad me regnique coronam
 Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarcho,
 Succedam castris, Tyrrhenaque regna capessam.
 Sed mihi tarda gelu saeculisque effeta senectus
 Invidet imperium, seraeque ad fortia vires.
 Natum exhortarer, ni mixtus matre Sabella
 Hinc partem patriae traheret. Tu, cuius et annis
 Et generi fata indulgent, quem numina poscunt,
 Ingredere, o Teucrûm atque Italûm fortissime ductor.
 Hunc tibi praeterea, spes et solatia nostri,
 Pallanta adiungam: sub te tolerare magistro
 Militiam et grave Martis opus, tua cernere facta
 Adsuescat, primis et te miretur ab annis.
 Arcadas huic equites his centum, robora pubis
 Lecta, dabo; totidemque suo tibi nomine Pallas.
 Vix ea fatus erat; defixique ora tenebant
 Aeneas Anchisiades et fidus Achates,
 Multaque dura suo tristi cum corde putabant;

Ni signum caelo Cytherea dedisset aperto.
Namque improviso vibratus ab aethere fulgor
Cum sonitu venit, et ruere omnia visa repente,
Tyrrhenusque tubae mugire aethera clangor.
Suspiciunt: iterum atque iterum fragor increpat ingens.
Arma inter nubem, caeli in regione serena,
Per sudum rutilare vident, et pulsa tonare,
Obstupere animis alii; sed Troïus heros
Adgnovit sonitum, et divae promissa parentis.
Tum memorat: Ne vero, hospes, ne quaere profecto,
Quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo.
Hoc signum cecinit missuram diva creatrix,
Si bellum ingrueret; Vulcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.

Heu, quantaе miseris caedes Laurentibus instant!
Quas poenas mihi, Turne, dabis! quam multas undas
Scuta virûm, galeasque, et fortia corpora volves,
Thybrî pater! poscant acies, et foedera rumpant.

Haec ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto;
Et primum Herculeis sopitas ignibus aras
Excitat, hesternumque Larem, parvosque Penates
Laetus adit: mactant lectas de more bidentes
Euandrus pariter, pariter Troiana iuventus.
Post hinc ad naves graditur, sociosque revisit:
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Praestantes virtute legit: pars cetera prona
Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,
Nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque.

Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva:
 Ducunt exsortem Aeneae; quem fulva leonis
 Pellis obit totum, praefulgens unguibus aureis.

Fama volat parvam subito vulgata per urbem,
 Ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis.
 Vota metu duplicant matres, propiusque periclo
 It timor, et maior martis iam apparet imago.
 Tum pater Euandrus dextram complexus euntis
 Haeret, inexpletum lacrymans, ac talia fatur:
 O mihi praeteritos referat si Iuppiter annos!
 Qualis eram, quum primam aciem Praeneste sub ipsa
 Stravi, scutorumque incendi victor acervos;
 Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi:
 Nascenti cui tres animas Feronia mater
 (Horrendum dictu) dederat; terna arma movenda,
 Ter leto sternendus erat: cui tunc tamen omnes
 Abstulit haec animas dextra, et totidem exuit armis.
 Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,
 Nate, tuo; neque finitimus Mezentius umquam,
 Huic capiti insultans, tot ferro saeva dedisset
 Funera, tam multis viduasset civibus urbem.
 At vos, o Superi, et divum tu maxime rector
 Iuppiter, Arcadii, quaeso, miserescite regis,
 Et patrias audite preces. Si numina vestra
 Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant,
 Si visurus eum vivo, et venturus in unum;
 Vitam oro: patiar quemvis durare laborem.
 Sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris;

Nunc, o nunc, liceat crudelem abrumpere vitam,
Dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri,
Dum te, care puer, mea sera et sola voluptas,
Complexu teneo: gravior ne nuntius aures
Vulneret. Haec genitor digressu dicta supremo
Fundebat: famuli collapsum in tecta ferebant.

Iamque adeo exierat portis equitatus apertis:
Aeneas inter primos et fidus Achates;
Inde alii Troiae proceres; ipse agmine Pallas
In medio, chlamyde et pictis conspectus in armis:
Qualis, ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
Extulit os sacrum caelo, tenebrasque resolvit.
Stant pavidae in muris matres, oculisque sequuntur
Pulveream nubem, et fulgentes aere catervas.
Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
Armati tendunt. It clamor, et agmine facto
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
Est ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem,
Relligione patrum late sacer; undique colles
Inclusere cavi, et nigra nemus abiere cingunt.
Silvano fama est veteres sacrasse Pelagos,
Arvorum pecorisque, deo, lucumque diemque,
Qui primi fines aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant
Castra locis, celsoque omnis de colle videri
Iam poterat legio, et latis tendebat in arvis.
Huc pater Aeneas, et bello lecta iuventus,

Succedunt, fessique et equos et corpora curant.

At Venus aetherios inter dea candida nimbos
 Dona ferens aderat; natumque in valle reducta
 Vt procul et gelido secretum flumine vidit,
 Talibus adfata est dictis, seque obtulit ultro:
 En perfecta mei promissa coniugis arte
 Munera: ne mox aut Laurentes, nate, superbos,
 Aut acrem dubites in proelia poscere Turnum.
 Dixit, et amplexus nati Cytherea petivit:
 Arma sub adversa posuit radiantia quercu.
 Ille deae donis et tanto laetus honore
 Expleri nequit, atque oculos per singula volvit,
 Miraturque, interque manus et brachia versat
 Terribilem cristis galeam flammisque vomentem,
 Fatiferumque ensem, lorica ex aere rigentem,
 Sanguineam, ingentem; qualis, quum caerulea nubes
 Solis inardescit radiis, longeque refulget;
 Tum leves ocreas electro auroque recocto,
 Hastamque, et clipei non enarrabile textum.
 Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
 Haud vatum ignarus venturique inscius aevi,
 Fecerat Ignipotens; illic genus omne futurae
 Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella.
 Fecerat et viridi fetam Mavortis in antro
 Procubuisse lupam: geminos huic ubera circum
 Ludere pendentes pueros, et lambere matrem
 Impavidos; illam tereti cervice reflexam
 Mulcere alternos, et corpora fingere lingua.

Nec procul hinc Romam, et raptas sine more Sabinas
Consessu caveae, magnis Circensibus actis,
Addiderat, subitoque novum consurgere bellum
Romulidis, Tatioque seni, Curibusque severis.
Post idem, inter se posito certamine, reges
Armati Iovis ante aram, paterasque tenentes,
Stabant, et caesa iungebant foedera porca:
Romuleoque recens horrebat regia culmo.
Haud procul inde, citae Metium in diversa quadrigae
Distulerant, (at tu dictis, Albane, maneres!)
Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
Per silvam, et sparsi rorabant sanguine vepres.
Nec non Tarquinius eiectum Porsena iubebat
Accipere, ingentique urbem obsidione premebat:
Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti similem, similemque minanti
Adspiceres; pontem auderet quia vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Cloelia ruptis.
In summo custos Tarpeiae Manlius arcis
Stabat pro templo, et Capitolia celsa tenebat.
Atque hinc auratis volitans argenteus anser
Porticibus Gallos in limine adesse canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defensi tenebris et dono noctis opacae.
Aurea caesaries ollis, atque aurea vestis;
Virgatis lucent sagulis; tum lactea colla
Auro innectuntur; duo quisque Alpina coruscant
Gessa manu, scutis protecti corpora longis.

Hic exsultantes Salios, nudosque Lupercos,
 Lanigerosque apices, et lapsa ancilia caelo
 Extuderat: castae ducēbant sacra per urbem
 Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
 Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis;
 Et scelerum poenas, et te, Catilina, minaci
 Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem;
 Secretosque pios: his dantem iura Catonem.
 Haec inter tumidi late maris ibat imago
 Aurea; sed fluctu spumabant caerula cano;
 Et circum argento clari delphines in orbem
 Aequora verrebant caudis, aestumque secabant.
 In medio classes aeratas, Actia bella,
 Cernere erat; totumque instructo Marte videres
 Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
 Hinc Augustus agens Italos in proelia Caesar
 Cum Patribus, Populoque, Penatibus, et magnis Dīs,
 Stat celsa in puppi: geminas cui tempora flammās
 Laeta vomunt, patriumque aperitur vertice sidus.
 Parte alia ventis et dīs Agrippa secundis
 Arduus agmen agens: cui, belli insigne superbum,
 Tempora navali fulgent rostrata corona.
 Hinc ope barbarica, variisque Antonius armis,
 Victor ab Aurorae populis et litore Rubro,
 Aegyptum, viresque Orientis, et ultima secum
 Bactra vehit; sequiturque (nefas!) Aegyptia coniux.
 Vna omnes ruere, ac totum spumare, reductis
 Convulsum remis rostrisque tridentibus, aequor.

Alta petunt: pelago credas innare revulsas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
Tanta mole viri turritis puppibus instant.
Stuppea flamma manu telisque volatile ferrum
Spargitur: arva nova Neptunia caede rubescunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina sistro;
Necdum etiam geminos a tergo respicit angues.
Omnigenûmque deûm monstra, et latrator Anubis,
Contra Neptunum, et Venerem, contraque Minervam
Tela tenent. Saevit medio in certamine Mavors
Caelatus ferro, tristesque ex aethere Dirae,
Et scissa gaudens vadit Discordia palla;
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
Actius haec cernens arcum intendebat Apollo
Desuper: omnis eo terrore Aegyptus, et Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.
Ipsa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, et laxos iam iamque immittere funes.
Illam inter caedes pallentem morte futura
Fecerat Ignipotens undis et Iapyge ferri:
Contra autem magno maerentem corpore Nilum,
Pendentemque sinus, et tota veste vocantem
Caeruleum in gremium, latebrosaue flumina, victos.
At Caesar, triplici invectus Romana triumpho
Moenia, dîs Italis votum immortale sacrabat
Maxima tercentum totam delubra per urbem.
Laetitia ludisque viae plausuque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae:

Ante aras terram caesi stravere iuveni.
 Ipsa, sedens niveo candentis limine Phoebi,
 Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
 Postibus: incedunt victae longo ordine gentes,
 Quam variae linguis, habitu tam vestis et armis.
 Hic Nomadum genus, et discinctos Mulciber Afros,
 Hic Lelegas, Carasque, sagittiferosque Gelonos
 Finxerat. Euphrâtes ibat iam mollior undis,
 Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis;
 Indomitique Dahae, et pontem indignarus Araxes.
 Talia, per clipeum Vulcani, dona parentis
 Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet;
 Attollens humero famamque et fata nepotum.

PVBLII
VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER NONVS.

Atque ea diversa penitus dum parte geruntur,
Irim de caelo misit Saturnia Iuno
Audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.
Ad quem sic roseo Thaumantias ore loquuta est:
Turne, quod optanti divûm promittere nemo
Auderet, volvenda dies, en, attulit ultro.
Aeneas, urbe, et sociis, et classe relictâ,
Sceptra Palatini sedemque petit Euandri.
Nec satis: extremas Corythi penetravit ad urbes;
Lydorumque manum, collectos armat agrestes.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.
Rumpe moras omnes, et turbata adripe castra.
Dixit, et in caelum paribus se sustulit alis;
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Adgnovit iuvenis, duplicesque ad sidera palmas
Sustulit, et tali fugientem est voce sequutus:
Iri, decus caeli, quis te mihi nubibus actam

Detulit in terras? unde haec tam clara repente
Tempestas? medium video discedere caelum,
Palantesque polo stellas. Sequor omina tanta,
Quisquis in arma vocas. Et sic effatus ad undam
Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans. * oneravitque aethera votis. *

Iamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Dives equûm, dives pictâ vestis et auri.
Messapus primas acies, postrema coercent
Tyrrhidae iuvenes; medio dux agmine Turnus:
Ceus septem surgens sedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Quum refluit campis, et iam se condidit alveo.
Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
Primus ab adversa conclamat mole Gaïcus:
Quis globus, o cives, caligine volvitur atra!
Ferte citi ferrum, date tela, scandite muros.
Hostis adest, eia. Ingenti clamore per omnes
Condunt se Teucri portas, et moenia complent.
Namque ita discedens praeceperat optimus armis
Aeneas: si qua interea fortuna fuisset,
Neu struere auderent aciem, neu credere campo:
Castra modo et tutos servarent aggere muros.
Ergo, etsi conferre manum pudor iraque monstrat,
Obiiciunt portas tamen, et praecepta facessunt,
Armatique cavis expectant turribus hostem.
Turnus, ut ante volans tardum praecesserat agmen,

Viginti lectis equitum comitatus et urbi
 Improvisus adest: maculis quem Thracius albis
 Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubra.
 Ecquis erit mecum, iuvenes? qui primus in hostem?
 En, ait: et iaculum attorquens emittit in auras,
 Principium pugnae, et campo sese arduus infert.
 Clamore excipiunt socii, fremituque sequuntur
 Horrisono; Teucrûm mirantur inertia corda;
 Non aequo dare se campo, non obvia ferre
 Arma viros, sed castra fovere. Huc turbidus atque huc
 Lustrat equo muros, aditumque per avia quaerit.
 Ac veluti pleno lupo insidiatus ovili,
 Quum fremit ad caulas, ventos perpressus et imbres,
 Nocte super media; tuti sub matribus agni
 Balatum exercent: ille asper et improbus ira
 Saevit in absentes: collecta fatigat edendi
 Ex longo rabies, et siccae sanguine fauces.
 Haud aliter Rutulo, muros et castra tuenti,
 Ignescunt irae: duris dolor ossibus ardet;
 Qua tentet ratione aditus, et quae via clausos
 Excutiat Teucros vallo, atque effundat in aequor.
 Classem, quae lateri castrorum adiuncta latebat,
 Aggeribus saeptam circum et fluvialibus undis,
 Invadit; sociosque incendia poscit ovantes;
 Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
 Tum vero incumbunt; urget praesentia Turni;
 Atque omnis facibus pubes accingitur atris.
 Diripere focos: piceum fert fumida lumen

Taeda, et commixtam vulcanus ad astra favillam.

Quis deus, o Musae, tam saeva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?

Dicite. Prisca fides facto, sed fama perennis.

Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida

Aeneas classem, et pelagi petere alta parabat;

Ipsa deûm fertur Genetrix Berecyntia magnum

Vocibus his adfata Iovem: Da, nate, petenti,

Quod tua cara parens domito te poscit Olympo.

Pinea silva mihi, multos dilecta per annos,

Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,

Nigranti picea trabibusque obscurus acernis:

Has ego Dardanio iuveni, quum classis egeret,

Laeta dedi: nunc sollicitam timor anxius urget.

Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem,

Ne cursu quassatae ullo, neu turbine venti

Vincantur. Prosit nostris in montibus ortas.

Filius huic contra: * torquet qui sidera mundi: *

O Genetrix, quo fata vocas? aut quid petis istis?

Mortaline manu factae immortale carinae

Fas habeant? certusque incerta pericula lustret

Aeneas? cui tanta deo permissa potestas?

Immo, ubi defunctae finem portusque tenebunt

Ausonios, olim quaecumque evaserit undas,

Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,

Mortalem eripiam formam, magnique iubebo

Aequoris esse deas: qualis Nereia Doto,

Et Galatea secant spumantem pectore pontum.

Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,
 Per pice torrentes atraque voragine ripas
 Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.

Ergo aderat promissa dies, et tempora Parcae
 Debita complebant, quum Turni iniuria Matrem
 Admonuit ratibus sacris depellere taedas.
 Hic primum nova lux oculis offulsit, et ingens
 Visus ab aurora caelum transcurrere nimbus,
 Idaei que chori: tum vox horrenda per auras
 Excidit, et Troûm Rutulorumque agmina complet:
 Ne trepidate meas, Teucris, defendere naves,
 Neve armate manus: maria ante exurere Turno,
 Quam sacras dabitur pinus. Vos ite solutae,
 Ite, deae pelagi; Genetrix iubet. Et sua quaeque
 Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
 Delphinumque modo demersis aequora rostris
 Ima petunt. Hinc virgineae, mirabile monstrum,
 Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur.

Obstupere animis Rutuli: conterritus ipse
 Turbatus Messapus equis: cunctatur et amnis.
 Rauca sonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto.
 At non audaci cessit fiducia Turno:
 Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
 Troianos haec monstra petunt: his Iuppiter ipse
 Auxilium solitum eripuit: non tela, nec ignes
 Exspectant Rutulos. Ergo maria in via Teucris,
 Nec spes ulla fugae; rerum pars altera adempta est:
 Terra autem in nostris manibus; tot millia, gentes

Arma ferunt Italae. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges prae se iactant, responsa deorum.
Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva
Fertilis Ausoniae Troës: sunt et mea contra
Fata mihi, ferro sceleratam exscindere gentem,
Coniuge praerepta; nec solos tangit Atridas
Iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.
Sed periisse semel satis est. Peccare fuisset
Ante satis, penitus modo non genus omne perosos
Femineum: quibus haec medii fiducia valli,
Fossarumque morae, leti discrimina parva,
Dant animos. At non viderunt moenia Troiae
Neptuni fabricata manu considerare in ignes?
Sed vos, o lecti, ferro qui scindere vallum
Apparat, et mecum invadit trepidantia castra?
Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
Est opus in Teucros. Addant se protinus omnes
Etrusci socios. Tenebras et inertia farta
Ne timeant; nec equi caeca condemur in alvo.
Luce, palam, certum est igni circumdare muros.
Haud sibi cum Danais rem faxo et pube Pelasga
Esse putent, decimum quos distulit Hector in annum.
Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
Procurate, viri; et pugnam sperate parati.
Interea vigilum excubiis obsidere portas
Cura datur Messapo, et moenia cingere flammis.
Bis septem, Rutulo muros qui milite servant,

Delecti: ast illos centeni quemque sequuntur
 Purpurei cristis iuvenes auroque corusci.
 Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
 Indulgent vino, et vertunt crateras ahenos.
 Collucent ignes: noctem custodia ducit
 Insomnem ludo.

Haec super e vallo prospectant Troës, et armis
 Alta tenent; nec non trepidi formidine portas
 Explorant, pontesque et propugnacula iungunt;
 Tela gerunt. Instant Mnestheus acerque Serestus:
 Quos pater Aeneas, si quando adversa vocarent,
 Rectores iuvenum, et rerum dedit esse magistros.
 Omnis per muros legio, sortita periculum,
 Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum est.

Nisus erat portae custos, acerrimus armis,
 Hyrtacides; comitem Aeneae quem miserat Ida
 Venatrix, iaculo celerem levibusque sagittis:
 Et iuxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
 Non fuit Aeneadam, Troiana neque induit arma;
 Ora puer prima signans intonsa iuventa.
 His amor unus erat, pariterque in bella ruebant;
 Tum quoque communi portam statione tenebant.
 Nisus ait, Dine hunc ardorem mentibus addunt,
 Euryale? an sua cuique deus fit dira cupido?
 Aut pugnam, aut aliquid iam dudum invadere magnum
 Mens agitat mihi; nec placida contenta quiete est.
 Cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum.
 Lumina rara micant: somno vinoque sepulti

Procubuerē: silent late loca. Percipe porro,
Quid dubitem, et quae nunc animo sententia surgat.
Aenean acciri omnes, populusque patresque,
Exposcunt; mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quae posco, promittunt; nam mihi facti
Fama sat est; tumulo videor reperire sub illo
Posse viam ad muros et moenia Pallantea.
Obstupuit magno laudum percussus amore
Euryalus; simul his ardentem adfatur amicum:
Mene igitur socium summis adiungere rebus,
Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor, bellis adsuetus, Opheltes
Argolicum terrorem inter Troiaeque labores
Sublatum erudiit; nec tecum talia gessi,
Magnanimum Aenean et fata extrema sequutus.
Est hūc, est animus lucis contemtor, et istum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.
Nisus ad haec: Equidem de te nil tale verebar;
Nec fas; non. Ita me referat tibi magnus ovantem
Iuppiter, aut quicumque oculis haec adspicit aequis.
Sed si quis (quae multa vides discrimine tali),
Si quis in adversum rapiat casusve deusve,
Te superesse velim: tua vita dignior aetas.
Sit, qui me raptum pugna, pretiove redemptum
Mandet humo solita; aut, si qua id Fortuna vetabit,
Absentī ferat inferias, decoretque sepulcro.
Neu matri miserae tanti sim caussa doloris;
Quae te sola, puer, multis e matribus ausa,

Persequitur, magni nec moenia curat Acestae.
 Ille autem: Caussas nequidquam nectis inanes,
 Nec mea iam mutata loco sententia cedit.
 Acceleremus, ait: vigiles simul excitat. Illi
 Succedunt, servantque vices: statione relicta
 Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.

Cetera per terras omnes animalia somno
 Laxabant curas, et corda oblita laborum:
 Ductores Teucrûm primi, delecta iuventus,
 Consilium summis regni de rebus habebant,
 Quid facerent, quisve Aeneae iam nuntius esset:
 Stant longis adnixa hastis, et scuta tenentes,
 Castrorum et campi medio. Tum Nisus et una
 Euryalus confestim alacres admittier orant:
 Rem magnam, pretiumque morae fore. Primus Iulus
 Accepit trepidos, ac Nisum dicere iussit.
 Tum sic Hyrtacides: Audite o mentibus aequis,
 Aeneadae; neve haec nostris spectentur ab annis,
 Quae ferimus. Rutuli somno vinoque soluti
 Conticuere: locum insidiis conspeximus ipsi,
 Qui patet in bivio portae, quae proxima ponto:
 Interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
 Erigitur: si Fortuna permittitis uti;
 Quaesitum Aenean ad moenia Pallantea,
 Mox hîc cum spoliis, ingenti caede peracta,
 Adfore cernetis. Nec nos via fallit euntes:
 Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem,
 Venatu adsiduo, et totum cognovimus annum.

Hic annis gravis atque animi maturus Aletes:
Dì patrii, quorum semper sub numine Troia est,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Quum tales animos iuvenum, et tam certa tulistis
Pectora. Sic memorans, humeros dextrasque tenebat
Amborum, et vultum lacrymis atque ora rigabat:
Quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis,
Praemia posse rear solvi? pulcherrima primum
Dì moresque dabunt vestri: tum cetera reddet
Actutum pius Aeneas, atque integer aevi
Ascanius, meriti tanti non immemor umquam.
Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
Excipit Ascanius, per magnos, Nise, Penates,
Assaracique Larem, et canae penetralia Vestae,
Obtestor: quaecumque mihi fortuna fidesque est,
In vestris pono gremiis: revocate parentem;
Reddite conspectum: nihil illo triste recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
Pocula, devicta genitor quae cepit Arisba;
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido
Si vero capere Italiam, sceptrisque potiri
Contigerit victori, et praedae ducere sortem;
Vidistis, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus: ipsum illum, clipeum, cristasque rubentes
Excipiam sorti, iam nunc tua praemia, Nise.
Praeterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora, captivosque dabit, suaeque omnibus arma:

Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
 Tu vero, mea quem spatiis propioribus aetas
 Insequitur, venerande puer, iam pectore toto
 Accipio, et comitem casus complector in omnes.
 Nulla meis sine te quaeretur gloria rebus;
 Seu pacem, seu bella geram: tibi maxima rerum
 Verborumque fides. Contra quem talia fatur
 Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis
 Dissimilem arguerit; tantum: Fortuna secunda
 Aut adversa cadat. Sed te super omnia dona
 Vnum oro: genetrix Priami de gente vetusta
 Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
 Mecum excedentem, non moenia regis Aestae.
 Hanc ego nunc ignaram huius quodcumque pericli est,
 Inque salutatam linquo; Nox et tua testis
 Dextera, quod nequeam lacrymas perferre parentis.
 At tu, oro, solare inopem, et succurre relictæ.
 Hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
 In casus omnes. Percussa mente dederunt
 Dardanidæ lacrymas: ante omnes pulcher Iulus;
 Atque animum patriæ strinxit pietatis imago.
 Tum sic effatur:
 Sponde digna tuis ingentibus omnia caeptis.
 Namque erit ista mihi genetrix, nomenque Creüsæ
 Solum defuerit, nec partum gratia talem
 Parva manet. Casus factum quicumque sequentur;
 Per caput hoc iuro, per quod pater antè solebat;
 Quæ tibi polliceor reduci rebusque secundis,

Haec eadem matrique tuae generique manebunt.
Sic ait illacrymans; humero simul exuit ense
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnosius, atque habilem vagina aptarat eburna.
Dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis
Exuvias; galeam fidus permutat Aletes.
Protinus armati incedunt: quos omnis euntes
Primorum manus ad portas iuvenumque senumque
Prosequitur votis. Nec non et pulcher Iulus,
Ante annos animumque gerens curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata; sed aurae
Omnia discerpunt, et nubibus irrita donant.

Egressi superant fossas, noctisque per umbram
Castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio. Passim somno vinoque per herbam
Corpora fusa vident, adrectos litore currus,
Inter lora rotasque viros; simul arma iacere,
Vina simul. Prior Hyrtacides sic ore loquutus:
Euryale, audendum dextra: nunc ipsa vocat res.
Hac iter est. Tu, ne qua manus se attollere nobis
A tergo possit, custodi, et consule longe.
Haec ego vasta dabo, et lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemque premit; simul ense superbum
Rhamnetem adgreditur: qui forte tapetibus altis
Exstructus toto proflabat pectore somnum;
Rex idem, et regi Turno gratissimus augur:
Sed non augurio potuit depellere pestem.
Tres iuxta famulos temere inter tela iacentes,

Armigerumque Remum premit, aurigamque sub ipsis
 Nactus equis; ferroque secat pendentia colla;
 Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit
 Sanguine singultantem: atro tepefacta cruore
 Terra torique madent. Nec non Lamyrumque Lamumque,
 Et iuvenem Sarranum, illa qui plurima nocte
 Luserat, insignis facie, multoque iacebat
 Membra deo victus: felix, si protinus illum
 Aequasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
 Impastus ceu plena leo per ovilia turbans;
 Suadet enim vesana fames; manditque trahitque
 Molle pecus, mutumque metu: fremit ore cruento.
 Nec minor Euryali caedes. Incensus et ipse
 Perfurit, ac multam in medio sine nomine plebem,
 Fadumque, Herbesumque subit, Rhoetumque, Abarimque,
 Ignaros; Rhoetum vigilantem, et cuncta videntem;
 Sed magnum metuens se post cratera tegebat:
 Pectore in adverso totum cui comminus ensem
 Condidit adsurgenti, et multa morte recepit.
 Purpuream vomit ille animam; et cum sanguine mixta
 Vina refert moriens. Hic furto fervidus instat.
 Iamque ad Messapi socios tendebat, ubi ignem
 Deficere extremum, et religatos rite videbat.
 Carpere gramen equos: breviter quum talia Nisus
 (Sensit enim nimia caede atque cupidine ferri),
 Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat.
 Poenarum exhaustum satis est; via facta per hostes.
 Multa virum solido argento perfecta relinquunt

Armaque craterasque simul, pulchrosque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, et aurea bullis
Cingula; Tiburti Remulo ditissimus olim
Quae mittit dona, hospitio quum iungeret absens,
Caedicus; ille suo moriens dat habere nepoti;
Post mortem bello Rutuli pugnaque potiti:
Haecrapit, atque humeris nequidquam fortibus aptat.
Tum galeam Messapi habilem cristisque decoram
Induit. Excedunt castris, et tuta capessunt.

Interea praemissi equites ex urbe Latina,
Cetera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, et Turno regis responsa ferebant,
Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro.
Iamque propinquabant castris, murosque subibant,
Quum procul hos laevo flectentes limite cernunt;
Et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
Prodidit immemorem, radiisque adversa refulsit.
Haud temere est visum. Conclamat ab agmine Volscens:
State, viri: quae causa viae? quive estis in armis?
Quove tenetis iter? Nihil illi tendere contra;
Sed celerare fugam in silvas, et fidere nocti.
Obiiciunt equites sese ad divortia nota
Hincatque hinc, omnemque abitum custode coronant.
Silva fuit, late dumis atque ilice nigra
Horrida, quam densi complerant undique sentes;
Rara per occultos lucebat semita calles.
Euryalum tenebrae ramorum onerosaque praeda
Impediunt, fallitque timor regione viarum.

Nisus abit: iamque imprudens evaserat hostes
 Ad lucos, qui post Albae de nomine dicti
 Albani; tum rex stabula alta Latinus habebat.
 Vt stetit, et frustra absentem respexit amicum:
 Euryale, infelix qua te regione reliqui?
 Quave sequar? Rursus perplexum iter omne revolvens
 Fallacis silvae, simul et vestigia retro
 Observata legit, dumisque silentibus errat:
 Audit equos, audit strepitus et signa sequentum.
 Nec longum in medio tempus, quum clamor ad aures
 Pervenit, ac videt Euryalum: quem iam manus omnis
 Fraude loci et noctis, subito turbante tumultu,
 Oppressum rapit, et conantem plurima frustra.
 Quid faciat? qua vi iuvenem, quibus audeat armis
 Eripere? an sese medios moriturus in enses
 Inferat, et pulchram properet per vulnera mortem?
 Ocuis adducto torquens hastile lacerto,
 Suspiciens altam Lunam, sic voce precatur:
 Tu, dea, tu praesens nostro succurre labori,
 Astrorum decus, et nemorum Latonia custos;
 Si qua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
 Dona tulit, si qua ipse mēis venatibus auxi,
 Suspēdive tholo, aut sacra ad fastigia fixi;
 Hunc sine me turbare globum, et rege tela per auras.
 Dixerat: et toto connixus corpore ferrum
 Coniicit. Hasta volans noctis diverberat umbras,
 Et venit aversi in tergum Sulmonis, ibique
 Frangitur, ac fissō transit praeccordia ligno.

Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, et longis singultibus ilia pulsat.
Diversi circumspiciunt. Hoc acrior idem
Ecce aliud summa telum librabat ab aure;
Dum trepidant, iit hasta Tago per tempus utrumque
Stridens, traiectoque haesit tepefacta cerebro:
Saevit atrox Volszens, nec teli conspicit usquam
Auctorem, nec quo se ardens immittere possit.
Tu tamen interea calido mihi sanguine poenas
Persolves amborum, inquit: simul ense recluso
Ibat in Euryalum. Tum vero exterritus, amens
Conclamat Nisus; nec se celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
Me, me, (adsum qui feci) in me convertite ferrum,
O Rutuli. Mea fraus omnis: nihil iste nec ausus,
Nec potuit: caelum hoc et conscia sidera testor.
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Taliam dicta dabat: sed viribus ensis adactus
Transabiit costas, et candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapsa recumbit.
Purpureus veluti quum flos succisus aratro
Languescit moriens; lassove papavera collo
Demisere caput, pluvia quum forte gravantur.
At Nisus ruit in medios, solumque per omnes
Volscentem petit; in solo Volscente moratur.
Quem circumglomerati hostes, hinc comminus atque hinc
Proturbant. Instat non secius, ac rotat ensem

Fulmineum; donec Rutuli clamantis in ore
 Condidit adverso, et moriens animam abstulit hosti.
 Tum super exanimem sese proiecit amicum
 Confossus, placidaque ibi demum morte quievit.

Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt,
 Nulla dies umquam memori vos eximet aevo:
 Dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum
 Accolet, imperiumque Pater Romanus habebit.

Victores praeda Rutuli spoliisque potiti,
 Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.
 Nec minor in castris luctus, Rhamneta reperto
 Exsanguis, et primis una tot caede peremtis,
 Sarranoque, Numaque. Ingens concursus ad ipsa
 Corpora, seminecesque viros, tepidaque recentem
 Caede locum, et pleno spumantes sanguine rivos.
 Adgnoscent spolia inter se, galeamque nitentem
 Messapi, et multo phaleras sudore receptas.

Et iam prima novo spargebat lumine terras
 Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
 Iam sole infuso, iam rebus luce relectis,
 Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
 Suscitatur; aeratasque acies in proelia cogit,
 Quisque suos, variisque acuunt rumoribus iras.
 Quin ipsa adirectis (visu miserabile) in hastis
 Praefigunt capita, et multo clamore sequuntur,
 Euryali et Nisi.

Aeneadae duri murorum in parte sinistra
 Opposuerunt aciem (nam dextera cingitur amni),

Ingentesque tenent fossas, et turribus altis
Stant maestis: simul ora virum praefixa movebant,
Nota nimis miseris, atroque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuntia Fama ruit, matrisque adlabitur aures
Euryali. At subito miserae calor ossa reliquit:
Excussi manibus radii, revolutaque pensa.
Evolat infelix, et femineo ululatu,
Scissa comam, muros amens atque agmina cursu
Prima petit: non illa virum, non illa pericli
Telorumque memor: caelum dehinc questibus implet:
Hunc ego te, Euryale, adspicio? tune ille, senectae
Sera meae requies, potuisti linquere solam,
Crudelis? nec te, sub tanta pericula missum,
Adfari extremum miserae data copia matri?
Heu, terra ignota, canibus date praeda Latinis
Alitibusque, iaces! nec te tua, funera, mater
Produxit, pressive oculos, aut vulnera lavi,
Veste tegens; tibi quam noctes festina diesque
Urgebam, et tela curas solabar aniles.
Quo sequar? aut quae nunc artus, avulsaque membra,
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
Nate, refers? hoc sum terraque marique sequuta?
Figite me, si qua est pietas; in me omnia tela
Coniicite, o Rutuli; me primam absumite ferro.
Aut tu, magne Pater divum, miserere, tuoque
Invisum hoc detrude caput sub Tartara telo:
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.

Hoc fletu concussi animi, maestusque per omnes
 It gemitus; torpent infractae ad proelia vires.
 Illam incendentem luctus Idaeus et Actor,
 Ilionei monitu et multum lacrymantis Iuli,
 Corripiunt, interque manus sub tecta reponunt.

At tuba terribilem sonitum procul aere canoro
 Increpuit. Sequitur clamor, caelumque remugit.
 Accelerant acta pariter testudine Volsci;
 Et fossas implere parant, ac vellere vallum.
 Quaerunt pars aditum, et scalis adscendere muros;
 Qua rara est acies, interlucetque corona
 Non tam spissa viris. Telorum effundere contra
 Omne genus Teucris, ac duris detrudere contis,
 Adsueta longo muros defendere bello.
 Saxa quoque infesto volvebant pondere, si qua
 Possent tectam aciem perrumpere: quum tamen omnes
 Ferre iuvat subter densa testudine casus.
 Nec iam sufficiunt: nam, qua globus imminet ingens,
 Immanem Teucris molem volvuntque ruuntque;
 Quae stravit Rutulos late, armorumque resolvit
 Tegmina. Nec curant caeco contendere marte
 Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
 Missilibus certant.

Parte alia horrendus visu quassabat Etruscam
 Pinum, et fumiferos infert Mezentius ignes:
 At Messapus equum domitor, Neptunia proles,
 Rescindit vallum, et scalas in moenia poscit.

Vos, o Calliope, precor, adspirate canenti;

Quas ibi tunc ferro strages, quae funera Turnus
Ediderit; quem quisque virum demiserit Orco:
Et mecum ingentis oras evolvite belli.

Turris erat vasto suspectu, et pontibus altis,
Opportuna loco: summis quam viribus omnes
Expugnare Itali, summaque evertere opum vi
Certabant: Troës contra defendere saxis,
Perque cavas densi tela intorquere fenestras.
Princeps ardentem coniecit lampada Turnus,
Et flammam adfixit lateri; quae plurima vento
Corripuit tabulas, et postibus haesit adesit.
Turbati trepidare intus, frustra que malorum
Velle fugam. Dum se glomerant, retroque residunt
In partem, quae peste caret; tum pondere turris
Procubuit subito, et caelum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole sequuta,
Confixique suis telis, et pectora duro
Transfossi ligno veniunt. Vix unus Helenor,
Et Lycus elapsi: quorum primaevus Helenor,
Maeonio regi quem serva Licymnia furtim
Sustulerat, vetitisque ad Troiam miserat armis,
Ense levis nudo, parmaque inglorius alba.
Isque ubi se Turni media inter millia vidit;
Hinc acies, atque hinc acies adstare Latinas;
Vt fera, quae densa venantum septa corona
Contra tela furit, seseque, haud nescia, morti
Iniicit, et saltu supra venabula fertur;
Haud aliter invenis medios moriturus in hostes

Irruit; et, qua tela videt densissima, tendit.
 At pedibus longe melior Lycus, inter et hostes,
 Inter et arma, fuga muros tenet, altaque certat
 Prendere tecta manu, sociûmque attingere dextras.
 Quem Turnus, pariter cursu teloque sequutus,
 Increpat his victor: Nostrasne evadere, demens,
 Sperasti te posse manus? simul adripit ipsum
 Pendentem, et magna muri cum parte revellit:
 Qualis ubi aut leporem, aut candenti corpore cycnum,
 Sustulit alta petens pedibus Iovis armiger uncis:
 Quaesitum aut matri multis balatibus agnum
 Martius a stabulis rapuit lupo. Undique clamor
 Tollitur. Invadunt, et fossas aggere complent.
 Ardentes taedas alii ad fastigia iactant.
 Ilioneus saxo atque ingenti fragmine montis
 Lucetium, portae subeuntem, ignesque ferentem;
 Emathiona Liger, Corynaeum sternit Asylas;
 Hic iaculo bonus, hic longe fallente sagitta;
 Ortygium Caeneus, victorem Caenea Turnus;
 Turnus Itym, Cloniumque, Dioxippum, Promolumque,
 Et Sagarim, et summis stantem pro turribus Idan;
 Privernum Capys. Hunc primo levis hasta Temillae
 Strinxerat: ille manum proiecto tegmine demens
 Ad vulnus tulit: ergo alis adlapsa sagitta,
 Et laevo infixæ est lateri manus, abditaque intus
 Spiramenta animæ letali vulnere rumpit.
 Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
 Pictus acu chlamydem, et ferrugine clarus Ibera,

Insignis facie: genitor quem miserat Arcens,
Eductum matris luco, Symaethia circum
Flumina; pinguis ubi et placabilis ara Palici.
Stridentem fundam, positis Mezentius hastis,
Ipse ter adducta circum caput egit habena;
Et media adversi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
Tum primum bello celerem intendisse sagittam
Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces,
Ascanius, fortemque manu fudisse Numanum;
Cui Remulo cognomen erat; Turnique minorem
Germanam nuper thalamo sociatus habebat.
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, tumidusque novo praecordia regno,
Ibat, et ingentem sese clamore ferebat:

Non pudet obsidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, et marti praetendere muros?
En, qui nostra sibi bello connubia poscunt!
Quis deus Italiam, quae vos dementia adegit?
Non hic Atridae, nec fandi fictor Vlyxes.
Durum ab stirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, saevoque gelu duramus et undis:
Venatu invigilant pueri, silvasque fatigant:
Flectere ludus equos, et spicula tendere cornu.
At patiens operum parvoque adsueta iuventus
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne aevum ferro teritur, versaque iuencûm
Terga fatigamus hasta: nec tarda senectus

Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
 Canitiem galea premimus; semperque recentes
 Comportare iuvat praedas, et vivere rapto.
 Vobis picta croco et fulgenti murice vestis;
 Desidiaē cordi; iuvat indulgere choreis:
 Et tunicae manicas, et habent redimicula mitrae.
 O vere Phrygiae, neque enim Phryges, ite per alta
 Dindyma; ubi adsuētis biforem dat tibia cantum.
 Tympana vos buxusque vocant Berecynthia Matris
 Idaeae. Sinite arma viris, et cedite ferro.

Talia iactantem dictis, ac dira canentem,
 Non tulit Ascanius; nervoque obversus equino
 Intendit telum, diversaue brachia ducens
 Constitit, ante Iovem supplex per vota precatus:
 Iuppiter omnipotens, audacibus adnue coeptis.
 Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona,
 Et statuam ante aras aurata fronte iuvenum
 Candentem, pariterque caput cum matre ferentem.
 Audiit, et caeli Genitor de parte serena
 Intonuit laevum: sonat una fatifer arcus;
 Et fugit horrendum stridens adducta sagitta,
 Perque caput Remuli venit, et cava tempora ferro
 Traiicit. I, verbis virtutem illude superbis.
 Bis capti Phryges haec Rutulis responsa remittunt.
 Hoc tantum Ascanius. Teuceri clamore sequuntur,
 Laetitiaque fremunt, animosque ad sidera tollunt.
 Aetheria tum forte plaga crinitus Apollo
 Desuper Ausonias acies urbemque videbat,

Nube sedens; atque his victorem adfatur Iulum:
Macte nova virtute, puer; sic itur ad astra,
Dis genite, et geniture deos. Iure omnia bella
Gente sub Assaraci fato ventura resident:
Nec te Troia capit. Simul haec effatus, ab alto
Aethere se mittit, spirantes dimovet auras,
Ascaniumque petit. Formam tum vertitur oris
Antiquum in Buten. Hic Dardanio Anchisae
Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos:
Tum comitem Ascanio pater addidit. Ibat Apollo
Omnia longaevo similis, vocemque, coloremque,
Et crines albos, et saeva sonoribus arma:
Atque his ardentem dictis adfatur Iulum:
Sit satis, Aeneada, telis impune Numanum
Oppetiisse tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, et paribus non invidet armis.
Cetera parce, puer, bello. Sic orsus Apollo
Mortales medio adspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Adgnovere deum proceres divinaque tela
Dardanidae, pharetramque fuga sensere sonantem.
Ergo avidum pugnae, dictis ac numine Phoebi,
Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus
Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris;
Intendunt acres arcus, amentaue torquent.
Sternitur omne solum telis; tum scuta cavaeque
Dant sonitum flictu galeae; pugna aspera surgit:

Quantus ab occasu veniens, pluvialibus Haedis,
 Verberat imber humum: quam multa grandine nimbi
 In vada praecipitant; quum Iuppiter horridus austris
 Torquet aquosam hiemem, et caelo cava nubila rumpit.

Pandarus et Bitias, Idaeo Alcanore creti,
 Quos Iovis eduxit luco silvestris Iaera,
 Abietibus iuvenes patriis et montibus aequos,
 Portam, quae ducis imperio commissa, recludunt
 Freti armis, ultroque invitant moenibus hostem.
 Ipsi intus dextra ac laeva pro turribus adstant
 Armati ferro, et cristis capita alta corusci:
 Quales aëriae liquentia flumina circum,
 Sive Padi ripis, Athesim seu propter amoenum,
 Consurgunt geminae quercus, intonsaque caelo
 Attollunt capita, et sublimi vertice nutant.
 Irrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentes.
 Continuo Quercens, et pulcher Aquicolus armis,
 Et praeceps animi Tmarus, et Mavortius Haemon,
 Agminibus totis aut versî terga dedere,
 Aut ipso portae posuere in limine vitam.
 Tum magis increscunt animis discordibus irae,
 Et iam collecti Troës glomerantur eodem,
 Et conferre manum, et procurrere longius audent.

Ductori Turno, diversa in parte furenti,
 Turbantique viros, perfertur nuntius, hostem
 Fervere caede nova, et portas praebere patentes.
 Deserit inceptum, atque immani concitus ira
 Dardaniam fuit ad portam, fratresque superbos:

Et primum Antiphaten, is enim se primus agebat,
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Coniecto sternit iaculo. Volat Itala cornus
Aëra per tenerum, stomachoque infixæ sub altum
Pectus abit: reddit specus atri vulneris undam
Spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepescit.
Tum Meropematque Erymanta manu, tum sternit Aphidnum,
Tum Bitian ardentem oculis, animisque frementem;
Non iaculo; neque enim iaculo vitam ille dedisset;
Sed magnum stridens contorta falarica venit,
Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squama lorica fidelis et auro
Sustinuit: collapsa ruunt immania membra.
Dat tellus gemitum, et clipeum super intonat ingens.
Qualis in Euboico Baiarum litore quondam
Saxeæ pila cadit, magnis quam molibus ante
Constructam ponto iaciunt; sic illa ruinam
Prona trahit, penitusque vadis illisa recumbit:
Miscent se maria, et nigrae attolluntur arenae;
Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime Iovis imperiis imposita Typhæo.

Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
Addidit, et stimulos acres sub pectora vertit;
Immisitque Fugam Teucris, atrumque Timorem.
Undique conveniunt; quoniam data copia pugnae;
Bellatorque animos deus incidit.

Pandarus, ut fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,

Portam vi multa converso cardine torquet,
 Obnixus latis humeris, multosque suorum
 Moenibus exclusos duro, in certamine linquit;
 Ast alios secum includit recipitque ruentes:
 Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
 Viderit irrumpentem, ultroque incluserit urbi:
 Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
 Continuo nova lux oculis offulsit, et arma
 Horrendum sonuere: tremunt in vertice cristae
 Sanguineae, clipeusque micantia fulmina mittit.
 Adgnosunt faciem invisam atque immania membra
 Turbati subito Aeneadae. Tum Pandarus ingens
 Emicat, et mortis fraternae fervidus ira
 Effatur: Non haec dotalis regia Amatae,
 Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
 Castra inimica vides: nulla hinc exire potestas.
 Olli subridens sedato pectore Turnus:
 Incipe, si qua animo virtus, et consere dextram;
 Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
 Dixerat. Ille rudem nodis et cortice crudo
 Intorquet summis adnixus viribus hastam.
 Excepere aurae vulnus; Saturnia Iuno
 Detorsit veniens; portaeque infigitur hasta.
 At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
 Effugies; neque enim is teli nec vulneris auctor.
 Sic ait, et sublatum alte consurgit in ensem,
 Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
 Dividit, impubesque immani vulnere malas.

Fit sonus: ingenti concussa est pondere tellus.
Collapsos artus atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens: atque illi partibus aequis
Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit.
Diffugiunt versi trepida formidine Troës:
Et, si continuo victorem ea cura subisset,
Rumpere claustra manu sociosque immittere portis,
Ultimus ille dies bello gentique fuisset.
Sed furor ardentem caedisque insana cupido
Egit in adversos.

Principio Falarim, et, succiso poplite, Gygen
Excipit; hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergus: Iuno vires animumque ministrat.
Addit Halym comitem, et confixa Phegea parma;
Ignaros deinde in muris martemque cientes
Alcandrumque Haliumque Noëmonaque Prytanimque:
Lyncea tendentem contra, sociosque vocantem,
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat: huic uno deiectum comminus ictu
Cum galea longe iacuit caput. Inde ferarum
Vastatorem Amycum, quo non felicior alter
Vngere tela manu, ferrumque armare veneno;
Et Glytium Aeoliden, et amicum Crethea Musis;
Crethea Musarum comitem, cui carmina semper
Et citharae cordi, numerosque intendere nervis:
Semper equos, atque arma virum, pugnasque canebat.

Tandem ductores, audita caede suorum,
Conveniunt Teucri, Mnestheus acerque Serestus;

Palantesque vident socios, hostemque receptum.
Et Mnestheus: Quodeinde fugam, quotenditis? inquit:
Quos alios muros, quae iam ultra moenia habetis?
Vnus homo, et vestris, o cives, undique saeptus
Aggeribus, tantas strages impune per urbem,
Ediderit? iuvenum primos tot miserit Orco?
Non infelicis patriae, veterumque deorum,
Et magni Aeneae segnes miseretque pudetque?
Talibus accensi firmantur, et agmine denso
Consistunt. Turnus paullatim excedere pugna,
Et fluvium petere, ac partem quae cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum: ceu saevum turba leonem
Quum telis premit infensis: at territus ille,
Asper, acerba tuens, retro redit; et neque terga
Ira dare aut virtus patitur; nec tendere contra,
Ille quidem hoc cupiens, potis est per tela virosque.
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Improperata refert, et mens exaestuat ira.
Quin etiam bis tum medios invaserat hostes:
Bis confusa fuga per muros agmina vertit.
Sed manus e castris propere coit omnis in unum:
Nec contra vires audet Saturnia Iuno
Sufficere; aëriam caelo nam Iuppiter Irim
Demisit, germanae haud mollia iussa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum moenibus altis.
Ergo nec clipeo iuvenis subsistere tantum,
Nec dextra valet: iniectis sic undique telis

Obruitur. Strepit adsiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, et saxis solida aera fatiscunt;
Discussaeque iubae capiti; nec sufficit umbo
Ictibus: ingeminant hastis et Troës et ipse
Fulmineus Mnestheus. Tum toto corpore sudor
Liquitur, et piceum (nec respirare potestas)
Flumen agit: fessos quatit acer anhelitus artus.
Tum demum praeceps saltu sese omnibus armis
In fluvium dedit. Hle suo cum gurgite flavo
Accepit venientem, ac mollibus extulit undis;
Et laetum sociis abluta caede remisit.

PVBLII
VIRGILII MARONIS
AENEIDOS

LIBER DECIMVS.

Panditur interea domus omnipotentis Olympi,
Conciliumque vocat divûm pater atque hominum rex
Sideream in sedem: terras unde arduus omnes,
Castraque Dardanidûm adspectat, populosque Latinos.
Considunt tectis bipatentibus. Incipit ipse:

Caelicolae magni, quia nam sententia vobis
Versa retro, tantumque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
Quae contra vetitum discordia? quis metus aut hos
Aut hos arma sequi, ferrumque lacessere suasit?
Adveniet iustum pugnae, ne arcessite, tempus,
Quum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpes immittet apertas:
Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.
Nunc sinite; et placitum laeti componite foedus.

Iuppiter haec paucis: at non Venus aurea contra
Pauca refert.

O Pater, o hominum rerumque aeterna potestas!

(Namque aliud quid sit, quod iam implorare queamus?)

Cernis ut insultent Rutuli; Turnusque feratur
Per medios insignis equis, tumidusque secundo
Marte ruat? Non clausa tegunt iam moenia Teucros;

Quin intra portas atque ipsis proelia miscent
Aggeribus murorum; et inundant sanguine fossae.

Aeneas ignarus abest. Numquamne levare
Obsidione sines? muris iterum imminet hostis

Nascentis Troiae; nec non exercitus alter,
Atque iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis
Tydides. Equidem, credo, mea vulnera restant;
Et tua progenies mortalia demoror arma.

Si sine pace tua, atque invito numine Troës
Italiam petiere; luant peccata: neque illos
Iuveris auxilio. Sin tot responsa sequuti,
Quae Superi Manesque dabant; cur nunc tua quisquam
Vertere iussa potest? aut cur nova condere fata?

Quid repetam exustas Erycino in litore classes?
Quid Tempestatum regem, Ventosque furentes
Aeolia excitos? aut actam nubibus Irim?

Nunc etiam Manes (haec intentata manebat
Sors rerum) movet; et superis immissa repente
Allecto, medias Italum bacchata per urbes.

Nil super imperio moveor: speravimus ista,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mavis.

Si nulla est regio, Teucris quam det tua coniux
Dura; per eversae, Genitor, fumantia Troiae
Excidia obtestor, liceat dimittere ab armis

Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
 Aeneas procul ignotis iactetur in oris;
 Et, quamcumque viam dederit Fortuna, sequatur.
 Hunc tegere, et dirae valeam subducere pugnae.
 Est Amathus, est celsa mihi Paphus, atque Cythera,
 Idaliaeque domus: positis inglorius armis
 Exigat hinc aevum. Magna ditione iubeto
 Carthago premat Ausoniam. Nihil urbibus inde
 Obstabat Tyriis. Quid pestem evadere belli
 Iuvit, et Argolicos medium fugisse per ignes?
 Totque maris vastaeque exhausta pericula terrae,
 Dum Latium Teucris recidivaque Pergama quaerunt?
 Non satius cineres patriae insedissem supremos,
 Atque solum quo Troia fuit? Xanthum et Simoënta
 Redde, oro, miseris: iterumque revolvere casus
 Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Iuno
 Acta furore gravi: Quid me alta silentia cogis
 Rumpere, et obductum verbis vulgare dolorem?
 Aenean hominum quisquam divumve subegit
 Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?
 Italiam fatis petiit auctoribus; esto;
 Cassandrae impulsus furiis. Num relinquere castra
 Hortati sumus, aut vitam committere ventis?
 Num puero summam belli, num credere muros?
 Tyrrhenamve fidem, aut gentes agitare quietas?
 Quis deus in fraudem, quae dura potentia nostri
 Egit? ubi hinc Iuno, demissave nubibus Iris?
 Indignum est, Italos Troiam circumdare flammis

Nascentem, et patria Turnum consistere terra,
Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater.
Quid face Troianos atra vim ferre Latinis?
Arva aliena iugo premere, atque avertere praedas?
Quid soceros legere, et gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, praefigere puppibus arma?
Tu potes Aenean manibus subducere Graiûm,
Proque viro nebulam et ventos obtendere inanes;
Et potes in totidem classem convertere nymphas:
Nos aliquid Rutulos contra iuvisse, nefandum est?
Aeneas ignarus abest: ignarus et absit.
Est Paphus, Idaliûmque tibi, sunt alta Cythera.
Quid gravidam bellis urbem et corda aspera tentas?
Nosne tibi fluxas Phrygiae res vertere fundo
Conamur? nos? an miseros qui Troas Achivis
Obiecit? quae caussa fuit consurgere in arma
Europamque Asiamque, et foedera solvere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
Aut ego tela dedi, fovive cupidine bella?
Tum decuit metuisse tuis: nunc sera querelis
Haud iustis adsurgis, et irrita iurgia iactas.

Talibus orabat Iuno, cunctique fremebant
Caelicolae adsensu vario: ceu flamina prima,
Quum depressa fremunt silvis, et caeca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum Pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Infit. Eo dicente deûm domus alta silescit;
Et tremefacta solo tellus; silet arduus aether;

Tum zephyri posuere: premit placida aequora pontus.
 Accipite ergo, animis atque haec mea figite dicta.
 Quandoquidem Ausonios coniugi foedere Teucris
 Haud licitum; nec vestra capit discordia finem:
 Quae cuique est fortuna hodie, quam quisque secat spem,
 Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habebo:
 Seu fatis Italûm castra obsidione tenentur,
 Sive errore malo Troiae monitisque sinistris.
 Nec Rutulos solvo. Sua cuique exorsa laborem
 Fortunamque ferent. Rex Iuppiter omnibus idem.
 Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
 Per pice torrentes atraque voragine ripas,
 Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum..
 Hic finis fandi. Solio tum Iuppiter aureo
 Surgit, caelicolae medium quem ad limina ducunt.

Interea Rutuli portis circum omnibus instant
 Sternere caede viros, et moenia cingere flammis.
 At legio Aeneadûm vallis obsessa tenetur:
 Nec spes ulla fugae. Miseri stant turribus altis
 Nequidquam, et rara muros cinxere corona:
 Asius Imbrasides, Hicetaoniusque Thymoetes,
 Assaracique duo, et senior cum Castore Thymbris,
 Prima acies. Hos germani Sarpedonis ambo,
 Et Clarus, et Themon, Lycia comitantur ab alta.
 Fert ingens toto connixus corpore saxum,
 Haud partem exigua montis, Lyrnessius Acmon,
 Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.
 Hi iaculis, illi certant defendere saxis,

Molirique ignem, nervoque aptare sagittas.
Ipse inter medios, Veneris iustissima cura,
Dardanius caput, ecce, puer detectus honestum,
Qualis gemma micat, fulvum quae dividit aurum,
Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem
Inclusum buxo, aut Oricia terebintho
Lucet ebur: fusos cervix cui lactea crines
Accipit, et molli subnectens circulus auro.
Te quoque magnanime viderunt, Ismare, gentes
Vulnera dirigere, et calamos armare veneno,
Maeonia generose domo: ubi pingua culta
Exercentque viri, Pactolosque irrigat auro.
Adfuit et Mnestheus, quem pulsus pristina Turni
Aggere murorum sublimem gloria tollit;
Et Capys: hinc nomen Campanae ducitur urbi.

Illi inter sese duri certamina belli

Contulerant: media Aeneas freta nocte secabat.
Namque, ut ab Euandro castris ingressus Etruscis,
Regem adit, et regi memorat nomenque genusque;
Quidque petat, quidque ipse ferat; Mezentius arma
Quae sibi conciliet, violentaque pectora Turni,
Edocet; humanis quae sit fiducia rebus
Admonet, immiscetque preces. Haud sit mora; Tarcho
Iungit opes, foedusque ferit: tum libera fati
Classem conscendit iussis gens Lydia divum,
Externi commissi duci. Aeneia puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subiuncta leones:
Imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.

Hic magnus sedet Aeneas, secumque volutat
 Eventus belli varios: Pallasque sinistro
 Adfixus lateri iam quaerit sidera, opacae
 Noctis iter, iam quae passus terraque marique.

Pandite nunc Heliconae, deae, cantusque movetê;
 Quae manus interea Tuscis comitetur ab oris
 Aenean, armetque rates, pelagoque vehatur.

Massicus aerata princeps secat aequora Tigri:
 Sub quo mille manus iuvenum, qui moenia Glusî,
 Quique urbem liquere Cosas: quis tela, sagittae,
 Corytique leves humeris, et letifer arcus.
 Vna torvus Albas: huic totum insignibus armis
 Agmen, et aurato fulgebat Apolline puppis.
 Sexcentos illi dederat Populonia mater
 Expertos belli iuvenes: ast Ilva trecentos,
 Insula inexhaustis Chalybum generosa metallis.
 Tertius, ille hominum divûmque interpretes Asylas,
 Cui pecudum fibrae, caeli cui sidera parent,
 Et linguae volucrum, et praesagi fulminis ignes,
 Mille rapit densos acie atque horrentibus hastis.
 Hos parere iubent Alpheae ab origine Pisae,
 Urbs Etrusca solo. Sequitur pulcherrimus Astur,
 Astur equo fidens et versicoloribus armis.
 Tercentum adiiciunt, mens omnibus una sequendi,
 Qui Caerete domo, qui sunt Minionis in arvis,
 Et Pyrgi veteres, intempestaeque Graviscae.

Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello,
 Transierim, Cinyra, et paucis comitate Cupavo,

Quius olorinae surgunt de vertice pennae.
(Crimen, Amor, vestrum) formaeque insignae paternae.
Namque ferunt, luctu Cycnum Phaëthontis amati,
Populeas inter frondes umbramque sororum
Dum canit, et maestum musa solatur amorem,
Canentem molli pluma duxisse senectam;
Linguentem terras et sidera voce sequentem.
Filius, aequales comitatus classe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Instat aquae, saxumque undis immane minatur
Arduus, et longa sulcat maria alta carina.

Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicae Mantus et Tusci filius amnis,
Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen;
Mantua dives avis: sed non genus omnibus unum.
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni:
Ipsa caput populis: Tusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glauca
Mincius infesta ducebat in aequora pinu.

It gravis Aulestes, centenaque arbore fluctum
Verberat adsurgens: spumant vada marmore verso.
Hunc vehit immanis Triton et caerula concha
Exterrens freta; cui laterum tenuis hispida nanti
Frons hominem praefert, in pristin desinit alvus;
Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
Tot lecti procures ter denis navibus ibant
Subsidio Troiae, et campos salis aere secabant.

Iamque dies caelo concesserat; almaque curru
 Noctivago Phoebe medium pulsabat Olympum:
 Aeneas (neque enim membris dat cura quietem)
 Ipse sedens clavumque regit, velisque ministrat.
 Atque illi medio in spatio chorus ecce suarum
 Occurrit comitum: nymphae, quas alma Cybebe
 Numen habere maris, nymphasque e navibus esse
 Iusserat, innabant pariter, fluctusque secabant,
 Quot prius aeratae steterant ad litora prorae.
 Adgnosunt longe regem, lustrantque choreis.
 Quarum, quae fandi doctissima, Cymodocea
 Pone sequens dextra puppim tenet, ipsaque dorso
 Eminet; ac laeva tacitis subremigat undis.
 Tum sic ignarum adloquitur: Vigilasne, deûm gens,
 Aenea? vigila, et velis immitte rudentes.
 Nos sumus Idaeae sacro de vertice pinus,
 Nunc pelagi nymphae, classis tua. Perfidus ut nos
 Praecipites ferro Rutulus flammaque premebat;
 Rupimus invitae tua vincula, teque per aequor
 Quaerimus. Hanc Genetrix faciem miserata refecit,
 Et dedit esse deas, aëvumque agitare sub undis.
 At puer Ascanius muro fossisque tenetur
 Tela inter media atque horrentes marte Latinos.
 Iam loca iussa tenent forti permixtus Etrusco
 Arcas eques. Medias illis opponere turmas,
 Ne castris iungant, certa est sententia Turno.
 Surge age, et aurora socios veniente vocari
 Primus in arma iube; et clipeum cape, quem dedit ipse

Invictum Ignipotens, atque oras ambiit auro.
Crastina lux, mea si non irrita dicta putaris,
Ingentes Rutulae spectabit caedis acervos.
Dixerat: et dextra discedens impulit altam,
Haud ignara modi, puppim. Fugit illa per undas
Ociore et iaculo et ventos aequante sagitta.
Inde aliae celerant cursus. Stupet inscius ipse
Tros Anchisiades: animos tamen omine tollit.
Tum breviter supera adspectans convexa precatur:
Alma parens Idaea deum, cui Dindyma cordi,
Turrigeraeque urbes, biugique ad frena leones;
Tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
Augurium, Phrygibusque adsis pede, diva, secundo.
Tantum effatus: et interea revoluta ruebat
Matura iam luce dies, noctemque fugarat.

Principio sociis edicit, signa sequantur,
Atque animos aptent armis, pugnaeque parent se.
Iamque in conspectu Teucros habet, et sua castra,
Stans celsa in puppi: clipeum quum deinde sinistra
Extulit ardentem. Clamorem ad sidera tollunt
Dardanidae e muris. Spes addita suscitatur iras.
Tela manu iaciunt. Quales sub nubibus atris
Strymoniae dant signa grues, atque aethera tranant
Cum sonitu, fugiuntque notos clamore secundo.
At Rutulo regi ducibusque ea mira videri
Ausoniis; donec versas ad litora puppes
Respiciunt, totumque adlabi classibus aequor.
Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma

Funditur, et vastos umbo vomit aureus ignes:
Non secus, ac liquida si quando nocte cometae
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
Ille sitim morbosque ferens mortalibus aegris
Nascitur, et laevo contristat lumine caelum.

Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Litora praecipere, et venientes pellere terra.
Quod votis optastis, adest, perfringere dextra:
In manibus mars ipse, viri. Nunc coniugis esto
Quisque suae tectique memor; nunc magna referto
Facta, patrum laudes. Vltro occurramus ad undam,
Dum trepidi, egressique labant vestigia prima,
Audentes Fortuna iuvat.

Haec ait, et secum versat, quos ducere contra,
Vel quibus obsessos possit concredere muros.

Interea Aeneas socios de puppibus altis
Pontibus exponit: multi servare recursus
Languentis pelagi, et brevibus se credere saltu:
Per remos alii. Speculatus litora Tarcho,
Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffensum crescenti adlabitur aestu;
Advertit subito proras, sociosque precatur:
Nunc, o lecta manus, validis incumbite remis;
Tollite, ferte rates; inimicam findite rostris
Hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina.
Frangere nec tali puppim statione recuso;
Adrepta tellure semel. Quae talia postquam
Effatus Tarcho; socii consurgere tonsis,

Spumantesque rates arvis inferre Latinis:
Donec rostra tenent siccum, et sidere carinae
Omnes innocuae. Sed non puppis tua, Tarcho:
Namque inflicta vadis dorso dum pendet iniquo,
Anceps sustentata diu, fluctusque fatigat;
Solvitur, atque viros mediis exponit in undis:
Fragmina remorum quos et fluitantia transtra
Impediunt, retrahitque pedem simul unda relabens.

Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, et contra in litore sistit.
Signa canunt. Primus turmas invasit agrestes
Aeneas, omen pugnae; stravitque Latinos,
Occiso Therone, virum qui maximus ultro
Aeneam petit: huic gladio, perque aerea suta,
Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.
Inde Lichan ferit, exsectum iam matre peremta,
Et tibi, Phoebe, sacrum; casus evadere ferri
Quod licuit parvo. Nec longe Cissea durum,
Immanemque Gyan, sternentes agmina clava,
Deiecit leto: nihil illos Herculis arma,
Nec validae iuvare manus, genitorque Melampus,
Alcidae comes usque, graves quum terra labores
Praebuit. Ecce Pharo, voces dum iactat inertes,
Intorquens iaculum clamanti sistit in ore.
Tu quoque, flaventem prima lanugine malas
Dum sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon,
Dardania stratus dextra, securus amorum,
Qui iuvenum tibi semper erant, miserande, iaceres;

Ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
 Progenies; septem numero, septenaque tela
 Coniiciunt: partim galea clipeoque resultant
 Irrita; deflexit partim stringentia corpus
 Alma Venus. Fidum Aeneas adfatur Achaten:
 Suggere tela mihi, non ullum dextera frustra
 Torserit in Rutulos, steterunt quae in corpore Graiûm
 Iliacis campis. Tum magnam corripit hastam,
 Et iacit. Illa volans clipei transverberat aera
 Maeonis, et thoraca simul cum pectore rumpit.
 Huic frater subit Alcânor, fratremque ruentem
 Sustentat dextra: traiecto missa lacerto
 Protinus hasta fugit, servatque cruenta tenorem;
 Dexteraque ex humero nervis moribunda pependit.
 Tum Numitor, iaculo fratris de corpore raptô,
 Aenean petiit; sed non et figere contra
 Est licitum, magnique femur perstrinxit Achatae.
 Hic Curibus, fidens primaevo corpore, Clausus
 Advenit, et rigida Dryopem ferit eminus hasta
 Sub mentum, graviter pressa, pariterque loquentis
 Vocem animamque rapit, traiecto gutture: at ille
 Fronte ferit terram, et crassum vomit ore cruorem.
 Tres quoque Threïcios Boreae de gente suprema,
 Et tres, quos Idas pater et patria Ismara mittit,
 Per varios sternit casus. Accurrit Halaesus.
 Auruncaequae manus: subit et Neptunia proles,
 Insignis Messapus equis. Expellere tendunt
 Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipso

Ausoniae. Magno discordes aethere venti
Proelia ceu tollunt, animis et viribus aequis:
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedunt;
Anceps pugna diu; stant obnixa omnia contra.
Haud aliter Troianae acies aciesque Latinae
Concurrunt: haeret pede pes, densusque viro vir.

At parte ex alia, qua saxa rotantia late
Impulerat torrens arbustaque diruta ripis,
Arcades, insuetos acies inferre pedestres,
Vt vidit Pallas Latio dare terga sequaci;
Aspera quīs natura loci dimittere quando
Suasit equos; unum quod rebus restat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris:
Quo fugitis, socii? per vos et fortia facta,
Per ducis Euandri nomen, devictaque bella,
Spemque meam, patriae quae nunc subit aemula laudi,
Fidite ne pedibus. Ferro rumpenda per hostes
Est via, qua globus ille virū densissimus urget:
Hac vos et Pallanta ducem patria alta reposcit.
Numina nulla premunt: mortali urgemur ab hoste
Mortales: totidem nobis animaeque manusque.
Ecce, maris magna claudit nos obiice pontus:
Deest iam terra fugae. Pelagus Troiamne petemus?
Haec ait, et medius densos prorumpit in hostes.
Obvius huic primum, fatis adductus iniquis,
Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere saxum,
Intorto figit telo, discrimina costis
Per medium qua spina dabat: hastamque receptat

Ossibus haerentem. Quem non super occupat Hisbo,
 Ille quidem hoc sperans: nam Pallas ante ruentem,
 Dum furit, incautum crudeli morte sodalis,
 Excipit, atque ensem tumido in pulmone recondit.
 Hinc Sthenelum petit, et Rhoeti de gente vetusta
 Anchemolum, thalamos ausum incestare novercae.
 Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in arvis,
 Daucia, Laride ThyMBERQUE, simillima proles,
 Indiscreta suis, gratusque parentibus error;
 At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:
 Nam tibi, Thymbre, caput Euandrius abstulit ensis;
 Te decisa suum, Laride, dextera quaerit;
 Semianimesque micant digiti, ferrumque retractant.
 Arcadas accensos monitu, et praeclara tuentes
 Facta viri, mixtus dolor et pudor armat in hostes.
 Tum Pallas, biingis fugientem Rhoetea praeter
 Traiicit. Hoc spatium, tantumque morae fuit Ilo;
 Ilo namque procul validam direxerat hastam:
 Quam medius Rhoeteus intercipit, optime Teuthra,
 Te fugiens, fratremque Tyren; curruque volutus
 Caedit semianimis Rutulorum calcibus arva.
 Ac velut, optato ventis aestate coortis,
 Dispersa immittit silvis incendia pastor;
 Corruptis subito mediis, extenditur una
 Horrida per latos acies Vulcania campos:
 Ille sedens victor flammas despectat ovantes:
 Non aliter socium virtus coit omnis in unum,
 Teque iuvat, Palla. Sed bellis acer Halaesus

Tendit in adversos, seque in sua colligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque;
Strymonio dextram fulgenti deripit ense
Elatam in iugulum; saxo ferit ora Thoantis,
Ossaque dispersit cerebro permixta cruento.
Fata canens silvis genitor celarat Halaesum;
Vt senior leto canentia lumina solvit,
Iniecere manum Parcae, telisque sacrarunt
Euandri. Quem sic Pallas petit ante precatus:
Da nunc, Thybri pater, ferro, quod missile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Halaesi.
Haec arma exuviasque viri tua quercus habebit.
Audiit illa deus: dum texit Imaona Halaesus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non caede viri tanta perterrita Lausus,
Pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
Oppositum interimit, pugnae nodumque moramque.
Sternitur Arcadiae proles; sternuntur Etrusci;
Et vos, o Graiis imperdita corpora, Teucri.
Agmina concurrunt ducibusque et viribus aequis.
Extremi addensent acies: nec turba moveri
Tela manusque sinit. Hinc Pallas instat et urget,
Hinc contra Lausus, nec multum discrepat aetas,
Egregii formae; sed quis Fortuna negarat
In patriam reditus. Ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi:
Mox illos sua fata manent maiore sub hoste.
Interea soror alma monet succurrere Lauso

Turnum; qui volucris curru medium secatur agmen.
 Ut vidit socios: Tempus desistere pugnae;
 Solus ego in Pallanta feror; soli mihi Pallas
 Debetur; cuperem ipse parens spectator adesset.
 Haec ait; et socii cesserunt aequore iusso.
 At, Rutulûm abscessu, iuvenis tum iussa superba
 Miratus: stupet in Turno, corpusque per ingens
 Lumina volvit, obitque truci procul omnia visu.
 Talibus et dictis it contra dicta tyranni:
 Aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis,
 Aut leto insigni. Sorti pater aequus utrique est.
 Tolle minas. Fatus medium procedit in aequor.
 Frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis.
 Desiluit Turnus biungis; pedes apparat ire
 Comminus: utque leo, specula quum vidit ab alta
 Stare procul campis meditantem in proelia taurum,
 Advolat; haud alia est Turni venientis imago.
 Hunc ubi contiguum missae fore credidit hastae,
 Ire prior Pallas, si qua fors adiuvet ausum
 Viribus imparibus; magnumque ita ad aethera fatur:
 Per patris hospitium, et mensas, quas advena adisti,
 Te precor, Alcide, coeptis ingentibus adsis:
 Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
 Victoremque ferant morientia lumina Turni.
 Audiit Alcides iuvenem, magnumque sub imo
 Corde premit gemitum, lacrymasque effundit inanes.
 Tum Genitor natum dictis adfatur amicis:
 Stat sua cuique dies: breve et irreparabile tempus

Omnibus est vitae: sed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Troiae sub moenibus altis,
Tot nati cecidere deū: quin occidit una
Sarpedon, mea progenies. Etiam sua Turnum
Fata vocant, metasque dati pervenit ad aevi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum reiicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus hastam,
Vaginaque cava fulgentem deripit ensem.
Illa volans, humeris surgunt qua tegmina summa,
Incidit, atque viam clipei molita per oras,
Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro praefixum robur acuto
In Pallanta diu librans iacit, atque ita fatur:
Adspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.
Dixerat; at clipeum, tot ferri terga, tot aeris,
Quum pellis toties obeat circumdata tauri,
Vibranti cuspis medium transverberat ictu,
Loricaeque moras et pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustra de vulnere telum:
Vna eademque via sanguis animusque sequuntur.
Corruit in vulnus: sonitum super arma dedere:
Et terram hostilem moriens petit ore cruento:
Quem Turnus super adsistens:
Arcades, haec, inquit, memores mea dicta referte
Euandro. Qualem meruit, Pallanta remitto.
Quisquis honostumuli, quidquid solamen humandi est,
Largior. Haud illi stabunt Aenaeia parvo
Hospitia. Et laevo pressit pede, talia fatus,

Exanimem, rapiens immania pondera baltei,
 Impressumque nefas: una sub nocte iugali
 Caesa manus iuvenum foede, thalamique cruenti:
 Quae Clonus Eurytides multo caelaverat auro:
 Quo nunc Turnus ovat spolio gaudetque potitus.
 Nescia mens hominum fati sortisque futurae,
 Et servare modum rebus sublata secundis!
 Turno tempus erit, magno quum optaverit emtum
 Intactum Pallanta, et quum spolia ista diemque
 Oderit. At socii multo gemitu lacrymisque
 Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.
 O dolor atque decus magnum rediture parenti!
 Haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert:
 Quum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.

Nec iam fama mali tanti, sed certior auctor
 Advolat Aeneae, tenui discrimine leti
 Esse suos: tempus, versis succurrere Teucris.
 Proxima quaeque metit gladio, latumque per agmen
 Ardens limitem agit ferro; te, Turne, superbum
 Caede nova quaerens. Pallas, Euander, in ipsis
 Omnia sunt oculis; mensae, quas advena primas
 Tunc adiit, dextraeque datae. Sulmone creatos
 Quattuor hic iuvenes; totidem, quos educat Vfers,
 Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
 Captivoque rogi perfundat sanguine flammis.
 Inde Mago procul infensam contenderat hastam:
 Ille astu subit; at tremebunda supervolat hasta.
 Et genua amplectens effatur talia supplex:

Per patrios Manes, per spes surgentis Iuli,
Te precor hanc animam serves natoque patrique.
Est domus alta; iacent penitus defossa talenta
Caelati argenti; sunt auri pondera facti
Infectique mihi. Non hinc victoria Teucrûm
Vertitur; aut anima una dabit discrimina tanta.
Dixerat. Aeneas contra cui talia reddit:
Argenti atque auri memoras quae multa talenta,
Gnatis parce tuis. Belli commercia Turnus
Sustulit ista prior, iam tum Pallante peremto.
Hoc patris Anchisae Manes, hoc sentit Iulus.
Sic fatus galeam laeva tenet, atque reflexa
Cervice orantis capulo tenuis applicat ensem.
Nec procul Haemonides, Phoebi Triviaeque sacerdos,
Infula cui sacra redimibat tempora vitta,
Totus collucens veste atque insignibus armis:
Quem congressus agit campo, lapsumque superstans
Immolat, ingentique umbra tegit; arma Serestus
Lecta refert hmeris, tibi, rex Gradive, tropaeum.
Instaurant acies Vulcani stirpe creatus
Caeculus et veniens Marsorum montibus Vmbro.
Dardanides contra furit. Anxuris ense sinistram
Et totum clipei ferro deiecerat orbem;
Dixerat ille aliquid magnum, vimque adfore verbo
Crediderat, caeloque animum fortasse ferebat,
Canitiemque sibi et longos promiserat annos.
Tarquitus exsultans contra fulgentibus armis,
Silvicolae Fauno Dryope quem nympa crearat,

Obvius ardenti sese obtulit. Ille reducta
 Loricam clipeique ingens onus impedit hasta.
 Tum caput orantis nequidquam, et multa parantis
 Dicere, deturbat terrae; truncumque tepentem
 Provolvens, super haec inimico pectore fatur:
 Istic nunc, metuendae, iace. Non te optima mater
 Condet humi, patriove onerabit membra sepulcro:
 Alitibus linquere feris; aut gurgite mersum
 Vnda feret, piscesque impasti vulnera lambent.
 Protinus Antaeum et Lucan, prima agmina Turni,
 Persequitur, fortemque Numam, fulvumque Camertem,
 Magnanimo Volscente satum; ditissimus agri
 Qui fuit Ausonidûm, et tacitis regnavit Amyclis.
 Aegaeon qualis, centum cui brachia dicunt,
 Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
 Pectoribusque arsisse, Iovis quum fulmina contra
 Tot paribus streperet clipeis, tot stringeret enses:
 Sic toto Aeneas desaevit in aequore victor,
 Vt semel intepuit mucro. Quin ecce Niphaei
 Quadriiuges in equos adversaque pectora tendit:
 Atque illi, longe gradientem et dira frementem
 Vt videre, metu versi retroque ruentes
 Effunduntque ducem, rapiuntque ad litora currus.
 Interea biugis infert se Lucagus albis
 In medios, fraterque Liger; sed frater habenis
 Flectit equos: strictum rotat acer Lucagus ense.
 Haud tulit Aeneas tanto fervore furentes:
 Inruit, adversaque ingens apparuit hasta.

Cui Liger:

Non Diomedis equos, nec currum cernis Achillei,
Aut Phrygiae campos: nunc belli finis et aevi
His dabitur terris. Vesano talia late
Dicta volant Ligeri: sed non et Troïus heros
Dicta parat contra; iaculum nam torquet in hostem.
Lucagus, ut pronus pendens in verbera telo
Admonuit biugos, proiecto dum pede laevo
Aptat se pugnae, subit oras hasta per imas
Fulgentis clipei; tum laevum perforat inguen.
Excussus curru moribundus volvitur arvis.
Quem pius Aeneas dictis adfatur amaris:
Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
Prodidit, aut vanae vertere ex hostibus umbrae.
Ipse rotis saliens iuga deseris. Haec ita fatus
Adripuit biugos. Frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapsus eodem:
Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Troiane, sine hanc animam, et miserere precantis.
Pluribus oranti Aeneas: Haud talia dudum
Dicta dabas. Morere, et fratrem ne desere frater.
Tum latebras animae, pectus, mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquae vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt, et castra relinquunt
Ascanius puer, et nequidquam obsessa iuventus.
Iunonem interea compellat Iuppiter ultro:
O germana mihi atque eadem gratissima coniux,

Vt rebare, Venus (nec te sententia fallit)
 Troianas sustentat opes: non vivida bello
 Dextra viris, animusque ferox, patiensque pericli.
 Cui Iuno submissa: Quid, o pulcherrime coniux,
 Sollicitas aegram, et tua tristia dicta timentem?
 Si mihi, quae quondam fuerat, quamque esse decebat,
 Vis in amore foret; non hoc mihi namque negares,
 Omnipotens, quin et pugnae subducere Turnum,
 Et Dauno possem incolumem servare parenti.
 Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine poenas.
 Ille tamen nostra deducit origine nomen;
 Pylumque illi quartus pater; et tua larga
 Saepe manu multisque oneravit limina donis.
 Cui rex aetherii breviter sic fatur Olympi:
 S. mora praesentis leti tempusque caduco
 Oatur iuveni, meque hoc ita ponere sentis;
 Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fati.
 Haecenus indulsisse vacat. Sin altior istis
 Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri
 Mutative putas bellum; spes pascis inanes.
 Et Iuno adlacrymans: Quid si, quod voce gravaris,
 Mente dares; atque haec Turno rata vita maneret!
 Nunc manet insontem gravis exitus: aut ego veri
 Vana feror. Quod ut o potius formidine falsa
 Ludar, et in melius tua, qui potes, orsa reflectas!
 Haec ubi dicta dedit, caelo se protinus alto
 Misit, agens hiemem nimbo succincta per auras;
 Iliacamque aciem, et Laurentia castra petivit.

Tum dea nube cava tenuem sine viribus umbran
In faciem Aeneae (visu mirabile monstrum)
Dardaniis ornat telis; clipeumque iubasque
Divini adsimulat capitis: dat inania verba;
Dat sine mente sonum, gressusque effingit euntis.
Morte obita quales fama est volitare figuras,
Aut quae sopitos deludunt somnia sensus.
At primas laeta ante acies exsultat imago,
Irritatque virum telis, et voce lacessit.
Instat cui Turnus, stridentemque eminus hastam
Coniicit: illa dato vertit vestigia tergo.
Tum vero Aenean aversum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem:
Quo fugis, Aenea? thalamos ne desere pactos:
Hac dabitur dextra tellus quaesita per undas.
Talia vociferans sequitur, strictumque coruscat
Mucronem: nec ferre videt sua gaudia ventos.
Forte ratis celsi coniuncta crepidine saxi
Expositis stabat scalis, et ponte parato;
Qua rex Clusinis advectus Osinius oris.
Huc sese trepida Aeneae fugientis imago
Coniicit in latebras: nec Turnus signior instat;
Exsuperatque moras, et pontes transilit altos.
Vix proram attigerat, rumpit Saturnia funem,
Avulsamque rapit revoluta per aequosa navem.
Illam autem Aeneas absentem in praelia poscit:
Obvia multa virum demittit corpora morti.
Tum levis haud ultra latebras iam quaerit imago,

Sed sublime volans nubi se immiscuit atrae :
 Quum Turnum medio interea fert aequore turbo.
 Respicit ignarus rerum, ingratusque salutis,
 Et duplices cum voce manus ad sidera tendit:
 Omnipotens Genitor, tanton' me crimine dignum
 Duxisti, et tales voluisti expendere poenas?
 Quo feror? unde abii? quae me fuga, quemve reducit?
 Laurentesne iterum muros aut castra video?
 Quid manus illa virum, qui me meaque arma sequenti!
 Quosne (nefas) omnes infanda in morte reliqui?
 Et nunc palantes video, gemitumque cadentum
 Accipio. Quid ago? aut quae iam satis ima dehiscat
 Terra mihi? Vos o potius miserescite, Venti,
 In rupes, in saxa (volens vos Turnus adoro)
 Ferte ratem, saevisque vadis immittite Syrtis;
 Quo neque me Rutuli nec conscia fama sequatur.
 Haec memorans, animo nunc huc nunc fluctuat illuc;
 An sese mucroni ob tantum dedecus amens
 Induat, et crudum per costas exigit ensem:
 Fluctibus an iaciat mediis, et litora nando
 Curva petat, Teucrûmque iterum se reddat in arma.
 Ter conatus utramque viam: ter maxima Iuno
 Continuit; iuvenemque animi miserata repressit.
 Labitur alta secans fluctuque aestuque secundo;
 Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
 At Iovis interea monitis Mezentius ardens
 Succedit pugnae, Teucrosque invadit ovantes.
 Concurrunt Tyrrhenae acies, atque omnibus uni,

Vni odiisque viro telisque frequentibus instant.
Ille, velut rupes, vastum quae prodit in aequor,
Obvia ventorum furiis expostaque ponto,
Vim cunctam atque minas perfert caelique marisque:
Ipsa immota manet. Prolem Dolichaonis Hebrum
Sternit humi, cum quo Latagum Palmumque fugacem:
Sed Latagum saxo atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciemque adversam: poplite Palmum
Succiso volvi segnem sinit; armaque Lauso
Donat habere humeris, et vertice figere cristas.
Nec non Euanthen Phrygium, Paridisque Mimanta
Aequalem comitemque: una quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, et face praegnans
Cisseis regina Parim: Paris urbe paterna
Occubat; ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morsu de montibus altis
Actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
Defendit, multosve palus Laurentia, silva
Pastus arundinea, postquam inter retia ventum est,
Substitit, infremuitque ferox, et inhorruit armos;
Nec cuiquam irasci propiusve accedere virtus;
Sed iaculis tutisque procul clamoribus instant:
Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes,
Dentibus infrendens, et tergo decutit hastas.
Haud aliter, iustae quibus est Mezentius irae,
Non ulli est animus stricto concurrere ferro:
Missilibus longe, et vasto clamore lacesunt.
Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,

Graius homo; infectos linquens profugus hymenaeos:
 Hunc ubi miscentem longe media agmina vidit,
 Purpureum pennis et pactae coniugis ostro:
 Impastus stabula alta leo ceu saepe peragrans;
 Suadet enim ~~ves~~ana fames; si forte fugacem
 Conspectit capream, aut surgentem in cornua cervum;
 Gaudet hians immane, comasque adrexit, et hæret
 Visceribus super incumbens: lavit improba teter
 Ora cruor:

Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
 Sternitur infelix Acron, et calcibus atram
 Tundit humum expirans, infractaque tela cruentat.
 Atque idem fugientem haud est dignatus Oroden
 Sternere, nec iacta caecum dare cuspidē vulnus:
 Obvius adversoque occurrit, seseque viro vir
 Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis.
 Tum super abiectum posito pede nixus et hasta:
 Pars belli haud temnenda, viri, iacet altus Orodes.
 Conclamant socii laetum paeana sequuti:
 Ille autem expirans: Non me, quicumque es, inulto,
 Victor, nec longum laetabere: te quoque fata
 Prospectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
 Ad quem subridens mixta Mezentius ira:
 Nunc morere: ast de me divūm pater atque hominū rex
 Viderit. Hoc dicens eduxit corpore telum.
 Olli dura quies oculos et ferreus urget
 Somnus; in aeternam clauduntur lumina noctem.
 Caedicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspen;

Partheniumque Rapo, et praedurum viribus Orsen;
Messapus Cloniumque Lycaoniumque Ericeten;
Illum infrenis equi lapsu tellure iacentem,
Hunc peditem pedes. Et Lycius processerat Agis:
Quem tamen haud expers Valesus virtutis avitae
Deiicit: at Thronium Salius, Saliumque Nealces,
Insignis iaculo et longo fallente sagitta.

Iam graves aequabat luctus et mutua Mavors
Funera: caedebant pariter pariterque ruebant
Victores victique: neque his fuga nota, neque illis.
Dî Iovis in tectis iram miserantur inanem
Amborum, et tantos mortalibus esse labores:
Hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Iuno:
Pallida Tisiphone media inter millia saevit.
At vero ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo. Quam magnus Orion,
Quum pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna viam scindens, humero supereminet undas;
Aut summis referens annosam montibus ornum,
Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit:
Talis se vastis infert Mezentius armis.
Huic contra Aeneas, speculatus in agmine longo,
Obvius ire parat. Manet imperterritus ille,
Hostem magnanimum opperiens, et mole sua stat;
Atque oculis spatium emensus, quantum satis hastae:
Dextra mihi deus, et telum, quod missile libro,
Nunc adsint: voveo praedonis corpore raptis
Indutum spoliis ipsum te, Lause, tropaeum

Aeneae. Dixit; stridentemque eminus hastam
 Iniicit: illa volans clipeo est excussa, proculque
 Egregium Antoren latus inter et ilia figit:
 Herculis Antoren comitem, qui missus ab Argis
 Haeserat Euandro, atque Itala consederat urbe.
 Sternitur infelix alieno vulnere, caelumque
 Adspicit, et dulces moriens reminiscitur Argos.
 Tum pius Aeneas hastam iacit: illa per orbem
 Aere cavum triplici, per linea terga, tribusque
 Transiit intextum tauris opus, imaque sedit
 Inguine; sed vires haud pertulit. Ocius ensem
 Aeneas, viso Tyrrheni sanguine laetus,
 Eripit a femine, et trepidanti fervidus instat.
 Ingemuit cari graviter genitoris amore,
 Vt vidit, Lausus; lacrymaeque per ora volutae.
 Hic mortis durae casum, tuaque optima facta,
 Si qua fidem tanto est operi latura vetustas,
 Non equidem nec te, iuvenis memorande, silebo.
 Ille pedem referens, et inutilis, inque ligatus
 Cedebat, clipeoque inimicum hastile trahebat.
 Prorumpit iuvenis, seseque immiscuit armis:
 Iamque adsurgentis dextra plagamque ferentis
 Aeneae subiit mucronem, ipsumque morando
 Sustinuit, Socii magno clamore sequuntur;
 Dum genitor nati parma protectus abiret;
 Telaque coniciunt, proturbantque eminus hostem
 Missilibus. Furit Aeneas, tectusque tenet se.
 Ac velut, effusa si quando grandine nimbi

Praecipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis et agricola, et tuta latet arce viator
Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
Dum pluit in terris; ut possint, sole reducto,
Exercere diem: sic obrutus undique telis
Aeneas nubem belli, dum detonet omnis,
Sustinet, et Lausum increpitat, Lausoque minatur:
Quo moriture ruis, maioraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
Exsultat demens: saevae iamque altius irae
Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
Parcae fila legunt: validum namque exigit ensem
Per medium Aeneas iuvenem, totumque recondit.
Transiit et parmam mero, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro:
Implevitque sinus sanguis: tum vita per auras
Concessit maesta ad Manes, corpusque reliquit.
At vero ut vultum vidit morientis et ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris,
Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit:
Et mentem patriae subiit pietatis imago.
Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,
Quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?
Arma, quibus laetatus, habe tua: teque parentum
Manibus et cineri, si qua est ea cura, remitto.
Hoc tamen infelix miseram solabere mortem;
Aeneae magni dextra cadis. Increpat ultra
Cunctantes socios, et terra sublevat ipsum,

Sanguine turpantem comtos de more capillos.

Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
 Vulnere siccat lymphis, corpusque levabat
 Arboris acclinis trunco. Procul aerea ramis
 Dependet galea, et prato gravia arma quiescunt.
 Stant lecti circum iuvenes: ipse aeger, anhelans,
 Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam:
 Multa super Lauso rogitat, multumque remittit,
 Qui revocent, maestique ferant mandata parentis.
 At Lausum socii exanimem super arma ferebant
 Flentes, ingentem, atque ingenti vulnere victum.
 Adgnovit longe gemitum praesaga mali mens.
 Canitiem multo deformat pulvere, et ambas
 Ad caelum tendit palmas, et corpore inhaeret.
 Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
 Vt pro me hostili paterer succedere dextrae,
 Quem genui? tuane haec genitor per vulnere servor,
 Morte tua vivens? Heu, nunc misero mihi demum
 Exsilium infelix! nunc altè vulnus adactum!
 Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
 Pulsus ob invidiam solio sceptrisque paternis.
 Debueram patriae poenas, odiisque meorum:
 Omnes per mortes animam sontem ipse dedissem!
 Nunc vivo: neque adhuc homines lucemque relinquo!
 Sed liaquam. Simul hoc dicens attollit in aegrum
 Se femur; et, quamquam vis alto vulnere tardat,
 Haud deiectus, equum duci iubet. Hoc decus illi,
 Hoc solamen erat: bellis hoc victor abibat

Omnibus. Adloquitur maerentem, et talibus inſt:
Rhoebe, diu (res ſi qua diu mortalibus ulla eſt)
Viximus. Aut hodie victor ſpolia illa cruenta
Et caput Aeneae referes, Lauſique dolorum
Vltor eris mecum: aut, aperit ſi nulla viam vis,
Occumbes pariter. Neque enim, fortiffime, credo
Iuſſa aliena pati, et dominos dignabere Teucros.
Dixit, et exceptus tergo conſueta locavit
Membra, manusque ambas iaculis oneravit acutis;
Aere caput fulgens, criſtaque hirsutus equina.
Sic curſum in medios rapidus dedit. Aeſtuat ingens
Vno in corde pudor, mixtoque inſania luctu:
Atque hinc Aenean magna ter voce vocavit.
Aeneas adgnovit enim, laetusque precatur:
Sic pater ille deũ faciat, ſic altus Apollo,
Incipias conferre manum.
Tantum effatus, et infeſta ſubit obuius haſta.
Ille autem: Quid me erepto, ſaeviſſime, nato
Terres? haec via ſola fuit, qua perdere poſſes.
Nec mortem horremus, nec divũ parcimus ulli.
Deſine. Iam venio moriturus, et haec tibi porto
Dona prius. Dixit, telumque intorſit in hoſtem:
Inde aliud ſuper atque aliud figitque volutatque
Ingenti gyro: ſed ſuſtinet aureus umbo.
Ter circum adſtantem laevos equitavit in orbes,
Tela manu iaciens: ter ſecum Troiũ heros
Immanem aerato circumfert tegmine ſilvam.
Inde ubi tot traxiſſe moras, tot ſpicula taedet

Vellere, et urgetur pugna congressus iniqua;
Multa movens animo, iam tandem erumpit, et inter
Bellatoris equi cava tempora coniicit hastam.
Tollit se adirectum quadrupes, et calcibus auras
Verberat, effusumque equitem super ipse sequutus
Implicat, eiectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incedunt caelum Troësque Latinique.
Advolat Aeneas, vaginaque eripit ensem,
Et super haec: Vbi nunc Mezentius acer, et illa
Effera vis animi? Contra Tyrrhenus, ut auras
Suspiciens hausit caelum, mentemque recepit:
Hostis amare, quid increpitas, mortemque minaris?
Nullum in caede nefas: nec sic ad proelia veni,
Nec tecum meus haec pepigit mihi foedera Lausus.
Vnum hoc, per, si qua est victis venia hostibus, oro;
Corpus humo patiari tegi. Scio acerba meorum
Circumstare odia: hunc, oro, defende furorem;
Et me consortem nati concede sepulcro.
Haec loquitur, iuguloque haud inscius accipit ensem,
Vndantique animam diffundit in arma cruore.

PVBLII
VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER VNDECIMVS.

Oceanum interea surgens Aurora reliquit.
Aeneas, quamquam et sociis dare tempus humanis
Praecipitant curae, turbataque funere mens est,
Vota deûm primo victor solvebat Eoo.
Ingentem quercum decisis undique ramis
Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezentî ducis exuvias; tibi, magne, tropaeum,
Bellipotens: aptat rorantes sanguine cristas,
Telaque trunca viri, et bis sex thoraca petitum
Perfossumque locis: clipeumque ex aere sinistrae
Subligat, atque ensem collo suspendit eburnum.
Tum socios, namque omnis eum stipata tegebat
Turba ducum, sic incipiens hortatur ovantes:
Maxima res effecta, viri. Timor omnis abesto,
Quod superest. Haec sunt spolia, et de rege superbo
Primitiae: manibusque meis Mezentius hic est.
Nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.
Arma parate animis, et spe praesumite bellum:

Ne qua mora ignaros, ubi primum vellere signa
Adnuerint Superi, pubemque educere castris,
Impediat; segnisve metu sententia tardet.
Interea socios inhumataque corpora terrae
Mandemus: qui solus honos Acheronte sub imo est.
Ite, ait; egregias animas, quae sanguine nobis
Hanc patriam peperere suo, decorate supremis
Muneribus: maestamque Euandri primus ad urbem
Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
Abstulit atra dies, et funere mersit acerbo.

Sic ait illacrymans, recipitque ad limina gressum:
Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acoetes
Servabat senior, qui Parrhasio Euandro
Armiger ante fuit; sed non felicibus aequae
Tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
Circum omnis famulûmque manus, Troianaque turba,
Et maestum Iliades crinem de more solutae.
Vt vero Aeneas foribus sese intulit altis;
Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
Pectoribus, maestoque immugit regia luctu.
Ipse, caput nivei fultum Pallantis et ora
Vt vidit, levique patens in pectore vulnus
Cuspîdis Ausoniae, lacrymis ita fatur obortis:
Tene, inquit, miserande puer, quum laeta veniret,
Invidit Fortuna mihi, ne regna videres
Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?
Non haec Euandro de te promissa parenti
Discedens dederam: quum me complexus euntem

Mitteret in magnum imperium, metuensque moneret
 Acres esse viros, cum dura proelia gente:
 Et nunc ille quidem spe multum captus inani
 Fors et vota facit, cumulatque altaria donis.
 Nos iuvenem exanimum, et nil iam caelestibus ullis
 Debentem, vano maesti comitamur honore.
 Infelix, nati funus crudele videbis!
 Hi nostri reditus, exspectatique triumphi?
 Haec mea magna fides? At non, Euandre, pudendis
 Vulneribus pulsum adspicies: nec sospite dirum
 Optabis nato funus pater. Hei mihi, quantum
 Praesidium, Ausonia, et quantum tu perdis; Iule!

Haec ubi deflevit, tolli miserabile corpus
 Imperat, et toto lectos ex agmine mittit
 Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
 Intersintque patris lacrymis; solatia luctus
 Exigua ingentis, misero sed debita patri.
 Haud segnes alii crates et molle feretrum
 Arbuteis texunt virgis et vimine querno,
 Exstructosque toros obtentu frondis inumbrant.
 Hic iuvenem agresti sublimem stramine ponunt:
 Qualem virgineo demessum pollice florem
 Seu mollis violae, seu languentis hyacinthi;
 Cui neque fulgor adhuc, nec dum sua forma recessit;
 Non iam mater alit tellus, viresque ministrat.
 Tunc geminas vestes auroque ostroque rigentes
 Extulit Aeneas; quas illi laeta laborum
 Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido

Fecerat, et tenui telas discreverat auro.
Harum unam iuveni supremum maestus honorem
Induit, arsurasque comas obnubit amictu:
Multaque praeterea Laurentis praemia pugnae
Aggerat, et longo praedam iubet ordine duci.
Addit equos et tela, quibus spoliaverat hostem.
Vinxerat et post terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, caeso sparsuros sanguine flammam:
Indutosque iubet truncos hostilibus armis
Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix aevo confectus Acoetes,
Pectora nunc foedans pugnis, nunc unguibus ora:

* Sternitur et toto proiectus corpore terrae. *

Ducunt et Rutulo perfusos sanguine currus.
Post bellator equus, positis insignibus, Aethon
It lacrymans, guttisque humectat grandibus ora.
Hastam alii galeamque ferunt; nam cetera Turnus
Victor habet. Tum maestaphalanx, Teucrique sequuntur,
Tyrrhenique duces, et versis Arcades armis.
Postquam omnis longe comitum processerat ordo;
Substitit Aeneas, gemituque haec edidit alto:
Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli
Fata vocant. Salve aeternum mihi, maxime Palla,
Aeternumque vale. Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.

Iamque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleae, veniamque rogantes:
Corpora, per campos ferro quae fusa iacebant,

Redderet, ac tumulo sineret succedere terrae:
 Nullum cum victis certamen et aethree cassis:
 Parceret hospitibus quondam socerisque vocatis.
 Quos bonus Aeneas, haud aspernanda precantes,
 Prosequitur venia, et verbis haec insuper addit:
 Quaenam vos tanto Fortuna indigna, Latini,
 Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
 Pacem me exanimis et martis sorte peremtis
 Oratis? equidem et vivis concedere vellem.
 Nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent;
 Nec bellum cum gente gero: rex nostra reliquit
 Hospitia, et Turni potius se credidit armis.
 Aequius huic Turnum fuerat se opponere morti.
 Si bellum finire manu, si pellere Teucros
 Apparat; his mecum decuit concurrere telis:
 Vixet, cii vitam deus aut sua dextra dedisset.
 Nunc ite, et miseris supponite civibus ignem.
 Dixerat Aeneas. Olli obstupere silentes;
 Conversique oculos inter se atque ora tenebant.
 Tum senior semperque odiis et crimine Drances
 Infensus iuveni Turno sic ore vicissim
 Orsa refert: O fama ingens, ingentior armis,
 Vir Troiane, quibus caelo te laudibus aequem?
 Iustitiaene prius mirer belline laborum?
 Nos vero haec patriam grati referemus ad urbem:
 Et te, si qua viam dederit Fortuna, Latino
 Iungemus regi. Quaerat sibi foedera Turnus.
 Quin et fatales murorum attollere moles,

Saxaque subvectare humeris Troiana iuvabit.
Dixerat haec, unoque omnes eadem ore fremebant.
Bis senos pepigere dies, et, pace sequestra,
Per silvas Teucri, mixtique impune Latini,
Erravere iugis. Ferro sonat icta bipenni
Fraxinus: evertunt actas ad sidera pinus:

Robora nec cuneis et olentem scindere cedrum,
Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.

Et iam Fama volans, tanti praenuntia luctus,
Euandrum Euandrique domos et moenia complet,
Quae modo victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, et de more vetusto
Funereas rapuere faces. Lucet via longo
Ordine flammaram, et late discriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia iungunt
Agmina. Quae postquam matres succedere tectis
Viderunt, maestam incendunt clamoribus urbem.

At non Euandrum potis est vis ulla tenere:
Sed venit in medios. Feretro Pallanta reposito
Procubuit super, atque haeret lacrymansque gemensque,
Et via vix tandem voci laxata dolore est:
Non haec, o Palla, dederas promissa parenti.
Cautius ut saevo velles te credere marti!
Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis
Et praedulce decus primo certamine posset.
Primitiae iuvenis miserae! bellicque propinqui
Dura rudimenta! et nulli exaudita deorum
Vota precesque meae! tuque, o sanctissima coniux,

Felix morte tua, neque in hunc servata dolorem!
 Contra ego vivendo vici mea fata, superstes
 Restarem ut genitor. Troum socia arma sequutum
 Obruerent Rutuli telis! animam ipse dedissem,
 Atque haec pompa domum me, non Pallanta, referret!
 Nec vos arguerim, Teucrici, nec foedera, nec, quas
 Iunximus hospitio, dextras: soror ista senectae
 Debita erat nostrae. Quod si immatura manebat
 Mors natum; caesis Volscorum millibus ante,
 Ducentem in Latium Teucros cecidisse iuvabit.
 Quin ego non alio digner te funere, Palla,
 Quam pius Aeneas. * et quam magni Phryges, et quam *
 * Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis. *
 * Magna tropaea ferunt, quos dat tua dextera leto. *
 Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis,
 Esset par aetas, et idem si robur ab annis,
 Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis?
 Vadite, et haec memores regi mandata referte:
 Quod vitam moror invisam, Pallante peremto,
 Dextera caussa tua est, Turnum natoque patrique
 Quam debere vides. Meritis vacat hic tibi solus
 Fortunaque locus. Non vitae gaudia quaero,
 Nec fas: sed nato hoc Manes perferre sub imos.
 Aurora interea miseris mortalibus almam
 Extulerat lucem, referens opera atque labores.
 Iam pater Aeneas, iam curvo in litore Tarcho
 Constituere pyras. Huc corpora quisque suorum
 More tulere patrum: subiectisque ignibus atris.

Conditur in tenebras altum caligine caelum.
Ter circum accensos, cincti fulgentibus armis,
Decurrere rogos; ter maestum funeris ignem
Lustravere in equis; ululatusque ore dedere.
Spargitur et tellus lacrymis, sparguntur et arma.
It caelo clamorque virum clangorque tubarum.
Hinc alii spolia occisis derepta Latinis
Coniiciunt igni; galeas, ensesque decoros,
Frenaque, ferventesque rotas; pars munera nota,
Ipsorum clipeos, et non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora Morti;
Saetigerosque sues, raptasque ex omnibus agris
In flammam ingulant pecudes: tum litore toto
Ardentes spectant socios, semiustaque servant
Busta; neque avelli possunt; nox humida donec
Invertit caelum stellis fulgentibus aptum.

Nec minus et miseri diversa in parte Latini
Innumeras struxere pyras, et corpora partim
Multa virum terrae infodiunt, avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt.
Cetera, confusaeque ingentem caedis acervum,
Nec numero nec honore cremant; tunc undique vasti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam caelo dimoverat umbram:
Maerentes altum cinerem et confusa ruebant
Ossa focus, tepidoque onerabant aggere terrae.
Iam vero in tectis, praedivitis urbe Latini,
Praecipuus fragor, et longi pars maxima luctus.

Hic matres, miseraeque nurus, hic cara sororum
 Pectora maerentum, puerique parentibus orbi,
 Dirum execrantur bellum, Turnique hymenaeos,
 Ipsum armis, ipsumque iubent decernere ferro;
 Qui regnum Italiae, et primos sibi poscat honores.
 Ingravat haec saevus Drances, solumque vocari
 Testatur, solum posci in certamina Turnum.
 Multa simul contra variis sententia dictis
 Pro Turno, et magnum reginae nomen obumbrat:
 Multa virum meritis sustentat fama tropaeis.

Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
 Ecce super, maestis magna Diomedis ab urbe
 Legati responsa ferunt; nihil omnibus actum
 Tantorum impensis operum; nil dona, neque aurum,
 Nec magnas valuisse preces; alia arma Latinis
 Quaerenda, aut pacem Troiano ab rege petendum.
 Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
 Fatalem Aenean manifesto numine ferri,
 Admonet ira deum, tumulique ante ora recentes.
 Ergo concilium magnum, primosque suorum
 Imperio accitos, alta intra limina cogit.
 Olli convenere, fluuntque ad regia plenis
 Tecta viis. Sedet in mediis et maximus aevo,
 Et primus sceptris, haud laeta fronte, Latinus.
 Atque hic legatos Aetola ex urbe remissos,
 Quae referant, fari iuber, et responsa reposcit
 Ordine cuncta suo. Tum facta silentia linguis,
 Et Venulus dicto parens ita farier infit:

Vidimus, o cives, Diomede Argivaque castra;
Atque iter emensi casus superavimus omnes;
Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam, patriae cognomine gentis,
Victor Gargani condebat Iapygis arvis.
Postquam introgressi, et coram data copia fandi;
Munera praeferimus, nomen patriamque docemus:
Qui bellum intulerint, quae caussa attraxerit Arpos.
Auditis ille haec placido sic reddidit ore:
O fortunatae gentes, Saturnia regna,
Antiqui Ausonii, quae vos fortuna quietos
Sollicitat, suadetque ignota lacessere bella?
Quicumque Iliacos ferro violavimus agros,
(Mitto ea, quae muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premat ille viros) infanda per orbem
Supplicia, et scelerum poenas expendimus omnes,
Vel Priamo miseranda manus. Scit triste Minervae
Sidus, et Euboicae cautes, ultorque Caphereus.
Militia ex illa diversum ad litus adacti,
Atrides Protei Menelaus adusque columnas
Exsulat; Aetnaeos vidit Cyclopas Vlyxes.
Regna Neoptolemi referam, versosque penates
Idomenei? Libycone habitantes litore Locros?
Ipse Mycenaeus magnorum ductor Achivum
Coniugis infandae prima intra limina dextra
Oppetiit, devictam Asiam subsegit adulter.
Invidisse deos, patriis ut redditus aris
Coniugium optatum et pulchram Calydonam viderem!

Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur;
 Et socii amissi petierunt aethera pennis,
 Fluminibusque vagantur aves, (heu dira meorum
 Supplicia!) et scopulos lacrymosis vocibus implent.
 Haec adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt
 Tempore, quum ferro caelestia corpora demens
 Appetii, et Veneris violavi vulnere dextram.
 Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas.
 Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
 Pergama, nec veterum memini laetorve malorum.
 Munera, quae patriis ad me portatis ab oris,
 Vertite ad Aenean. Stetimus tela aspera contra,
 Contulimusque manus: experto credite, quantus
 In clipeum adsurgat, quo turbine torqueat hastam.
 Si duo praeterea tales Idaea tulisset
 Terra viros; ultro Inachias venisset ad urbes
 Dardanus, et versis lugeret Graecia fatis.
 Quidquid apud durae cessatum est moenia Troiae,
 Hectoris Aeneaeque manu victoria Graiûm
 Haesit, et in decimum vestigia rettulit annum.
 Ambo animis, ambo insignes praestantibus armis:
 Hic pietate prior. Coeant in foedera dextrae,
 Qua datur: ast, armis concurrant arma, cavete.
 Et responsa simul quae sint, rex optime, regis
 Audisti, et quae sit magno sententia bello.

Vix ea legati; variusque per ora cucurrit
 Ausonidûm turbata fremor: ceu, saxa morantur
 Quum rapidos amnes, fit clauso gurgite murmur,

Vicinaeque fremunt ripae crepitantibus undis.
Vt primum placati animi, et trepida ora quierunt,
Praefatus divos solio rex infit ab alto:

Ante equidem summa de re statuisset, Latini,
Et vellem, et fuerat melius; non tempore tali
Cogere concilium, quum muros adsidet hostis.
Bellum importunum, cives, cum gente deorum
Invictisque viris gerimus, quos nulla fatigant
Proelia, nec victi possunt absistere ferro.
Spem, si quam adscitis Aetolûm habuistis in armis,
Ponite; spes sibi quisque: sed haec, quam angusta, videtis.
Cetera qua rerum iaceant perculsa ruina,
Ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
Nec quemquam incuso. Potuit quae plurima virtus
Esse, fuit. Toto certatum est corpore regni.
Nunc adeo, quae sit dubiae sententia menti,
Expeditam, et paucis, animos adhibete; docebo.
Est antiquus ager Tusco mihi proximus amni,
Longus in occasum, fines super usque Sicanos;
Aurunci Rutulique serunt, et vomere duros
Exercent colles, atque horum asperrima pascunt.
Haec omnis regio, et celsi plaga pinea montis,
Cedat amicitiae Teucrorum; et foederis aequas
Dicamus leges, sociosque in regna vocemus:
Considant, si tantus amor, et moenia condant.
Sin alios fines aliamque capessere gentem
Est animus, poscuntque solo decedere nostro;
Bis denas Italo texamus robore naves,

Seu plures complere valent : iacet omnis ad undam
 Materies: ipsi numerumque modumque carinis
 Praecipiant; nos aera, manus, navalia demus.
 Praeterea, qui dicta ferant, et foedera firmant,
 Centum oratores prima de gente Latinos
 Ire placet, pacisque manu praetendere ramos;
 Munera portantes aurique eborisque, talenta,
 Et sellam regni trabeamque insignia nostri.
 Consulite in medium, et rebus succurrite fessis.

Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
 Obliqua invidia stimulisque agitabat amaris,
 Largus opum, et lingua melior, sed frigida bello
 Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
 Seditione potens; genus huic maternæ superbum
 Nobilitas dabat, incertum de patre ferebant;
 Surgit, et his onerat dictis, atque aggerat iras:

Rem nulli obscuram, nostrae nec vocis egentem,
 Consulis, o bone rex. Cuncti se scire fatentur,
 Quid fortuna ferat populi; sed dicere mussant.
 Det libertatem fandi, flatusque remittat,
 Cuius ob auspicium infaustum moresque sinistros
 (Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
 Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
 Consedis urbem luctu: dum Troia tentat
 Castra fugae fidens, et caelum territat armis.
 Vnum etiam donis istis, quae plurima mitti
 Dardanidis dicique iubes, unum, optime regum,
 Adicias; nec te ullius violentia vincat,

Quin natam egregio genero dignisque hymenaeis
Des pater, et pacem hanc aeterno foedere firmes.
Quod si tantus habet mentes et pectora terror;
Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso:
Cedat, ius proprium regi patriaeque remittat.
Quid miseros toties in aperta pericula cives
Proiicis, o Latio caput horum et caussa malorum?
Nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,
Turne; simul pacis solum inviolabile pignus.
Primus ego, invisum quem tu tibi fingis, et esse
Nil moror, en, supplex venio. Miserere tuorum;
Pone animos, et pulsus abi. Sat funera fusi
Vidimus, ingentes et desolavimus agros.
Aut, si fama movet, si tantum pectore robur
Concipis, et si adeo dotalis regia cordi est;
Aude, atque adversum fidens fer pectus in hostem.
Scilicet, ut Turno contingat regia coniux,
Nos animae viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis. Et iam tu, si qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illam adspice contra,
Qui vocat.

Talibus exarsit dictis violentia Turni:

Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi,
Tum quum bella manus poscunt; patribusque vocatis
Primus ades. Sed non replenda est curia verbis,
Quae tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
Agger murorum, nec inundant sanguine fossae.

Proinde tona eloquio, solitum tibi; meque timoris
 Argue tu, Drance; quando tot stragis acervos
 Teucrorum tua dextra dedit, passimque tropaeis
 Insignis agros. Possit quid vivida virtus,
 Experiare licet: nec longe scilicet hostes
 Quaerendi nobis: circumstant undique muros.
 Imus in adversos. Quid cessas? an tibi Mavors
 Ventosa in lingua pedibusque fugacibus istis
 Semper erit?
 Pulsus ego? aut quisquam merito, foedissime, pulsum
 Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Thybrim
 Sanguine, et Euandri totam cum stirpe videbit
 Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis?
 Haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens,
 Et quos mille die victor sub Tartara misi,
 Inclusus muris hostilique aggere saeptus.
 Nulla salus bello. Capiti cane talia demens
 Dardanio, rebusque tuis. Proinde omnia magno
 Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
 Gentis bis victae; contra premere arma Latini.
 Nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiscunt;
 Nunc et Tydides, et Larissaeus Achilles:
 Amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus undas.
 Vel quum se pavidum contra mea iurgia fingit,
 Artificis scelus, et formidine crimen acerbatur.
 Nunquam animam talem dextra hac (absiste moveri)
 Amittes: habitet tecum, et sit pectore in isto.
 Nunc ad te, et tua magna, pater, consulta revertor.

Si nullam nostris ultra spem ponis in armis;
Si tam deserti sumus, et semel agmine verso
Funditus occidimus, neque habet Fortuna regressum;
Oremus pacem, et dexteras tendamus inertes.
Quamquam o, si solitae quidquam virtutis adesset,
Ille mihi ante alios fortunatusque laborum
Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, et humum semel ore momordit.
Sin et opes nobis, et adhuc intacta iuventus,
Auxilioque urbes Italiae populi que supersunt;
Sin et Troianis cum multo gloria venit
Sanguine; suntque illis sua funera, parque per omnes
Tempestas; cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies varique labor mutabilis aevi
Rettulit in melius: multos alterna revisens
Lusit, et in solido rursus Fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Aetolus et Arpi:
At Messapus erit, felixque Tolumnius, et quos
Tot populi misere duces; nec tarda sequetur
Gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
Est et Volscorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum, et florentes aere catervas.
Quod si me solum Teucri in certamina poscunt,
Idque placet, tantumque bonis communibus obsto;
Non adeo has exosa manus Victoria fugit,
Vt tanta quidquam pro spe tentare recusem.
Ibo animis contra: vel magnum praestet Achillem,

Factaque Vulcani manibus paria induat arma
 Ille licet. Vobis animam hanc soceroque Latino
 Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
 Devovi. Solum Aeneas vocat. Et vocet oro.
 Nec Drances potius, sive est haec ira deorum,
 Morte luat; sive est vireus et gloria, tollat.

Illi haec inter se dubiis de rebus agebant
 Certantes: castra Aeneas aciemque movebat.
 Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
 Ecce ruit, magnisque urbem terroribus implet:
 Instructos acie Tiberino a flumine Teucros
 Tyrrhenamque manum totis descendere campis.
 Extemplo turbati animi, concussaque vulgi
 Pectora, et adrectae stimulis haud mollibus irae.
 Arma manu trepidi poscunt; fremit arma iuventus;
 Flent maesti mussantque patres. Hinc undique clamor
 Dissensu vario magnus se tollit in auras:
 Haud secus, atque alto in luco quum forte catervae
 Consedere avium, piscosove amne Padusae
 Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
 Immo, ait, o cives, adrepto tempore, Turnus,
 Cogite concilium, et pacem laudate sedentes:
 Illi armis in regna ruant. Nec plura loquutus
 Corripuit sese, et tectis citus extulit altis.
 Tu, Voluse, armari Volscorum edice manipulis;
 Duc, ait, et Rutulos. Equitem, Messapus, in armis,
 Et cum fratre Corax, latis diffundite campis.
 Pars aditus urbis firment, turresque capeasant:

Cetera, qua iusso, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros tota discurritur urbe.
Concilium ipse pater et magna incepta Latinus
Deserit, ac tristi turbatus tempore differt;
Multaque se incusat, qui non acceperit ultro
Dardanium Aenean, generumque adsciverit urbi.
Praefodiunt alii portas, aut saxa sudesque
Subvectant. Bello dat signum rauca cruentum
Buccina. Tum muros varia cinxere corona
Matronae puerique: vocat labor ultimus omnes.
Nec non ad templum summasque ad Palladis arces
Subvehitur magna matrum regina caterva,
Dona ferens: iuxtaque comes Lavinia virgo,
Causa malis tantis, oculos deiecta decoros.
Succedunt matres, et templum ture vaporant;
Et maestas alto fundunt de limine voces:
Armipotens, praeses belli, Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii praedonis, et ipsum
Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis.
Cingitur ipse furens certatim in proelia Turnus.
Iamque adeo Rutulum thoraca indutus ahenis
Horrebat squamis, surasque incluserat auro,
Tempora nudus adhuc; laterique accinxerat ense,
Fulgebatque alta decurrens aureus arce;
Exsultatque animis, et spe iam praecipit hostem.
Qualis, ubi abruptis fugit praesepia vinclis,
Tandem liber equus, campoque potitus aperto,
Aut ille in pastus armentaque tendit equarum,

Aut adsuetus aquae perfundi flumine noto
 Emicat, adrectisque fremit cervicibus alte
 Luxurians; luduntque iubae per colla, per armos.
 Obvia cui, Volscorum acie comitante, Camilla
 Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis
 Desiluit; quam tota cohors imitata relictis
 Ad terram defluxit equis; tum talia fatur:
 Turne, sui merito si qua est fiducia forti,
 Audeo, et Aeneadûm promitto occurrere turmae,
 Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
 Me sine prima manu tentare pericula belli:
 Tu pedes ad muros subsiste, et moenia serva.
 Turnus ad haec, oculos horrenda in virgine fixus:
 O decus Italiae, virgo, quas dicere grates,
 Quasve referre parem? sed nunc, est omnia quando
 Iste animus supra, mecum partire laborem.
 Aeneas, ut fama fidem missi^{is}que reportant
 Exploratores, equitum levia improbus arma
 Praemisit, quaterent campos: ipse ardua montis
 Per deserta iugo superans adventat ad urbem.
 Furta paro belli convexo in tramite silvae,
 Vt bivas armato obsidam milite fauces.
 Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis;
 Tecum acer Messapus erit, turmaeque Latinae,
 Tiburnique manus: ducis et tu concipe curam.
 Sic ait, et paribus Messapum in proelia dictis
 Hortatur, sociosque duces; et pergit in hostem.
 Est curvo anfractu vallis, accommoda fraudi,

Armorumque dolis; quam densis frondibus atrum
Urget utrimque latus; tenuis qua semita ducit,
Angustaeque ferunt fauces aditusque maligni.
Hanc super in speculis summoque in vertice montis
Planities ignota iacet, tutique receptus;
Seu dextra laevaue velis occurrere pugnae,
Sive instare iugis, et grandia volvere saxa.
Huc iuvenis nota fertur regione viarum;
Adripuitque locum, et silvis insedit iniquis.

Velocem interea superis in sedibus Opim,
Vnam ex virginibus sociis sacraque caterva,
Compellabat, et has tristes Latonia voces
Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, et nostris nequidquam cingitur armis,
Cara mihi ante alias. Neque enim novus iste Dianae
Venit amor, subitaque animum dulcedine movit.
Pulsus ob invidiam regno viresque superbas
Priverno antiqua Metabus quum excederet urbe,
Infantem, fugiens media inter proelia belli,
Sustulit exsilio comitem, matrisque vocavit
Nomine Casmillae, mutata parte, Camillam.
Ipse, sine prae se portans, iuga longa petebat
Solorum nemorum; tela undique saeva premebant,
Et circumfuso volitabant milite Volsci.
Ecce, fugae medio summis Amasenus abundans
Spumabat ripis; tantus se nubibus imber
Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
Tardatur, caroque oneri timet. Omnia secum

Versanti subito vix haec sententia sedit.
 Telum immane, manu valida quod forte gerebat
 Bellator, solidum nodis et robore cocto;
 Huic natam, libro et silvestri subere clausam,
 Implicat, atque habilem mediae circumligat hastae;
 Quam dextra ingenti librans ita ad aethera fatur:
 Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo,
 Ipse pater famulam voveo: tua prima per auras
 Tela tenens supplex hostem fugit. Accipe, testor,
 Diva tuam, quae nunc dubiis committitur auris.
 Dixit, et adducto contortum hastile lacerto
 Immittit: sonuere undae: rapidum super amnem
 Infelix fugit in iaculo stridente Camilla.
 At Metabus, magna propius iam urgente caterva,
 Dat sese fluvio, atque hastam cum virgine victor
 Gramineo donum Triviae de cespite vellit.
 Non illum tectis ullae, non moenibus urbes
 Accepere, neque ipse manus feritate dedisset:
 Pastorum et solis exegit montibus aevum.
 Hic natam, in dumis interque horrentia lustra,
 Armentalis equae mammis et lacte ferino
 Nutrihat, teneris immulgens ubera labris.
 Vtque pedum primis infans vestigia plantis
 Institerat, iaculo palmas oneravit acuto;
 Spiculaque ex humero parvae suspendit et arcum.
 Pro crinali auro, pro longae tegmine pallae,
 Tigridis exuviae per dorsum a vertice pendent.
 Tela manu iam tum tenera puerilia torsit,

Et fundam tereti circum caput egit habena;
Strymoniamque gruem, aut album deiecit olorem.
Multae illam frustra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum. Sola contenta Diana
Aeternum telorum et virginitatis amorem
Intemerata colit. Vellem haud correpta fuisset
Militia tali, conata lacessere Teucros:
Cara mihi comitumque foret nunc una mearum.
Verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
Labere, nympha, polo, finesque invise Latinos,
Tristis ubi infausto committitur omine pugna.
Haec cape, et ultricem pharetra deprome sagittam:
Hac, quicumque sacrum violarit vulnere corpus,
Tros Italusve, mihi pariter det sanguine poenas.
Post ego nube cava miserandae corpus et arma
Inspoliata feram tumulo, patriaeque reponam.
Dixit: at illa levis caeli demissa per auras
Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.

At manus interea muris Troiana propinquat,
Etruscique duces, equitumque exercitus omnis;
Compositi numero in turmas. Fremit aequore toto
Insultans sonipes, et pressis pugnat habenis
Huc obversus et huc; tum late ferreus hastis
Horret ager, campique armis sublimibus ardent.
Nec non Messapus contra, celeresque Latini,
Et cum fratre Corax, et virginis ala Camillae,
Adversi campo apparent; hastasque reductis
Protendunt longe dextris, et spicula vibrant:

Adventusque virûm fremitusque ardescit equorum.
 Iamque intra iactum teli progressus uterque
 Substiterat: subito erumpunt clamore, frementesque
 Exhortantur equos; fundunt simul undique tela
 Crebra nivis ritu, caelumque obtexitur umbra.
 Continuo adversis Tyrrhenus et acer Aconteus
 Connixi incurrunt hastis, primique ruinam
 Dant sonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
 Pectora pectoribus rumpunt. Excussus Aconteus,
 Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
 Praecipitat longe, et vitam dispergit in auras.
 Extemplo turbatae acies, versique Latini
 Reiiciunt parmas, et equos ad moenia vertunt.
 Troës agunt: princeps turmas inducit Asylas.
 Iamque propinquabant portis, rursusque Latini
 Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt:
 Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
 Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
 Nunc ruit ad terras, scopulosque superiacit undam
 Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam:
 Nunc rapidus retro, atque aestu revoluta resorbens
 Saxa fugit, litusque vado labente relinquit.
 Bis Tusci Rutulos egere ad moenia versos:
 Bis reiecti armis respectant terga tegentes.
 Tertia sed postquam congressi in proelia totas
 Implicuere inter se acies, legitque virum vir;
 Tum vero et gemitus morientum, et sanguine in alto
 Armaque, corporaque. et permixti caede virorum

Semianimes volvuntur equi; pugna aspera surgit.
Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit.
Quo sonipes ictu furit arduus, altaque iactat
Vulneris impatiens adrecto pectore crura.
Volvitur ille excussus humi. Catillus Iollan,
Ingentemque animis, ingentem corpore et armis
Delicit Herminium: nudo cui vertice fulva
Caesaries, nudique humeri; nec vulnera terrent:
Tantus in arma patet. Latos huic hasta per amos
Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolore.
Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchramque petunt per vulnera mortem.

At medias inter caedes exsultat Amazon,
Unum exserta latus pugnae, pharetrata Camilla;
Et nunc lenta manu spargens hastilia denset;
Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem.
Aureus ex humero sonat arcus, et arma Dianae.
Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
Spicula converso fugientia dirigit arcu.
At circum lectae comites, Larinaque virgo,
Tullaque, et aeratam quatiens Tarpeia securim,
Italides; quas ipsa decus sibi dia Camilla
Delegit, pacisque bonas bellicae ministras.
Quales Threïciae quum flumina Thermodontis
Pulsant, et pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum Hippolyten, seu quum se Martia curru
Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu

Feminea exsultant lunatis agmina peltis.
 Quem telo primum, quem postremum, aspera virgo,
 Deicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
 Euneum Clytio primum patre: cuius apertum
 Adversi longa transverberat abiete pectus.
 Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
 Mandit humum, moriensque suo se in vulnere versat.
 Tum Lirim Pagasumque super: quorum alter habenas
 Suffosso revolutus equo dum colligit, alter
 Dum subit, ac dextram labenti tendit inermem,
 Praecipites pariterque ruunt. His addit Amastrum
 Hippotaden; sequiturque incumbens eminus hasta
 Tereaque, Harpalycumque, et Demophoonta, Chromimque:
 Quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
 Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornytus armis
 Ignotis, et equo venator Iapyge fertur:
 Cui pellis latos humeros erepta iuvenco
 Pugnatori operit; caput ingens oris hiatus
 Et malae texere lupi cum dentibus albis,
 Agrestisque manus armat sparus. Ipse catervis
 Vertitur in mediis, et toto vertice supra est.
 Hunc illa exceptum, neque enim labor agmine verso,
 Traicit, et super haec inimico pectore fatur:
 Silvius te, Tyrrhene, feras agitare putasti?
 Advenit qui vestra dies muliebribus armis
 Verba redarguerit. Nomen tamen haud leve patrum
 Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillae.
 Protinus Orsilochem et Buten, duo maxima Teucrum

Corpora: sed Buten aversum cuspide fixit
Loricam galeamque inter, qua colla sedentis
Lucent, et laevo dependet parma lacerto:
Orsilochum fugiens, magnumque agitata per orbem
Eludit gyro interior, sequiturque sequentem:
Tum validam perque arma viro perque ossa securim,
Altior exsurgens, oranti et multa precanti
Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, subitoque adspectu territus haesit
Appenninicolae bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
Isque ubi se nullo iam cursu evadere pugnae
Posse, neque instantem reginam avertere, cernit;
Consilio versare dolos ingressus et astu,
Incipit haec: Quid tam egregium, si femina forti
Fidis equo? dimitte fugam, et te comminus aequo
Mecum crede solo, pugnaeque accinge pedestri:
Iam nosces, ventosa ferat cui gloria fraudem.
Dixit: at illa furens, acrique accensa dolore,
Tradit equum comiti, paribusque resistit in armis,
Ense pedes nudo, puraque interrita parma.
At iuvenis, vicisse dolo ratus, avolat ipse,
Haud mora, conversisque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
Vane Ligus, frustra que animis elate superbis,
Nequidquam patrias tentasti lubricus artes;
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Haec fatur virgo, et pernicibus ignea plantis

Transit equum cursu, frenisque adversa prehensis
 Congreditur, poenasque inimico ex sanguine sumit:
 Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto
 Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
 Comprensamque tenet, pedibusque eviscerat uncis;
 Tum cruor, et vulsae labuntur ab aethere plumae.

At non haec nullis hominum sator atque deorum
 Observans oculis summo sedet altus Olympe.
 Tyrrhenum Genitor Tarchonem in proelia saeva
 Suscitatur, et stimulis haud mollibus iniicit iras.
 Ergo inter caedes cedentiaque agmina Tarcho
 Fertur equo, variisque instigat vocibus alas,
 Nomine quemque vocans; reficitque in proelia pulsos.
 Quis metus, o numquam dolituri, o semper inertes
 Tyrrheni, quae tanta animis ignavia venit?
 Femina palantes agit, atque haec agmina vertit?
 Quo ferrum, quidve haec gerimus tela irrita dextris?
 At non in venerem segnes nocturnaue bella,
 Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
 Exspectare dapes et plenae pocula mensae;
 Hic amor, hoc studium; dum sacra secundus haruspex
 Nuntiet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos.
 Haec effatus, equum in medios, moriturus et ipse,
 Concitat, et Venulo adversum se turbidus infert,
 Dereptumque ab equo dextra complectitur hostem,
 Et gremium ante suum multa vi concitus aufert:
 Tollitur in caelum clamor: cunctique Latini
 Convertere oculos. Volat igneus aequore Tarcho,

Arma virumque ferens; tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum, et partes rimatur apertas,
Qua vulnus letale ferat: contra ille repugnans
Sustinet a iugulo dextram, et vim viribus exit.
Vtque volans alte raptum quum fulva draconem
Fert aquila, implicuitque pedes, atque unguibus haesit:
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Adrectisque horret squamis, et sibilat ore,
Arduus insurgens: illa haud minus urget obunco
Luctantem rostro; simul aethera verberat alis:
Haud aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarcho
Portat ovans. Ducis exemplum eventumque sequuti
Maeonidae incurrunt. Tum fatis debitus Arruns
Velocem iaculo et multa prior arte Camillam
Circuit, et, quae sit fortuna facillima, tentat.
Qua se cumque furens medio tulit agmine virgo,
Hac Arruns subit, et tacitus vestigia lustrat:
Qua victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat,
Hac iuvenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, iamque hos aditus, omnemque pererrat
Vndique circuitum; et certam quatit improbus hastam.
Forte sacer Cybelae Chloreus, olimque sacerdos,
Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantemque agitabat equum: quem pellis ahenis
In plumam squamis auro conserta tegebat.
Ipse, peregrina ferrugine clarus et ostro,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu:
Aureus ex humeris sonat arcus, et aurea vati

Cassida; tum croceam chlamydemquesinusquecrepantes
 Carbaseos fulvo in nodum collegerat auro,
 Pictus acu tunicas et barbara tegmina crurum.
 Hunc virgo, sive ut templis praefigeret arma
 Troïa, captivo sive ut se ferret in auro
 Venatrix, unum ex omni certamine pugnae
 Caeca sequebatur; totumque incauta per agmen
 Femineo praedae et spoliolum ardebat amore:
 Telum ex insidiis quum tandem tempore capto
 Concitat, et Superos Arruns sic voce precatur:
 Summe deûm, sancti custos Soractis Apollo,
 Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
 Pascitur; et medium freti pietate per ignem
 Cultores multa premimus vestigia pruna;
 Da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
 Omnipotens. Non exuvias, pulsaeve tropaeum
 Virginis, aut spolia ulla peto. Mihi cetera laudem
 Facta ferent. Haec dira meo dum vulnere pestis
 Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbes.
 Audiit, et voti Phoebus succedere partem
 Mente dedit: partem volucres dispersit in auras.
 Sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
 Adnuit oranti: reducem ut patria alta videret,
 Non dedit; inque notos vocem vertere procellae.
 Ergo, ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
 Convertere animos acres, oculosque tulere
 Cuncti ad reginam Volsci. Nihil ipsa neque aurae
 Nec sonitus memor, aut venientis ab aethere teli:

Hasta sub exsertam donec perlata papillam
Haesit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidae comites, dominamque ruentem
Suscipiunt. Fugit ante omnes exterritus Arruns
Laetitia mixtoque metu: nec iam amplius hastae
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
Continuo in montes sese avius abdidit altos,
Occiso pastore, lupus, magnove iuvenco,
Conscius audacis facti, caudamque remulcens
Subiecit pavitantem utero, silvasque petivit;
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns;
Contentusque fuga mediis se immiscuit armis.
Illa manu moriens telum trahit: ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
Labitur exsanguis; labuntur frigida leto
Lumina; purpureus quondam color ora reliquit.
Tum sic expirans Accam ex aequalibus unam
Adloquitur; fida ante alias quae sola Camillae,
Quicum partiri curas; atque haec ita fatur:
Hactenus, Acca soror, potui: nunc vulnus acerbum
Conficit, et tenebris nigrescunt omnia circum.
Effuge, et haec Turno mandata novissima perfer:
Succedat pugnae, Troianos arceat urbi.
Iamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens. Tum frigida toto
Paullatim exsolvit se corpore, lentaque colla,
Et captum leto posuit caput, * arma relinquens: *

* Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras. *

Tum vero immensus surgens ferit aurea clamor
Sidera: deiecta crudescit pugna Camilla.

Incurrunt densi simul omnis copia Teucrûm,
Tyrrhenûmque duces, Euandrique Arcades alae.

At Triviae custos iam dudum in montibus Opis
Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas.
Utque procul medio iuvenum in clamore furentum
Prospexit tristi multatam morte Camillam;
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu nimium, virgo, nimium crudele luisti
Supplicium, Teucros conata lacessere bello!
Nec tibi desertae in dumis coluisse Dianam
Profuit, aut nostras humero gestasse pharetras.
Non tamen indecorem tua te regina reliquit
Extrema iam in morte: neque hoc sine nomine letum
Per gentes erit; aut famam patieris inultae.
Nam quicumque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum:
Hic dea se primum rapido pulcherrima nisu
Sistit, et Arruntem tumulo speculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem;
Cur, inquit, diversus abis? huc dirige gressum,
Huc periture veni; capias ut digna Camillae
Praemia. * tune etiam telis moriere Dianae? *
Dixit, et aurata volucrem Threïssa sagittam

Deprompsit pharetra, cornuque infensa tetendit,
Et duxit longe, donec curvata coirent
Inter se capita, et manibus iam tangeret aequis,
Laeva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
Extemplo teli stridorem aurasque sonantes
Audiit una Arruns, haesitque in corpore ferrum.
Illum exspirantem socii atque extrema gementem
Obliiti ignoto camporum in pulvere linquunt:
Opis ad aetherium pennis aufertur Olympum.

Prima fugit, domina amissa, levis ala Camillae;
Turbati fugiunt Rutuli; fugit acer Atinas;
Disiectique duces desolatique manipuli
Tuta petunt, et equis aversi ad moenia tendunt.
Nec quisquam instantes Tencros letumque ferentes
Sustentare valet telis, aut sistere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus;
Quadrupedumque putrem cursu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros caligine turbidus atra
Pulvis, et e speculis percussae pectora matres
Femineum clamorem ad caeli sidera tollunt.
Qui cursu portas primi irrupere patentes,
Hos inimica super mixto premit agmine turba:
Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
Moenibus in patriis, atque inter tuta domorum,
Confixi exspirant animas. Pars claudere portas;
Nec sociis aperire viam, nec moenibus audent
Accipere orantes: oriturque miserrima caedes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.

Exclusi, ante oculos lacrymantumque ora parentum,
 Pars in praecipites fossas, urgente ruina,
 Volvitur: immissis pars caeca et concita frenis
 Arietat in portas, et duros obliice postes.
 Ipsae de muris summo certamine matres
 (Monstrat amor verus patriae) * ut videre Camillam, *
 Tela manu trepidae iaciunt; ac robore duro
 Stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis
 Praecipites, primaque mori pro moenibus ardent.

Interea Turnum in silvis saevissimus implet
 Nuntius, et iuveni ingentem fert Acca tumultum:
 Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
 Ingruere infensos hostes, et marte secundo
 Omnia corripuisse: metum iam ad moenia ferri.
 Ille furens (et saeva Iovis sic numina poscunt)
 Deserit obsessos colles, nemora aspera linquit.
 Vix e conspectu exierat, campumque tenebat,
 Quum pater Aeneas, saltus ingressus apertos,
 Exsuperatque iugum, silvaque evadit opaca.
 Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
 Agmine, nec longis inter se passibus absunt:
 Ac simul Aeneas fumantes pulvere campos
 Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit;
 Et saevum Aenean adgnovit Turnus in armis,
 Adventumque pedum flatusque audivit equorum.
 Continuoque ineant pugnas, et proelia tentent;
 Ni roseus fessos iam gurgite Phoebus Ibero
 Tingat equos, noctemque die labente reducat.
 Considunt castris ante urbem, et moenia vallant.

PVBLII
VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER DVODECIMVS.

Turnus ut infractos adverso Marte Latinos
Defecisse videt, sua nunc promissa reposci,
Se signari oculis; ultro implacabilis ardet,
Attollitque animos. Poenorum qualis in arvis,
Saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo, gaudetque comantes
Excutiens cervice toros, fixumque latronis
Impavidus frangit telum, et fremit ore cruento:
Haud secus accenso gliscit violentia Turno.
Tum sic adfatur regem, atque ita turbidus infit:
Nulla mora in Turno; nihil est quod dicta retractent
Ignavi Aeneadae; nec, quae pepigere, recusent.
Congredior. Fer sacra, pater, et concipe foedus.
Aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam
Desertorem Asiae (sedeant spectentque Latini),
Et solus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos; cedat Lavinia coniux.
Olli sedato respondit corde Latinus:
O praestans animi iuvenis, quantum ipse feroci.

Virtute exsuperas, tanto me impensius aequum est
Consulere, atque omnes metuentem expendere casus.
Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
Multa manu; nec non aurumque animusque Latino est;
Sunt aliae innuptae Latio et Laurentibus agris,
Nec genus indecores. Sine me haec haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis; simul hoc animo hauri.
Me natam nulli veterum sociare procorum
Fas erat, idque omnes divique hominesque canebant.
Victus amore tui, cognato sanguine victus,
Coniugis et maestae lacrymis, vincla omnia rupi:
Promissam eripui genero: arma impia sumsi.
Ex illo qui me casus, quae, Turne, sequantur
Bella, vides; quantos primus patiare labores.
Bis magna victi pugna vix urbe tuemur
Spes Italas: recalent nostro Tiberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus al bent.
Quo referor toties? quae mentem insania mutat?
Si Turno extincto socios sum adscire paratus;
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicet
Italia; ad mortem si te (Fors dicta refutet)
Prodiderim, natam et connubia nostra petentem?
Respice res bello varias; miserere parentis
Longaevi, quem nunc maestum patria Ardea longe
Dividit. Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exsuperat magis, aegrescitque medendo.
Ut primum fari potuit, sic institit ore:

Quam, pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me
 Deponas; letumque sinas pro laude pacisci.
 Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
 Spargimus, et nostro sequitur de vulnere sanguis.
 Longe illi dea mater erit, quae nube fugacem
 Feminea tegat; et vanis sese occulat umbris.

At regina, nova pugnae conterrita sorte,
 Flebat; et ardentem generum moritura tenebat:
 Turne, per has ego te lacrymas, per si quis Amatae
 Tangit honos animum (spes tu nunc una, senectae
 Tu requies miserae; decus imperiumque Latini
 Te penes; in te omnis domus inclinata recumbit);
 Vnum oro: desiste manum committere Teucris.
 Qui te cumque manent isto certamine casus,
 Et me, Turne, manent. Simul haec invisā relinquam
 Lumina, nec generum Aenean captiva videbo.
 Accepit vocem lacrymis Lavinia matris
 Flagrantes perfusa genas: cui plurimus ignem
 Subiecit rubor, et calefacta per ora cucurrit;
 Indum sanguineo veluti violaverit ostro
 Si quis ebur, aut mixta rubent ubi lilia multa
 Alba rosa: tales virgo dabat ore colores.
 Illum turbat amor, figitque in virgine vultus;
 Ardet in arma magis, paucisque adfatur Amatam.
 Ne, quaeso, ne me lacrymis, neve omine tanto
 Prosequere in duri certamina Martis euntem,
 O mater: neque enim Turno mora libera mortis,
 Nuntius haec Idmon Phrygio mea dicta tyranno

Haud placitura refer: Quum primum crastina caelo
Puniceis invecta rotis Aurora rubescit,
Non Teucros agat in Rutulos: Teucrûm arma quiescant,
Et Rutuli: nostro dirimamus sanguine bellum.
Illo quaeratur coniux Lavinia campo.

Haec ubi dicta dedit, rapidus in tecta recessit:
Poscit equos, gaudetque tuens ante ora frementes;
Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia;
Qui candore nives anteirent, cursibus auras.
Circumstant properi aurigae, manibusque lacessunt
Pectora plausa cavis, et colla comantia pectunt.
Ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco
Circumdat loricam humeris; simul aptat habendo
Ensemque clipeumque et rubrae cornua cristae;
Ensem quem Dauno ignipotens deus ipse parenti
Fecerat, et Stygia candentem tinxerat unda.
Exin, quae mediis ingenti adnixa columnae
Aedibus adstabat, validam vi corripit hastam,
Actoris Aurunci spolium; quassatque trementem,
Vociferans: Nunc, o numquam frustrata vocatus
Hasta meos, nunc tempus adest: te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit. Da sternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare revulsam
Semiviri Phrygis, et foedare in pulvere crines
Vibratos calido ferro myrrhaque madentes.
His agitur furiis: totoque ardentis ab ore
Scintillae absistunt; oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti quum prima in proelia taurus

Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
 Arboris obnixus trunco; ventosque lacessit
 Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit arena.

Nec minus interea maternis saevus in armis
 Aeneas acuit martem, et se suscitât ira,
 Oblato gaudens componi foedere bellum.
 Tum socios maestique metum solatur Iuli,
 Fata docens; regique iubet responsa Latino
 Certa referre viros, et pacis dicere leges.

Postera vix summos spargebat lumine montes
 Orta dies; quum primum alto se gurgite tollunt
 Solis equi, lucemque elatis naribus efflant;
 Campum ad certamen magnae sub moenibus urbis
 Dimensi Rutulique viri Teucrique parabant;
 In medioque focos, et dîs communibus aras
 Gramineas. Alii fontemque ignemque ferebant,
 Velati limo, et verbena tempora vincti.
 Procedit legio Ausonidûm, pilataque plenis
 Agmina se fundunt portis. Hinc Troïus omnis,
 Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis;
 Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
 Pugna vocet. Nec non mediis in millibus ipsi
 Ductores auro volitant ostroque decori,
 Et genus Assaraci Mnestheus, et fortis Asylas,
 Et Messapus equûm domitor, Neptunia proles.
 Vtque dato signo spatia in sua quisque recessit,
 Defigunt tellure hastas, et scuta reclinant.
 Tum studio effusae matres, et vulgus inermum,

Invalidique senes, turres et tecta domorum
Obsedere: alii portis sublimibus adstant.

At Iuno e summo, qui nunc Albanus habetur,
(Tum neque nomen erat, nec honos, aut gloria monti)
Prospiciens tumulo campum adspectabat, et ambas,
Laurentum Troumque, acies, urbemque Latini.
Extemplo Turni sic est adfata sororem,
Diva deam, stagnis quae fluminibusque sonoris
Praesidet; hunc illi rex aetheris altus honorem
Iuppiter erepta pro virginitate sacravit:
Nympha, decus fluviorum, animo gratissima nostro,
Scis, ut te cunctis unam, quaecumque Latinae
Magnanimi Iovis ingratum adscendere cubile,
Praetulerim, caelique lubens in parte locarim:
Disce tuum, ne me incuses; Iuturna, dolorem.
Qua visa est Fortuna pati, Parcaeque sinebant
Cedere res Latio, Turnum et tua moenia texi:
Nunc iuvenem imparibus video concurrere fatis;
Parcarumque dies et vis inimica propinquat.
Non pugnam adspicere hanc oculis, non foedera possum.
Tu, pro germano si quid praesentius audes,
Perge; decet. Forsan miseros meliora sequentur.
Vix ea: quum lacrymas oculis Iuturna profudit;
Terque quaterque manu pectus percussit honestum.
Non lacrymis hoc tempus, ait Saturnia Iuno:
Accelera, et fratrem, si quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumque excute foedus.
Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit

Incertain, et tristi turbatam vulnere mentis.

Interea reges, ingenti mole Latinus
 Quadriiugo vehitur curru, cui tempora circum
 Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
 Solis avi specimen: bigis it Turnus in albis,
 Bina manu lato crispans hastilia ferro.
 Hinc pater Aeneas, Romanae stirpis origo,
 Sidereo flagrans clipeo et caelestibus armis,
 Et iuxta Ascanius, magnae spes altera Romae,
 Procedunt castris, puraque in veste sacerdos
 Saetigeri fetum suis, intonsamque bidentem,
 Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
 Illi ad surgentem conversi lumina solem
 Dant fruges manibus salsas, et tempora ferro
 Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
 Tum pius Aeneas stricto sic ense precatur:
 Esto nunc Sol testis, et haec mihi Terra vocanti,
 Quam propter tantos potui perferre labores,
 Et Pater omnipotens, et tu Saturnia Iuno,
 Iam melior, iam, diva, precor; tuque inclyte Mavors,
 Cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques:
 Fontesque, Fluviosque voco, quaeque Aetheris alti
 Relligio, et quae caeruleo sunt numina ponto:
 Cesserit Ausonio si fors victoria Turno;
 Convenit Euandri victos discedere ad urbem;
 Cedet Iulus agris; nec post arma ulla rebelles
 Aeneadae referent, ferrove haec regna lacescent.
 Sin nostrum adnuerit nobis Victoria martem

(Vt potius reor, et potius dî numine firment),
Non ego nec Teucris Italos parere iubebo,
Nec mihi regna peto. Paribus se legibus ambae
Invictae gentes aeterna in foedera mittant.
Sacra deosque dabo: socer arma Latinus habeto;
Imperium sollemne socer: mihi moenia Teucri
Constituent, urbique dabit Lavinia nomen.
Sic prior Aeneas: sequitur sic deinde Latinus,
Suspiciens caelum, tenditque ad sidera dextram;
Haec eadem, Aenea, Terram, Mare, Sidera, iuro,
Latonaeque genus duplex, Ianumque bifrontem,
Vimque deûm infernam et duri sacraria Ditis:
Audiat haec Genitor, qui foedera fulmine sancit;
Tango aras; medios ignes et numina testor:
Nulla dies pacem hanc Italîs, nec foedera rumpet,
Quo res cumque cadent: nec me vis ulla volentem
Avertet; non, si tellurem effundat in undas,
Diluvio miscens, caelumque in Tartara solvat:
Vt sceptrum hoc, dextra sceptrum nam forte gerebat,
Numquam fronde levi fundet virgulta neque umbras,
Quum semel in silvis, imo de stirpe recisum,
Matre caret, posuitque comas et brachia ferro;
Olim arbos, nunc artificis manus aere decoro
Inclusit, patribusque dedit gestare Latinis.
Talibus inter se firmabant foedera dictis,
Conspectu in medio procerum. Tum rite sacratas
In flammam iugulant pecudes, et viscera vivis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.

At vera Rutulis impar ea pugna videri
 Iamdudum, et vario misceri pectora motu;
 Tum magis, ut propius cernunt.* non viribus aequis.*
 Adiuvat incessu tacito progressus, et aram
 Suppliciter venerans demisso lumine, Turnus,
 Tabentesque genae, et iuvenali in corpore pallor.
 Quem simul ac Iuturna soror crebescere vidit
 Sermonem, et vulgi variare labantia corda:
 In medias acies, formam adsimulata Camerti,
 Cui genus a proavis ingens, clarumque paternae
 Nomen erat virtutis, et ipse acerrimus armis;
 In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
 Rumoresque serit varios, ac talia fatur:
 Non pudet, o Rutuli, pro cunctis talibus unam
 Obiectare animam? numerone an viribus aequi
 Non sumus? enomnes et Troës, et Arcades, hi sunt.
 * Fatalisque manus infensa Etruria Turno. *
 Vix hostem, alterni si congregiamur, habemus.
 Ille quidem ad Superos, quorum se devovet aris,
 Succedet fama, vivusque per ora feretur:
 Nos, patria amissa, dominis parere superbis
 Cogemur, qui nunc lenti consedimus armis.
 Talibus incensa est iuvenum sententia dictis,
 Iam magis atque magis; serpitque per agmina murmur.
 Ipsi Laurentes mutati, ipsique Latini.
 Qui sibi iam requiem pugnae rebusque salutem
 Sperabant, nunc arma volunt, foedusque precantur
 Infectum, et Turni sortem miserantur iniquam.

His aliud maius Iuturna adiungit, et alto
Dat signum caelo; quo non praesentius ullum
Turbavit mentes Italas, monstroque fefellit.
Namque volans rubra fulvus Iovis ales in aethra
Litoreas agitabat aves, turbamque sonantem
Agminis aligeri; subito quum lapsus ad undas
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Adrexere animos Itali, cunctaeque volucres
Convertunt clamore fugam; mirabile visu;
Aetheraque obscurant pennis, hostemque per auras
Facta nube premunt: donec vi victus et ipso
Pondere defecit, praedamque ex unguibus ales
Proiecit fluvio, penitusque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
Expediuntque manus: primusque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc, votis, inquit, quod saepe petivi.
Accipio adgnoscoque deos: me, me duce ferrum
Corripite, o miseri, quos improbus advena bello
Territat, invalidas ut aves; et litora vestra
Vi populat. Petet ille fugam, penitusque profundo
Vela dabit. Vos unanimi densate catervas,
Et regem vobis pugna defendite raptum.
Dixit, et adversos telum contorsit in hōstes
Procurrere: sonitum dat stridula cornus, et auras
Certa secat. Simul hoc, simul ingens clamor, et omnes
Turbati cunei, calefactaeque corda tumultu.
Hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum
Corpora constiterant contra, quos fida crearat

Vna tot Arcadio coniux Tyrrhena Gylippo;
 Horum unum, ad medium, teritur qua sutilis alvo
 Balteus, et laterum iuncturas fibula mordet,
 Egregium forma iuvenem et fulgentibus armis,
 Transadigit costas, fulvaeque effundit arena.
 At fratres, animosa phalanx, accensaque luctu,
 Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
 Corripiunt, caecique ruunt. Quos agmina contra
 Procurrunt Laurentum: hinc densi rursus inundant
 Troës, Agyllinique, et pictis Arcades armis.
 Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
 Diripuerunt aras: it toto turbida caelo
 Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber;
 Craterasque focosque ferunt. Fugit ipse Latinus,
 Pulsatos referens infecto foedere divos.
 Infrenant alii currus, aut corpora saltu
 Subiiciunt in equos, et strictis ensibus adsunt.
 Messapus regem, regisque insigne gerentem,
 Tyrrhenum Aulesten, avidus confundere foedus,
 Adverso proterret equo: ruit ille recedens,
 Et miser oppositis a tergo involvitur aris
 In caput iaque humeros: at fervidus advolat hasta
 Messapus, teloque orantem multa trabali
 Desuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur:
 Hoc habet; haec melior magnis data victima divis.
 Concurrunt Itali, spoliantque calentia membra.
 Obvius ambustum torrem Corynaeus ab ara
 Corripit, et venienti Ebuso plagamque ferenti

Occupat os flammis: olli ingens barba reluxit,
Nidoremque ambusta dedit: super ipse sequutus
Caesariem laeva turbati corripit hostis,
Impressoque genu nitens terrae applicat ipsum:
Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
Pastorem, primaque acie per tela ruentem,
Ense sequens nudo superimminet: ille securi
Adversi frontem mediam mentumque reducta
Disiicit, et sparso late rigat arma cruore.
Olli dura quies oculos et ferreus urget
Somnus; in aeternam clauduntur lumina noctem.
At pius Aeneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atque suos clamore vocabat:
Quo ruitis? quaeve ista repens discordia surgit?
O cohibete iras! ictum iam foedus, et omnes
Compositae leges: mihi ius concurrere soli:
Me sinite, atque auferte metus. Ego foedera faxo
Firma manu: Turnum debent haec iam mihi sacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce, viro stridens alis adlapsa sagitta est,
Incertum qua pulsa manu, quo turbine adacta;
Quis tantam Rutulis laudem, casusne, deusne,
Attulerit. Pressa est insignis gloria facti:
Nec sese Aeneae iactavit vulnere quisquam.
Turnus, ut Aenean cedentem ex agmine vidit,
Turbatosque duces, subita spe fervidus ardet:
Poscit equos, atque arma simul, saltuque superbus
Emicat in currum, et manibus molitur habenas.

Multa virum volitans dat fortia corpora leto:
 Semineces volvit multos, aut agmina curru
 Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.
 Qualis apud gelidi quum flumina concitus Hebri
 Sanguineus Mavors clipeo increpat, atque furentes
 Bella movens immittit equos: illi aequore aperto
 Ante Notos Zephyrumque volant. Gemit ultima pulsu
 Thraca pedum, circumque atrae Formidinis ora,
 Iraeque, Insidiaequae, dei comitatus, aguntur.
 Talis equos alacer media inter proelia Turnus
 Fumantes sudore quatit, miserabile caesis
 Hostibus insultans; spargit rapida ungula rores
 Sanguineos, mixtaque cruor calcatur arena.
 Iamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque, Pholumque,
 Hunc, congressus, et hunc; illum eminus: eminus ambo
 Imbrasidas, Glaucum atque Laden, quos Imbrasmus ipse
 Nutrierat Lycia, paribusque ornaverat armis;
 Vel conferre manum, vel equo praeverttere ventos.
 Parte alia media Eumedes in proelia fertur,
 Antiqui proles bello praeclara Dolonis,
 Nomine avum referens, animo manibusque parentem:
 Qui quondam, castra ut Danaum speculator adiret,
 Ausus Pelidae pretium sibi poscere currus:
 Illum Tydides alio pro talibus ausis
 Adfecit pretio: nec equis adspirat Achillis.
 Hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto;
 Ante levi iaculo longum per inane sequutus,
 Sistit equos biunges, et curru desilit, atque

Semianimi lapsoque supervenit, et, pede collo
Impresso, dextrae mucronem extorquet, et alto
Fulgentem tingit ingulo; atque haec insuper addit:
En agros, et, quam bello, Troiane, petisti,
Hesperiam metire iacens: haec praemia, qui me
Ferro ausi tentare, ferunt: sic moenia condunt.
Huic comitem Asbyten coniecta cuspide mittit;
Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Thersilochumque,
Et sternacis equi lapsum cervice Thymoeten.
Ac velut Edoni Boreae quum spiritus alto
Insonat Aegaeo, sequiturque ad litora fluctus;
Qua venti incubuere, fugam dant nubila caelo:
Sic Turno, quacumque viam secat, agmina cedunt,
Conversaeque ruunt acies: fert impetus ipsum,
Et cristam adverso curru quatit aura volentem.
Non tulit instantem Phegeus, animisque frementem:
Obiecit sese ad currum, et spumantia frenis
Ora citatorum dextra detorsit equorum.
Dum trahitur, pendetque iugis, hunc lata relectum
Lancea consequitur, rumpitque infixâ bilicem
Loricam, et summum degustat vulnere corpus.
Ille tamen clipeo obiecto conversus in hostem
Ibat, et auxilium ducto mucrone petebat:
Quum rota praeceptem et procursu concitus axis
Impulit, effudique solot; Turnusque sequutus,
Imam inter galeam, rammi thoracis et oras,
Abstulit ense caput, truncumque reliquit arenae.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus;

Interea Acnean Mnestheus et fidus Achaes
 Ascaniusque puer castris statuere cruentum,
 Alternos longa nitentem cuspidē gressus.
 Saevit, et infracta luctatur arundine telum
 Eripere, auxilioque viam, quae proxima, poscit:
 Ense secent lato vulnus, telique latebram
 Rescindant penitus, seseque in bella remittant.
 Iamque aderat Phoebō ante alios dilectus Iapis
 Iasides: acri quondam cui captus amore
 Ipse suas artes, sua munera, laetus Apollo
 Augurium citharamque dabat celeresque sagittas.
 Ille, ut depositi proferret fata parentis,
 Scire potestates herbarum usumque medendi
 Maluit, et mutas agitare inglorius artes.
 Stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam
 Aeneas, magno iuvenum et maerentis Iuli
 Concursu, lacrymis immobilis. Ille retorto
 Paeonium in morem senior succinctus amictu,
 Multa manu medica Phoebeque potentibus herbis
 Nequidquam trepidat, nequidquam spicula dextra
 Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.
 Nulla viam fortuna regit; nihil auctor Apollo
 Subvenit: et saevus campis magis ac magis horror
 Crebrescit, propiusque malum est. Iam pulvere caelum
 Stare vident: subeunt equites, et spicula castris
 Densa cadunt mediis. It tristis ad aethera clamor
 Bellantum iuvenum, et duro sub Marte cadentum.
 Hic Venus, indigno nati concussa dolore,

Ipsa manu genetrix Dictaea carpsit ab Ida
Puberibus caulem foliis et flore comantem
Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, quum tergo volucres haesere sagittae.
Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
Detulit; hoc fusum labris splendentibus amnem
Inficit, occulte medicans; spargitque salubres
Ambrosiae succos, et odoriferam panaceam.
Fovit ea vulnus lympa longaeuus Iapis
Ignorans: subitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor; omnis stetit imo vulnere sanguis.
Iamque sequuta manum, nullo cogente, sagitta
Excidit, atque novae rediere in pristina vires.
Arma citi properate viro! quid statis? Iapis
Conclamat, primusque animos accendit in hostem.
Non haec humanis opibus, non arte magistra,
Proveniunt: neque te, Aenea, mea dextera servat:
Maior agit deus atque opera ad maiora remittit.
Ille avidus pugnae suras incluserat auro
Hinc atque hinc, oditque moras, hastamque coruscant.
Postquam habilis lateri clipeus loricaque tergo est,
Ascanium fuis circum complectitur armis,
Summaque per galeam delibans oscula fatur:
Disce, puer, virtutem ex me, verumque laborem;
Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello
Defensum dabit, et magna inter praemia ducet.
Tu facito, mox quum matura adoleverit aetas,
Sis memor, et te, animo repetentem exempla tuorum,

Et pater Aeneas, et avunculus excitet Hector.

Haec ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens,
 Telum immane manu quatiens: simul agmine denso
 Antheusque Mnestheusque ruunt; omnisque relictis
 Turba fluit castris. Tum caeco pulvere campus
 Miscetur, pulsuque pedum tremit excita tellus.
 Vidit ab adverso venientes aggere Turnus,
 Videre Ausonii, gelidusque per ima cucurrit
 Ossa tremor. Prima ante omnes Iuturna Latinos
 Audiit, adgnovitque sonum, et tremefacta refugit.
 Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto.
 Qualis, ubi ad terras abrupto sidere nimbus
 It mare per medium: miseris, heu! praescia longe
 Horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas
 Arboribus, stragemque satis; ruet omnia late:
 Ante volant, sonitumque ferunt ad litora venti.
 Talis in adversos ductor Rhoeteius hostes
 Agmen agit: densi cuneis se quisque coactis
 Adglomerant. Ferit ense gravem Thymbraeus Osirim,
 Archetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates,
 Videntemque Gyas; cadit ipse Tolumnius augur,
 Primus in adversos telum qui torserat hostes.
 Tollitur in caelum clamor, versique vicissim
 Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros:
 Ipse nequè aversos dignatur sternere morti;
 Nec pede congressos aequo, nec tela ferentes
 Insequitur: solum densa in caligine Turnum
 Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.

Hoc concussa metu mentem Iuturna virago
Aurigam Turni media inter lora Metiscum
Excutit, et longe lapsum temone relinquit:
Ipsa subit, manibusque undantes flectit habenas,
Cuncta gerens, vocemque et corpus et arma, Metisci.
Nigra velut magnas domini quum divitis aedes
Pervolat, et pennis alta atria lustrat hirundo,
Pabula parva legens, nidisque loquacibus escas;
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna sonat: similis medios Iuturna per hostes
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru;
Iamque hinc germanum, iamque hinc ostentat ovantem;
Nec conferre manum patitur: volat avia longe.
Haud minus Aeneas tortos legit obvius orbes,
Vestigatque virum, et disiecta per agmina magna
Voce vocat. Quoties oculos coniecit in hostem,
Alipedumque fugam cursu tentavit equorum;
Aversos toties currus Iuturna retorsit.
Heu, quid agat! vario nequidquam fluctuat aestu;
Diversaeque vocant animum in contraria curae.
Huic Messapus, uti laeva duo forte gerebat
Lenta, laevis cursu, praefixa hastilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Substitit Aeneas, et se collegit in arma,
Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.
Tum vero adsurgunt irae, insidiisque subactus,
Diversos ubi sensit equos currumque referri,

Multa Iovem et laesi testatus foederis aras,
 Iam tandem invadit medios, et Marte secundo
 Terribilis, saevam nullo discrimine caedem
 Suscitât; irarumque omnes effundit habenas.

Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine caedès
 Diversas, obitumque ducum, quos aequore toto
 Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros,
 Expediat? Tanton' placuit concurrere motu,
 Iuppiter, aeterna gentes in pace futuras?
 Aeneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentes
 Pugna loco statuit Teucros), haud multa moratus,
 Excipit in latus, et, qua fata celerrima, crudum
 Transadigit costas et crates pectoris ense.
 Turnus equo deiectum Amycum, fratremque Dioren,
 Congressus pedes: hunc venientem cuspide longa,
 Hunc mucrone ferit; curruque abscissa duorum
 Suspendit capita, et rorantia sanguine portat.
 Ille Talon, Tanaïmque neci, fortemque Cethegum,
 Tres uno congressu, et maestum mittit Onyten,
 Nomen Echionium, matrisque genus Peridiaë:
 Hic fratres Lycia missos et Apollinis agris,
 Et iuvenem exosum nequidquam bella Menoeten
 Arcada: piscosae cui circum flumina Lernaë
 Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
 Limina; conductaque pater tellure serebat.
 Ac velut immissi diversis partibus ignes
 Arentem in silvam et virgulta sonantia lauro;
 Aut ubi decursu rapido de montibus altis

Dant sonitum spumosi amnes, et in aequora currunt,
Quisque suum populatus iter: non segnius ambo,
Aeneas Turnusque, ruunt per proelia; nunc, nunc
Fluctuat ira intus; rumpuntur nescia vinci
Pectora; nunc totis in vulnera viribus itur.
Murratum hic, atavos et avorum antiqua sonantem
Nomina, per regesque actum genus omne Latinos,
Praecipitem scopulo atque ingentis turbine saxi
Excutit, effunditque solo; hunc lora et iuga subter
Provolvere rotae; crebro super ungula pulsu
Incita nec domini memorum proculcat equorum:
Ille ruenti Hyllo, animisque immane frementi,
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
Dextera nec tua te, Craiûm fortissime Cretheu,
Eripuit Turno; nec dî texere Cupencum,
Aenea veniente, sui: dedit obvia ferro
Pectora; nec misero clipei mora profuit aerei.
Te quoque Laurentes viderunt, Aeole, campi
Oppetere, et late terram consternere tergo.
Occidis, Argivae quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum eversor Achilles:
Hic tibi mortis erant metae; domus alta sub Ida;
Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulcrum.
Totae adeo conversae acies, omnesque Latini,
Omnes Dardanidae: Mnestheus, acerque Serestus,
Et Messapus equûm domitor, et fortis Asylas,
Tuscorumque phalanx, Euandrique Arcades alae,

Pro se quisque viri summa nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies; vasto certamine tendunt.

Hic mentem Aeneae genetrix pulcherrima misit,
Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen
Ocius, et subita turbaret clade Latinos.

Ille, ut vestigans diversa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit; adspicit urbem
Immunem tanti belli, atque impune quietam.

Continuo pugnae accendit maioris imago;
Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum,
Ductores, tumulumque capit; quo cetera Teucrûm
Concurrit legio; nec scuta aut spicula densi
Deponunt. Celso medius stans aggere fatur:

Ne qua meis esto dictis mora. Iuppiter hac stat.

Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.

Urbem hodie, causam belli, regna ipsa Latini,

Ni frenum accipere, et victi parere fatentur,

Eruam, et aequa solo fumantia culmina ponam.

Scilicet exspectem, libeat dum proelia Turno

Nostra pati; rursusque velit concurrere victus?

Hoc caput, o cives, haec belli summa nefandi.

Ferte faces propere, foedusque reposcite flammis.

Dixerat, atque animis pariter certantibus omnes

Dant cuneum; densaque ad muros mole feruntur.

Scalae improviso, subitusque apparuit ignis.

Discurrunt alii ad portas, primosque trucidant:

Ferrum alii torquent, et obumbrant aethera telis.

Ipsae inter primos dextram sub moenia tendit

Aeneas, magnaue incusat voce Latinum;
Testaturque deos, iterum se ad proelia cogi;
Bis iam Italos hostes, haec altera foedera rumpi.
Exoritur trepidos inter discordia cives:
Urbem alii reserare iubent, et pandere portas
Dardanidis, ipsumque trahunt in moenia regem;
Arma ferunt alii, et pergunt defendere muros.
Inclusas ut quum latebroso in pumice pastor
Vestigavit apes, fumoque implevit amaro;
Illae intus trepidae rerum per cerea castra
Discurrunt, magnisque acuunt stridoribus iras:
Volvitur ater odor tectis; tum murmure caeco
Intus saxa sonant; vacuas it fumus ad auras.
Accidit haec fessis etiam fortuna Latinis,
Quae totam luctu concussit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem prospicit hostem,
Incessi muros, ignes ad tecta volare;
Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:
Infelix, pugnae inuenem in certamine credit
Exstinctum; et, subito mentem turbata dolore,
Se caussam clamat, crimenque, caputque malorum;
Multaque per maestum demens effata furem,
Purpureos moritura manu discindit amictus,
Et nodum informis leti trabe necit ab alta.
Quam cladem miserae postquam accepere Latinae,
Filia prima manu flavos Lavinia crines
Et roseas laniata genas, tum cetera circum
Turba, furit: resonant late plangoribus aedes.

Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem :
 Demittunt mentes ; it scissa veste Latinus ,
 Coniugis attonitus fatis urbisque ruina ,
 Canitiem immundo perfusam pulvere turpans .

Interea extremo bellator in aequore Turnus
 Palantes sequitur paucos , iam segnior , atque
 Iam minus atque minus successu laetus equorum .
 Attulit hunc illi caecis terroribus aura
 Commixtum clamorem , adrectasque impulit aures
 Confusae sonus urbis et illaetabile murmur .
 Hei mihi ! quid tanto turbantur moenia luctu ?
 Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe ?
 Sic ait , adductisque amens subsistit habenis .
 Atque huic , in faciem sbror ut conversa Metisci
 Aurigae currumque et equos et lora regebat ,
 Talibus occurrit dictis : Hac , Turne , sequamur
 Troiugenas , qua prima viam victoria pandit :
 Sunt alii , qui tecta manu defendere possint .
 Ingruit Aeneas Italis , et proelia miscet :
 Et nos saeva manu mittamus funera Teucris .
 Nec numero inferior , pugnae nec honore recedes .
 Turnus ad haec :

O soror , et dudum adgnovi , quum prima per artem
 Foedera turbasti , teque haec in bella dedisti :
 Et nunc nequidquam fallis dea . Sed quis Olympo
 Demissam tantos voluit te ferre labores ?
 An fratris miseri letum ut crudele videres ?
 Nam quid ago ? aut quae iam spondet Fortuna salutem ?

Vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem
Murrānum, quo non superat mihi carior alter,
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Occidit infelix, ne nostrum dedecus Vfers
Adspiceret; Teucris potiuntur corpore et armis.
Exscindine domos, id rebus defuit unum,
Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? et Turnum fugientem haec terra videbit?
Vsq̄ue adeone mori miserum est? Vos o mihi Manes
Este boni: quoniam Superis aversa voluntas.
Sancta ad vos anima atque istius nesciā culpae
Descendam, magnorum haud unquam indignusavorum.
Vix ea fatus erat; medios volat, ecce, per hostes
Vectus equo spumante Saces, adversa sagitta
Saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum:
Turne, in te suprema salus; miserere tuorum.
Fulminat Aeneas armis, summasque minatur
Deiecturum arces Italūm, excidioque daturum;
Iamque faces ad tecta volant. In te ora Latini,
In te oculos referunt; mussat rex ipse Latinus,
Quos generos vocet, aut quae sese ad foedera flectat.
Praeterea regina, tui fidissima, dextra
Occidit ipsa sua, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Messapus et acer Atinas
Sustentant aciem. Circum hos utrimque phalanges
Stant densae, strictisque seges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deserto in gramine versas.
Obstupuit varia confusus imagine rerum.

Turnus, et obtutu tacito stetit. Aestuat ingens
 Vno in corde pudor, mixtoque insania luctu,
 Et furiis agitatus amor, et conscia virtus.
 Vt primum discussae umbrae, et lux reddita menti,
 Ardentes oculorum orbes ad moenia torsit
 Turbidus, eque rotis magnam respexit ad urbem.
 Ecce autem, flammis inter tabulata volutus
 Ad caelum undabat vortex, turrimque tenebat:
 Turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipse,
 Subdideratque rotas, pontesque instraverat altos.
 Iam iam fata, soror, superant; absiste morari:
 Quo deus, et quo dura vocat Fortuna, sequamur.
 Stat conferre manum Aeneae; stat, quidquid acerbi est
 Morte, pati: nec me indecorem, germana, videbis
 Amplius. Hunc, oro, sine me furere ante furorem.
 Dixit, et e curru saltum dedit ocus arvis;
 Perque hostes, per tela ruit; maestamque sororem
 Deserit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
 Ac veluti montis saxum de vertice praeceps
 Quum ruit, avulsum vento, seu turbidus imber
 Proluit, aut annis solvit sublapsa vetustas;
 Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
 Exsultatque solo, silvas, armenta, virosque
 Involvens secum: disiecta per agmina Turnus
 Sic urbis ruit ad muros; ubi plurima fuso
 Sanguine terra madet, striduntque hastilibus aerae;
 Significatque manu, et magno simul incipit ore:
 Parcite iam, Rutuli; et vos tela inhibete, Latini;

Quaecumque est fortuna, mea est: me verius unum
Pro vobis foedus luere, et decernere ferro.
Discessere omnes medii, spatiumque dedere.

At pater Aeneas, audito nomine Turni,
Deserit et muros, et summas deserit arces;
Praecipitatque moras omnes; opera omnia rumpit;
Laetitia exsultans, horrendumque intonat armis:
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse, coruscis
Quum fremit ilicibus, quantus, gaudetque nivali
Vertice se attollens pater Appenninus ad auras.
Iam vero et Rutuli certatim, et Troës, et omnes
Convertere oculos Itali; quique alta tenebant
Moenia, quique imos pulsabant ariete muros;
Armaque deposuere humeris. Stupet ipse Latinus,
Ingentes, genitos diversis partibus orbis,
Inter se coiisse viros, et cernere ferro.

Atque illi, ut vacuo patnerunt aequore campi,
Procursu rapido, coniectis eminus hastis,
Invadunt martem clipeis atque aere sonoro.
Dat gemitum tellus: tum crebros ensibus ictus
Congeminant. Fors et virtus miscentur in unum.
Ac velut, ingenti Sila, summove Taburno,
Quum duo conversis inimica in proelia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi cessere magistri;
Stat pecus omne metu mutum, mussantque iuvencae,
Quis nemori imperitet, quem tota armenta sequantur;
Illi inter sese multa vi vulnera miscent,
Cornuaque obnixa infigunt, et sanguine largo

Colla armosque lavant; gemitu nemus omne remugit.
 Haud aliter Tros Aeneas et Daunius heros
 Concurrent clipeis. Ingens fragor aethera complet.
 Iuppiter ipse duas aequato examine lances
 Sustinet, et fata imponit diversa duorum;
 Quem damnet labor, et quo vergat pondere letum.
 Emicat hîc, impune putans, et corpore toto
 Alte sublatum consurgit Turnus in ense,
 Et ferit. Exclamant Troës trepidique Latini,
 Adrectaeque amborum acies. At perfidus ensis
 Frangitur, in medioque ardentem deserit ictu:
 Ni fuga subsidio subeat. Fugit ocior euro,
 Vt capulum ignotum dextramque adspexit inermem.
 Fama est, praecipitem, quum prima in proelia iunctos
 Conscebat equos, patrio mucrone relicto,
 Dum trepidat, ferrum aurigae rapuisse Metisci;
 Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
 Suffecit: postquam arma dei ad Vulcania ventum,
 Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
 Dissiluit: fulva resplendent fragmina arena.
 Ergo amens diversa fuga petit aequora Turnus;
 Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes.
 Vndique enim densa Teucri includere corona;
 Atque hinc vasta palus, hinc ardua moenia cingunt.
 Nec minus Aeneas, quamquam tardata sagitta
 Interdum genua impediunt, cursumque recusant,
 Insequitur, trepidique pedem pede fervidus urget:
 Inclusum veluti si quando flumine nactus

Cervum, aut puniceae septum formidine pennae,
Venator cursu, canis et latratibus, instat;
Ille autem, insidiis et ripa territus alta,
Mille fugit refugitque vias: at vividus Vmber
Haeret hians, iam iamque tenet, similisque tenenti
Increpuit malis, morsuque elusus inani est.
Tum vero exoritur clamor: ripaeque lacusque
Responsant circa, et caelum tonat omne tumultu.
Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnes,
Nomine quemque vocans, notumque efflagitat ense.
Aeneas mortem contra, praesensque minatur
Exitium si, quisquam adeat; terretque trementes,
Excisurum urbem minitans, et saucius instat.
Quinque orbes explent cursu, totidemque retexunt
Huc illuc. Neque enim levia aut ludicra petuntur
Praemia: sed Turni de vita et sanguine certant.
Forte sacer Fauno foliis oleaster amaris
Hic steterat, nautis olim venerabile signum:
Servati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti divo, et votas suspendere vestes.
Sed stirpem Teucris nullo discrimine sacrum
Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
Hic hasta Aeneae stabat: huc impetus illam
Detulerat, fixam et lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
Dardanides, reloque sequi, quem prendere cursu
Non poterat. Tam vero amens formidine Turnus,
Faune, precor, miserere, inquit; tuque optima ferrum

Terra tene; colui vestros si semper honores,
 Quos contra Aeneadae bello fecere profanos.
 Dixit, opemque dei non cassa in vota vocavit.
 Namque diu luctans, lentoque in stirpe moratus,
 Viribus haud ullis valuit discludere morsus :
 Roboris Aeneas. Dum nititur acer, et instat,
 Rursus in aurigae faciem mutata Metisci
 Procurrit, fratrique ensem dea Daunia reddit.
 Quod Venus audaci nymphae indignata licere,
 Accessit, telumque alta ab radice revellit.
 Olli sublimes armis, animisque refectioni,
 Hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
 Adsistunt contra certamine Martis anhelii.

Iunonem interea rex omnipotentis Olympi
 Adloquitur, fulva pugnans de nube tuentem:
 Quae iam finis erit, coniux? quid denique restat?
 Indigetem Aenean scis ipsa, et scire fateris,
 Deberi caelo, fatisque ad sidera tolli.
 Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus haeres?
 Mortalin' decuit violari vulnere divum?
 Aut ensem (quid enim sine te Iuturna valeret?)
 Ereptum reddi Turno, et vim crescere victis?
 Desine iam tandem, precibusque inflectere nostris:
 Nec te tantus edat tacitam dolor: et mihi curae
 Saepe tuo dulci tristes ex ore recurrant.
 Ventum ad supremum est. Terris agitare vel undis
 Troianos potuisti; infandum accendere bellum,
 Deformare domum; et luctu miscere hymenaeos.

Vlterius tentare veto. Sic Iuppiter orsus;
Sic dea submisso contra Saturnia vultu:
Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
Iuppiter, et Turnum et terras invita reliqui.
Nec tu me aëria solam nunc sede videres
Digna indigna pati; sed flammis cincta sub ipsam
Stare maciem, traheremque inimica in proelia Teucros.
Inturnam misero, fateor, succurrere fratri
Suasi, et pro vita maiora audere probavi;
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum:
Adiuro Stygii caput implacabile fontis;
Vna superstitio superis quae reddita divis.
Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum:
Quum iam connubiis pacem felicibus, esto,
Component, quum iam leges et foedera iungent:
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri iubeas, Teucrosque vocari;
Aut vocem mutare viros, aut vertere vestes.
Sit Latium; sint Albani per saecula reges;
Sit Romana potens Itala virtute propago:
Occidit, occideritque sinas cum nomine Troia.
Olli subridens hominum rerumque repertor:
Et germana Iovis, Saturnique altera proles,
Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?
Verum age, et inceptum frustra submitte furorem.
Do, quod vis; et me victusque volensque remitto.

Sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt;
 Vtique est, nomen erit: commixti corpore tantum
 Subsident Teucri. Morem ritusque sacrorum
 Adiiciam, faciamque omnes uno ore Latinos.
 Hinc genus, Ausonio mixtum quod sanguine surget,
 Supra homines, supra ire deos pietate videbis;
 Nec gens ulla tuos aequae celebrabit honores.
 Adnuat his Iuno, et mentem laetata retorsit.
 Interea excedit caelo, nubemque reliquit.

His actis, aliud Genitor secum ipse volatat:
 Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.
 Dicuntur geminae pestes cognomine Dirae
 Quas et Tartaream Nox intempesta Megaeram
 Vno eodemque tulit partu, paribusque revinxit
 Serpentum spiris, ventosasque addidit alas.
 Hae Iovis ad solium, saevique in limine regis,
 Apparent, acuuntque metum mortalibus aegris,
 Si quando letum horrificum morbosque deum rex
 Molitur, meritas ant bello territat urbes.
 Harum unam celerem demisit ab aethere summo
 Iuppiter, inque omen Iuturnae occurrere iussit.
 Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
 Non secus, ac nervo per nubem impulsa sagitta;
 Armatam saevi Parthus quam felle veneni,
 Parthus sive Cydon, telum immedicabile, torsit;
 Stridens et celeres incognita transilit auras.
 Talis se sata Nocte tulit, terrasque petivit.
 Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni;

Alitis in parvae subitam collecta figuram,
Quae quondam in bustis, aut culminibus desertis,
Nocte sedens, serum canit importuna per umbras;
Hanc versa in faciem, Turni se pestis ob ora
Fertque refertque sonans, clipeumque everberat alis.
Illi membra novus solvit formidine torpor;
Adrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit.
At, procul ut Dirae stridorem adgnovit et alas,
Infelix crines scindit Iturna solutos,
Vnguibus ora soror foedans et pectora pugnis:
Quid nunc te tua, Turne, potest germana iuvare?
Aut quid iam durae superat mihi? qua tibi lucem.
Arte morer? talin' possum me opponere monstro?
Iam iam linquo acies. Ne me terrete timentem,
Obscenae volucres; alarum verbera nosco,
Letalemque sonum: nec fallunt iussa superba
Magnanimi Iovis. Haec pro virginitate reponit!
Quo vitam dedit aeternam? cur mortis ademta est
Conditio? Possem tantos finire dolores
Nunc certe, et misero fratri comes ire sub umbras.
Immortalis ego? aut quidquam mihi dulce meorum
Te sine, frater, erit? O quae satis alta dehiscat
Terra mihi, Manesque deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput glauco contexit amictu
Multa gemens, et se fluvio dea condidit alto.
Aeneas instat contra, telumque coruscat
Ingens arboreum, et saevo sic pectore fatur:
Quaenunc deinde mora est? aut quid iam, Turne, retractas?

Non cursu, saevis certandum est comminus armis.
 Verte omnes tete in facies; et contrahe, quidquid
 Sive animis, sive arte vales; opta ardua pennis
 Astra sequi, clausumve cava te condere terra.
 Ille caput quassans: Non me tua fervida terrent
 Dicta, ferox: dî me terrent, et Iuppiter hostis.
 Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens;
 Saxum antiquum, ingens, campo qui forte iacebat
 Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.
 Vix illud lecti bis sex cervice subirent,
 Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
 Ille manu raptum trepida torquebat in hostem,
 Altior insurgens, et cursu concitus heros.
 Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem,
 Tollentemve manu saxumque immane moventem:
 Genua labant; gelidus concrevit frigore sanguis.
 Tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,
 Nec spatium evasit totum, nec pertulit ictum.
 Ac velut in somnis, oculos ubi languida pressit
 Nocte quies, nequidquam avidos extendere cursus
 Velle videmur, et in mediis conatibus aegri
 Succidimus; non lingua valet, non corpore notae
 Sufficiunt vires, nec vox aut verba sequuntur:
 Sic Turno, quacumque viam virtute petivit,
 Successum dea dira negat. Tum pectore sensus
 Vertuntur varii. Rutulos adspectat, et urbem,
 Cunctaturque metu, telumque instare tremiscit:
 Nec quo se eripiat, nec qua vi tendat in hostem,

Nec currus usquam videt, aurigamve sororem.
Cunctanti telum Aeneas fatale coruscat,
Sortitus fortunam oculis; et corpore toto
Eminus intorquet. Murali concita nunquam
Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
Dissultant crepitus. Volat atri turbinis instar
Exitium dirum hasta ferens, orasque recludit
Loricæ, et clipei extremos septemplex orbes,
Et medium stridens transit femur. Incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Consurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
Mons circum, et vocem late nemora alta remittunt.
Ille humilis supplexque oculos dextramque precantem
Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit;
Vtere sorte tua. Miseri te si qua parentis
Tangere cura potest; oro, (fuit et tibi talis
Anchises genitor) Dauni miserere senectæ:
Et me, seu corpus spoliatum lumine mavis,
Redde meis. Vicisti; et victum tendere palmas
Ausonii videre: tua est Lavinia coniux:
Vlterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Aeneas, volvens oculos, dextramque repressit:
Et iam iamque magis cunctantem flectere sermo
Coeperat; infelix humero quum apparuit alto
Balteus, et notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri; victum quem vulnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum insigne gerebat.
Ille, oculis postquam saevi monumenta doloris

Exuviasque hausit, furiis accensus, et ira
Terribilis: Tunc hinc spoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, et poenam scelerato ex sanguine sumit.
Hoc dicens, ferrum adverso sub pectore condit
Fervidus. Ast illi solvuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

AENEIDOS FINIS.

POEMATIA
QVAE
SVB VIRGILII NOMINE
CIRCVMFERVNTVR.

CVLEX.

AD OCTAVIVM.

Lusimus, Octavi, gracili modulante Thalia;
Atque, ut araneoli, tenuem formavimus orsum:
Lusimus: haec propter Culicis sunt carmina dicta,
Omnis ut historiae per ludum consonet ordo.
Notitiam ducunt voces. Licet invidus adsit.
Quisquis erit culpare iocos Musamque paratus,
Pondere vel culicis levior famaue feretur.
Posterior graviore sono tibi Musa loquetur
Nostra, dabunt quum maturos mihi tempora fructus,
Vt tibi digna tuo poliantur carmina sensu.

Latonae magnique Iovis genus, aurea proles,
Phoebus erit nostri princeps et carminis auctor,
Te recinente lyra fautor: seu detinet illum
Vnda Chimaereo Xanthi perfusa cruore,
Seu nemus Asteriae, seu qua Parnasia rupes
Hinc atque hinc patula praepandit cornua fronte,
Castaliaeque sonans liquido pede labitur unda.
Vos quoque Pierii laticis decus, ite, sorores
Naiades, celebrare deum plaudente chorea.
Et tu, sancta Pales, ad quam votiva recurrit
Agrestum bona turba, tibi sit cura canentis
Aërios nemorum tractus, silvasque virentes:

Te tutrice vagus saltus feror inter et antra.

At tu, cui meritis oritur fiducia tantis,
Octavi venerande, meis adlabere coeptis:
Triste Iovis mihi namque canit non pagina bellum,
Phlegra Giganteo sparsa est quo sanguine tellus;
Nec Centaureos Lapithas compellit in enses;
Vrit Erechtheas Oriens non ignibus arces;
Non perfossus Athos, nec magno vincula ponto
Iacta, meo quaerent iam sera volumine famam;
Non Hellespontus pedibus pulsatus equorum,
Graecia quum timuit venientes undique Persas:
Mollia sed tenui percurrere carmina versu, et
Viribus apta suis Phoebo duce ludere gaudet.
Et tu, sancte puer, memorabere; sic tibi perstet
Gloria perpetuum saeculi victura per aevum:
Et te sede pia maneat locus, et tibi sospes
Debita felices numeretur vita per annos,
Grata, bonis lucens. Sed nos ad coepta feramur.

Ignis aetherias iam Sol penetrarat in arces,
Candidaque aurato quatiebat lumina curru,
Crinibus et roseis tenebras Aurora fugarat:
Propulit ut stabulis ad pabula laeta capellas
Pastor, et excelsi montis iuga summa petivit,
Vvida qua patulos velabant gramina colles.
Iam silvis dumisque vagae, iam vallibus abdunt
Corpora; iamque omni nemoris de parte vagantes
Scrupea desertae perrepunt avia rupis.
Tondentur tenero viridantia gramina dente;

Pendula proiectis carpuntur et arbuta ramis,
Densaue virgulis avide labrusca petuntur.
Haec suspensa rapit rodente cacumina morsu,
Vel salicis lentae, vel, quae nova nascitur, alni;
Haec tenerae fruticem sentis rimatur; at illa
Imminet e ripa prostans in imaginis umbram.

O bona pastoris, si quis non pauperis usum
Mente prius docta ruris fastidiat: illi
Omnia, luxuriae spretis, incognita, curis,
Quae lacerant avidas inimico pectore mentes.
Si non Assyrio fuerint bis lauta colore
Attalicensibus data vellera; si nitor auri
Sub laqueare domus animum non tangit avarum,
Picturaeque decus; lapidum nec fulgor ab ulla
Cognitus utilitate movet; nec pocula gratum
Alconis referunt Boethique toreuma; nec Indi
Conchea bacca maris pretio est: at pectore puro
Saepe super tenero prosternit gramine corpus;
Florida quum tellus gemmantes picta per herbas
Vere novat dulci distincta coloribus arva:
Atque illum calamo laetum recinente palustri,
Otiaque invidia degentem ac fraude remota,
Pollentemque sui, viridi cum palmite ludens,
Tmolia pampineo subter coma velat amictu.
Illi sunt gratae rorantes lacte capellae,
Et nemos, et fecunda Pales, et vallibus imis
Semper opaca novis manantia fontibus antra.
Quis magis optato queat esse beatior aevo,

Quam qui mente procul pura sensuque probando
Non avidas inhiavit opes; non tristia bella,
Nec funesta timet validae certamina classis?
Non, spoliis ut sancta deum fulgentibus ornet
Templa, vel evectus finem transcendat habendi,
Adversum saevis ultro caput hostibus offert.
Illi falce deus colitur, non arte, politus;
Ille colit lucos; illi Panchaia rura,
Floribus agrestes herbae variantibus, adsunt.
Illi dulcis adest requies, et pura voluptas,
Libera, simplicibus curis; huic imminet, omnes
Dirigit huc sensus; haec cura est subdita cordi,
Quolibet ut tenui victu contentus abundet,
Iucundoque liget languentia lumina somno.
O pecus, o Panes, vos o gratissima Tempe
Frondis Hamadryadum; quarum non divite cultu
Aemulus Ascraeo pastor sibi quisque poetae
Securam placido traducit pectore vitam!
Talibus in studiis baculo dum nixus apricas
Pastor agit curas, et dum, non arte canorus,
Compacta solitum modulatur arundine carmen;
Tendit inevecti radios Hyperionis ardor,
Lucidaque aetherio ponit discrimina mundo,
Qua iacit Oceanum flammās in utrumque coruscas.

Et iam compellente vagae pastore capellae
Ima susurrantis repebant ad vada lymphae,
Quae subter viridem resonabat garrula muscum;
Iam medias operum partes evectus erat sol:

Quum densis pastor pecudes cogebat in umbris.
 Has procul adspexit luco recubare virenti,
 Delia diva, tuo: quo quondam victa furore
 Venit Nyctelium fugiens Cadmeis Agaue
 Infandas scelerata manus e caede cruenta;
 Quae gelidis bacchata iugis requievit in antro,
 Posterius poenam nati de morte datura.
 Hic etiam viridi ludentes Panes in herba,
 Et Satyri, Dryadesque choros egere puellae,
 Naiadum et coetus. Tantum non Orpheus Hebrum
 Restantem tenuit ripis silvasque canendo,
 Quantum te pernix remorantem, diva, chorea,
 Multa tibi laeto fundentes gaudia vultu.
 Ipsa loci natura domum resonante susurro
 His dabat, et dulci fessas refovebat in umbra.
 Nam primum prona surgebant valle patentes
 Aëriae platanus; inter quas impia lotos,
 Impia, quae socios Ithaci maerentis abegit,
 Hospita dum nimia tenuit dulcedine captos.
 At, quibus insigni curru proiectus equorum
 Ambustus Phaëthon luctu mutaverat artus,
 Heliades teneris implexae brachia truncis
 Candida pandebant lentis velamina ramis.
 Posterius, cui Demophoon aeterna reliquit
 Perfidiae lamenta, dolis quae flevit inultis:
 (Perfide Demophoon, multum desende puellis!)
 Quam comitabantur, fatalia carmina, quercus,
 Quercus ante datae, Cereris quam semina, vitae:

Illas Triptolemi mutavit sulcus aristas.
Hic, magnum Argoae navi decus, edita pinus
Proceros decorat silvas hirsuta per artus;
Appetit aëriis contingere frondibus astra.
Ilicis et nigrae species, nec laeta cupressus,
Vmbrosaeque patent fagus, hederaeque ligantes
Brachia, fraternos plangat ne populus ictus.
Ipsae succedunt ad summa cacumina lentae,
Pinguntque aureolos viridi pallore corymbos:
Quis aderat veteris myrtus non nescia fati.
At volucres patulis residentes dulcia ramis
Carmina per varios edunt resonantia cantus.
His suberat gelidis manans e fontibus unda,
Quae levibus placidum rivis sonat acta liquorem;
Et circum geminas avium vox obstrepit aures.
Hinc querulas referunt voces, quis nantia limo
Corpora lympa foveat: sonitus alit aëris echo,
Argutis et cuncta fremunt arbusta cicadis.
At circa fessae passim cubuere capellae
Excelsis subter dumis, quos leniter adflans
Aura susurrantis possit confundere venti.

Pastor, ut ad fontem densa requievit in umbra,
Mitem concepit proiectus membra soporem,
Anxius insidiis nullis; sed lentus in herbis
Securo pressos somno mandaverat artus;
Stratus humi dulcem capiebat corde quietem:
Ni Fors incertos iussisset ducere casus.
Quum solitum volvens ad tempus tractibus isdem

Immanis vario maculatus corpore serpens,
Mersus ut in limo magnos subsideret aestus,
Obvia vibranti carpens gravis aëra lingua,
Squamosos late torquebat nexibus orbes.
Pallebant aurae liventis ad omina visus.
Iam magis atque magis corpus resolubile volvens
Attollit nitidis pectus fulgoribus, et se
Sublimi cervice rapit; dum crista superne
Edita purpureo lucens maculatur amictu,
Adspectuque micant flammantia lumina torvo.
Metabat late circum loca: tum videt anguis
Adversum recubare ducem gregis. Acrior instat,
Lumina diffundens, intendere, et obvia torvus
Saepius adripiens infringere, quod sua quisquam
Ad vada venisset; matura et comparat arma.
Ardet mente, furit stridoribus, intonat ore,
Flexibus et versis torquetur corpus in orbes;
Manant sanguineae per tractus undique guttae;
Spiritus et rumpit fauces: quo cuncta parante,
Parvulus humoris pastorem exterret alumnus,
Et mortem vitare monet, per spicula: namque,
Qua diducta genis pandebant lumina gemmas,
Hac senioris erat mature pupula telo
Icta levi. Sic prosiluit furibundus, et illum
Obtritum morti misit; cui dissitus omnis
Spiritus excessit sensim. Tum torva tenentem
Lumina prospexit serpentem comminus: inde
Impiger, exanimis, vix compos mente, refugit,

Et validum dextra truncum detraxit ab orno.
Qui casus sociarit opem, numenve deorum;
(Namque illi dederintne viam casusve deusve,
Prodere sit dubium: voluit sed vincere talem:)
Horrida squamosi volventis membra draconis,
Atque reluctantis, crebris foedeque patentis
Ictibus, ossa ferit, cingunt qua tempora cristae.
Et quod erat tardus, somni languore remoto,
Nescius adspiciens: timor obcaecaverat artus:
Hoc minus implicuit dira formidine mentem.
Tum, postquam vidit caesum languescere, sedit.

Iamque atro biuges oriens Erebo cit equos Nox,
Et piger aurato procedit Vesper ab Oeta:
Quum, grege compulso, pastor, duplicantibus umbris,
Vadit, et in requiem fessos dare comparat artus.
Cuius ut intravit levior per corpora somnus,
Languidaque infuso requierunt membra sopore;
Effigies ad eum Culicis devenit; et illi,
Tristis ab eventu, cecinit convicia mortis.
Inquit: Quid meritis, ad quae delatus, acerbas
Cogor adire vices? Tua dum mihi carior ipsa
Vita fuit vita, rapior per inania Averni:
Tu lentus refoves iucunda membra quiete
Ereptus tetris e cladibus. At mea Manes
Viscera Lethaeas cogunt tranare per undas.
Praeda Charontis agor. Video, ut flagrantia taedis
Limina collucent infernis omnia templis.
Obvia Tisiphone serpentibus undique cincta

Et flammas et saeva quatit mihi verbera Poena;
 Cerberus et diris flagrat latratibus ora,
 Anguibus hinc atque hinc horrent cui colla reflexis,
 Sanguineumque micant ardorem luminis orbes.
 Ecquid ab officio digressa est gratia, quum te
 Restitui superis leti iam limine ab ipso?
 Praemia ubi pietatis? ubi pietatis honores?
 In vanas abiere vices; et rure recessit
 Iustitia, et prior illa Fides. Instantia vidi
 Alterius, sine respectu mea fata relinquens;
 Ad pariles agor eventus; fit poena merenti,
 Poena fit exitium: modo sit dum grata voluntas!
 Exsistat par officium! Feror avia carpens,
 Avia Cimmerios inter distantia lucos;
 Quos circa tristes densentur in omnia poenae.
 Nam vinctus sedet immanis serpentibus Oros,
 Devinctum maestus procul adspiciens Ephialten;
 Conati quum sint quondam rescindere mundum:
 Et Tityos, Latona, tuae memor anxius irae,
 (Implacabilis ira nimis!) iacet alitis esca.
 Terreor, ah! tantis insistere terreor umbris,
 Ad Stygias revocatus aquas. Vix ultimus amni
 Restat, nectareas divum qui prodidit escas,
 Gutturis arentis revolutus in omnia sensu.
 Quid, saxum procul adverso qui monte revolvit,
 Numina contempsisse dolor quem vincit acerbus
 Otia quaerentem frustra? Belive puellas,
 Dira quibus taedas accendit pronuba Erinnyes

(Sicut Hymen praesaga dedit connubia mortis),
Atque alias alio densat super agmine turmas?
Impietate fera vecordem Colchida matrem
Anxia sollicitis meditantem vulnera natis?
An Pandionias miserandas prole puellas?
Quarum vox Ityn ingeminat, quo Bistonius rex
Orbus epops maeret volucres evectus in auras.
At discordantes Cadmeo sanguine fratres
Iam truculenta ferunt infestaque lumina corpus
Alter in alterius; iamque aversatur uterque,
Impia germani manat quod sanguine dextra.
Eheu mutandus numquam labor! Auferor ultra
In diversa magis: distantia flumina cerno:
Elysiam tranandus agor delatus ad undam.
Obvia Persephone comites heroïdas urget
Adversas perferre faces. Alcestis ab omni
Inviolata vacat cura, quod saeva mariti
Ipsa suis fatis Admeti fata morata est.
Ecce Ithaci coniux Laërtiadae Icariotis
Femineum incorrupta decus: manet et procul illa
Turba ferox iuvenum telis confixa mariti.
Quin misera Eurydice tacito maerore recessit,
Poneque respectantem et nunc manet Orpheia serum.
Audax ille quidem, qui mitem Cerberon umquam
Credidit, aut ulli Ditis placabile numen;
Nec timuit Phlegethonta furem ardentibus undis,
Nec maesta obtentum Ditis ferrugine regnum,
Defossasque domos, ac Tartara nocte cruenta

Obsita, nec faciles Dictaeo iudice sedes,
 Iudice, qui vitae post mortem vindicat acta.
 Sed fortuna favens audacem fecerat Orphea.
 Iam rapidi steterant amnes, et spissa ferarum
 Blanda voce sequax insederat arva corona;
 Iamque imam viridi radicem emoverat alta
 Quercus humo, sequiturque comes: silvaeque sonoros
 Sponte sua cantus rapiebant cortice amara.
 Labentes biiuges etiam per sidera Luna
 Pressit equos; et tu currentes, menstrua virgo,
 Auditura lyram tenuisti nocte relecta.
 Haec eadem potuit, Ditis, te vincere, coniux,
 Eurydicenque viro ducendam reddere: non fas,
 Non erat, invitam: divae exorabile numen.
 Illa quidem nimium Manes experta severos
 Praeceptum signabat iter: nec rettulit intus
 Lumina, nec divae corrupit munera lingua.
 Sed tu crudelis, crudelis tu magis, Orpheu,
 Oscula cara petens rupisti iussa deorum.
 Dignus amor venia, parvum si Tartara nossent
 Peccatum ignovisse. Sed et vos sedē piorum,
 Vos manet, heroes, contra nemus. Hic et uterque
 Aeacides, Peleus una et Telamonia virtus,
 Per patris segura locantur numina: quorum
 Connubiis genus et virtus iniunxit honorem.
 Hunc cepit serva; ast illum Nereis amavit.
 Adsidet his iuvenis, sociat quem gloria, fortis,
 Acer, inexcussus, referens a navibus ignes

Argolicis Phrygios torva feritate repulsos.
O quis non repetat talis divortia belli,
Quae Troës videre, viri videreque Graii?
Teucria quum multo manaret sanguine tellus,
Et Simois, Xanthique liquor; Sigeaque, propter,
Litora quum Troas, saevi ducis Hectoris ira,
Videre in classes inimica mente Pelasgas
Vulnera, tela, neces, ignes inferre paratos.
Ipsa iugis namque Ida patens frondentibus, ipsa
Ida faces altrix cupidis praebebat alumnis,
Omnis ut in cineres Rhoetei litoris ora
Classibus ambustis flamma superante daretur.
Hinc erat oppositus contra Telamonius heros,
Obiectoque dabat clipeo certamina; et illinc
Hector erat, Troiae summum decus: acer uterque,
Fulmineus caelo veluti fragor editus alto:
Ignibus hic taedisque furens, si classibus Argos
Eripiat relictus: ille at vulcania ferro
Vulnera protectis depellere navibus instat.
Hoc erat Aeacides alter laetatus honore,
Dardaniaeque alter fuso quod sanguine campis
Hectoreo victor lustravit corpore Troiam.
Rursus acerba fremunt, Paris hunc quod letat, et huius
Alma dolis Ithaci virtus quod concidit icta.
Huic gerit aversos proles Laërtia vultus,
Et iam Strymonii Rhesi victorque Dolonis
Palladio laetatur ovans, rursumque tremiscit
Iam Ciconas, iam rursum atroces Laestrygonas horret.

Illum Scylla rapax canibus succincta Molossis,
 Aetnaeus Cyclops illum, Zancleae Charybdis,
 Pallentesque lacus et squalida Tartara terrent.
 Hic et Tantalei generis decus, amplus Atrides,
 Adsidet, Argivum lumen: quo flamma regente
 Doris Erichthonias prostravit funditus arces.
 Reddidit heu Graius poenas tibi, Troia, ruenti,
 Hellespontiacis obiturus reddidit undis!
 Illa vices hominum testata est copia quondam,
 Ne quisquam nimium Fortunae munere fidens
 Tenderet evectus caelum super; omne propinquo
 Frangitur invidiae telo decus. Ibat in altum
 Vis Argea petens patriam ditataque praeda
 Arcis Erichthoniae: comes huic erat aura secunda;
 Per placidum cursus pelagus; Nereides undis
 Innabant: pars inflexis superata carinis:
 Quum seu caelesti fato, seu sideris ortu
 Undique mutatur caeli nitor; omnia ventis,
 Omnia turbinibus sunt concita; iam maris unda
 Sideribus certat consurgere, iamque superne
 Corripere et soles et sidera cuncta minatur;
 Ac ruere in terras caeli fragor. Hic, modo laeta,
 Copia nunc miseris circumdatur anxia fatis,
 Immoriturque super fluctus et saxa Capherei,
 Euboïcas et per cautes, Aegaeaque late
 Litora: tum Phrygiae passim vaga praeda peremptae
 Fluctuat aequoreo iam omnis male naufraga tractu.
 Hic alii sidunt pariles virtutis honore

Heroes, mediisque siti sunt sedibus omnes,
Omnes Roma decus magni quos suspicit orbis:
Hic Fabii, Deciique, hic est et Horatia virtus;
Hic et fama vetus nunquam moritura per aevum,
Curtius, in mediis quem quondam sedibus urbis
Devotum tetri consumpsit gurgitis haustus;
Mutius et prudens ardorem corpore passus;
Hic Curius, clarae socius virtutis et ille
Fabricius, cessit cui fracta potentia regis.
Iure igitur tales sedes Pietatis honorat.
Illic Scipiadaeque duces, devota triumphis
Moenia quos rapidis Libycae Carthaginis horrent.
Illi laude sua vigeant: ego Ditis opacos
Cogor adire lacus, viduos a lumine Phoebi;
Et vastum Phlegethonta pati: quo proxima Minos
Conscelerata pia discernit limina sede.
Ergo iam caussam mortis me dicere vinctum
Verberibus saevo cogunt sub iudice Poenae:
Quum mihi tu sis caussa mali; nec conscius adsis:
Sed tolerabilibus curis haec immemor audis;
Haec, vana ut, rapidis dimittens somnia ventis.
Digredior numquam rediturus. Tu cole fontes,
Et virides nemorum silvas, et pascua laetus:
Et mea diffusas rapiantur dicta per auras.
Dixit: et extrema tristis cum voce recessit.
Hunc ubi sollicitum dimisit inertia somni,
Ingemuit graviter mentem aeger: nec tulit ultra
Sensibus infusum Culicis de morte dolorem.

Quantumcumque sibi vires tribuere seniles,
 (Quis tamen infestum pugnañs devicerat hostem)
 Rivum propter aquae, viridi sub fronde latentem
 Conformare locum parat impiger. Hunc et in orbem
 Destinatus, ac ferri capulum repetivit in usum,
 Gramineam ut viridi foderet de cespite terram.
 Iam memor inceptum peragens sibi cura laborem
 Aggestam cumulavit humum; iamque aggere multo
 Telluris tumulus formatum crevit in orbem:
 Quem circum lapides, levi de marmore acervans,
 Congerit adsiduae curae memor. Hic et acanthus,
 Et rosa purpureo crescit rubicunda colore,
 Et violae omne genus; hic est et Parthica myrtus,
 Atque hyacinthus; et hic Cilici crocus editus antro;
 Laurus item Phoebi surgens decus; hic rhododaphne,
 Liliaque, et roris non avia cura marini,
 Herbaque turis opes priscis imitata Sabinis,
 Chrysanthosque, hederaeque nitor pallente corymbo,
 Et bocchus Libyae regis memor; hic amaranthus,
 Bupthalmusque virens, et semper florida pinus:
 Non illinc narcissus abest; cui gratia formae
 Igne Cupidineo proprios exarsit in artus;
 Et quoscumque novant vernantia tempora flores.
 His tumulus super inseritur; tum fronte locatur
 Ellogium, tacita format quod litera voce:
 „ Parve Culex, pecudum custos tibi tale merenti „
 „ Funeris officium vitae pro munere reddo. „

CIRIS.

CIRIS.

AD MESSALLAM.

Etsi me vario iactatum laudis amore,
Irritaque expertum fallacis praemia vulgi,
Cecropius suaves exspirans hortulus auras
Florentis Sophiae viridi complectitur umbra,
Nec mea quit Erato dignum tibi quaerere carmen;
(Longe aliud studium, atque alios accincta labores,
Altius ad magni subtendit sidera mundi,
Et placitum paucis ausa est adscendere collem:)
Non tamen absistam coeptum detexere munus:
In quo rite meas utinam requiescere Musas,
Leniter et blandum liceat deponere amorem.
Quod si maiorum, Valeri, genus omne tuorum
Mirifice saeculis modo sit proferre libido;
Si mihi iam summam Sapientia panderet arcem,
Quattuor antiquis quae haeredibus est data consors,
Vnde hominum errores longe lateque per orbem
Despicere, atque humiles possem contemnere curas;
Non ego te talem venerarer munere tali;
Non equidem; quamvis interdum ludere nobis,
Et gracilem molli libeat pede claudere versum;
Sed magno intexens si fas est dicere peplo:
Qualis Erectheis olim portatur Athenis,

Debita quum castae solvuntur vota Minervae,
Tardaque confecto redeunt quinquatria lustro;
Quum levis alterno zephyrus concrebuit euro,
Et prono gravidum provexit pondere currum.
Felix ille dies, felix et dicitur annus;
Felices, qui talem annum videre diemque.
Ergo Palladiae texuntur in ordine pugnae;
Magna Giganteis ornantur pepla tropaeis;
Horrida sanguineo pinguntur proelia cocco:
Additur aurata deiectus cuspidē Typho,
Qui superum Ossaeis consternens aethera saxis
Emathio celsum duplicabat vertice Olympum.
Tale deae velum sollemni in tempore portant.
Tali te vellem, iuvenum doctissime, ritu,
Purpureos inter soles et candida Lunae
Sidera, caeruleis orbem pulsantia bigis,
Naturae rerum magnis intexere chartis;
Aeternum ut Sophiae coniunctum carmine nomen
Nostra tuum senibus loqueretur pagina saeculis.
Sed quoniam ad tantas nunc primum nascimur artes,
Nunc primum teneros firmamus robore nervos;
Haec tamen interea, quae possumus, in quibus aevi
Prima rudimenta, et primos exegimus annos,
Accipe dona, meo multum vigilata labore,
Et praemissa tuis non magna exordia rebus:
Impia prodigiis ut quondam exterrita amoris
Scylla novos avium sublimis in aëre coetus
Viderit; et tenui conscendens sidera penna

Caeruleis sua tecta supervolitaverit alis:
Hanc pro purpureo poenam scelerata capillo,
Proque patris solvens excisa funditus urbe.
Complures illam, et magni, Messalla, poetae
(Nam verum fateamur; amat Polyhymnia verum)
Longe alia perhibent mutatam membra figura,
Scyllaeum et monstra in saxum conversa vocari;
Illam esse, aerumnis quam saepe legamus Vlyxei
Candida succinctam latrantibus inguina monstros
Dulichias vexasse rates, et gurgite in alto
Deprensos nautas canibus lacerasse marinis.
Sed neque Maeoniae haec patiuntur credere chartae,
Nec malus est horum dubiis erroribus auctor.
Atque alias alii vulgo finxere puellas,
Quae Colophoniaco Scyllae dicantur Homero.
Ipse Crataein ait matrem; sed sive Crataeis,
Sive illam monstro genuit Persea bifirmi;
Sive est neutra parens, atque hoc in carmine toto
Inguinis est vitium, et Veneris descripta libido;
Sive etiam est iactis speciem mutata venenis,
Infelix virgo: quid enim commiserat illa?
Ipse pater nudam sola complexus arena
Coniugium carae violaverat Amphitrites:
Haec tamen exegit longo post tempore poenas,
Vt, quum cura sui veheretur coniugis alto,
Ipsa trucem multo misceret sanguine pontum:
Seu vero, ut perhibent, forma quum vinceret omnes,
Et cupidos quaestu passim popularet amantes;

Pristibus et canibus rabidis vallata repente,
Horribiles circum vidit se sistere formas.
Heu quotiēs mirata novos expalluit artus!
Ipsa suos quoties heu pertimuit latratus!
Ausa quod est mulier numen fraudare deorum,
Et dictam Veneri votorum avertere poenam:
Quam, mala multiplici iuvenum quod septa caterva
Struxerat, ipsa animo meretrix iactata ferarum,
Infamem tali merito rumore fuisse
Docta Palaephatia testatur voce papyrus:
Quidquid, et ut quisque est tali de clade loquutus,
Omnia sint: potius liceat notescere Cirin;
Atque unam ex multis Scyllam non esse puellis.
Quare, quae, cantus meditantī mittere certos,
Magna mihi cupido tribuistis praemia, divae
Pierides, quarum castos altaria postes
Munere saepe meo inficiunt, foribusque hyacinthi
Deponunt flores, aut suave rubens narcissus,
Aut crocus alterna coniungens lilia caltha;
Sparsaque liminibus floret rosa; nunc age, divae,
Praecipue nostro nunc adspirate labori,
Atque novum aeterno praetēxite honore volumen.
Sunt Pandioniis vicinae sedibus urbes,
Actaeos inter colles et candida Thesei
Purpureis late ridentia litora conchis:
Quarum non ulli fama concedere digna
Stat Megara, Argei quondam munita labore
Alcathoi, Phoebique; deus namque adfuit illi:

Vnde etiam citharae voces imitatus acutas,
Saepe lapis recrepat Cyllenia munera pulsus,
Et veterem sonitu Phoebi testatur honorem.
Hanc urbem, ante alios qui tum florebat in armis,
Fecerat infestam populator remige Minos:
Hospitio quod se Nisi Polyidos avito,
Carpathium fugiens, et flumina Caerataea,
Texerat. Hunc bello repetens Gortynius heros
Attica Cretaea terrebat rura sagitta.
Sed neque tunc cives, neque tunc rex ipse veretur
Infesto ad muros volitantes agmine turmas
Ducentem indomita virtute retundere mentis:
Responsum quoniam fas est meminisse deorum.
Nam capite a summo regis, mirabile dictu,
Candida caesaries florebat tempora in ambo,
At roseus medio fulgebat vertice crinis:
Cuius quam servata diu natura fuisset,
Tam patriam incolumen Nisi regnumque futurum,
Concordes stabili firmarant numine Parcae.
Ergo omnis caro residebat cura capillo;
Aurea sollemni comtum quem fibula ritu
Grobylus et tereti nectebat dente cicadae.
Nec vero haec urbis custodia vana fuisset
Niseae: nisi Scylla novo correpta furore,
Scylla patris miseri patriaeque inventa sepulcrum,
Minoem cupidis si non inhiasset ocellis!
Sed malus ille puer, quem nec sua flectere mater
Iratum potuit, quem nec pater, atque avus idem

Iuppiter: ille etiam Poenos domitare leones,
Et validas docuit vires mansuescere tigris.
Ille etiam divos, homines.... sed dicere magnum est:
Idem tum tristes acuebat parvulus iras
Iunonis magnae, cuius periuria, diva,
Nolim te meminisse diu: iurare puellae
Non ulli liceat. Violaverat inscia sedem,
Dum sacris operata deae lascivit, et extra
Procedit longe matrum comitumque catervam,
Suspensam gaudens in corpore ludere vestem,
Et tumidos agitante sinus aquilone relaxans.
Necdum etiam castos gustaverat ignis honores,
Necdum sollemni lympa perfusa sacerdos
Pallentis foliis caput exornarat olivae;
Quum lapsa e manibus fugit pila, cumque relapsa
Procurrit virgo: quo utinam ne predita ludo
Auratam gracili solvisset corpore pallam!
Omnia, quae retinere gradum, cursumque morari
Possent, o tecum vellem tua semper haberes!
Non unquam violata manu sacraria divae,
Iuranda, infelix, aut unquam iura piasses.
Et si quis nocuisse tibi periuria credat,
Causa pia est: timuit fratri te ostendere Iuno.
At levis ille deus, cui semper ad ulciscendum
Quaeritur ex omni verborum iniuria dicto,
Aurea fulgenti depromens tela pharetra,
Heu nimium celeri, nimium, torrentia visu!
Virginis in tenera defixit acumina mente.

Quae simul ac venis hausit sitientibus ignem,
Et validum penitus concepit in ossa furorem;
Saeva velut gelidis Edonum Bistonis oris,
Ictave barbaricæ Cybeles antistita buxo,
Infelix virgo tota bacchatur in urbe.
Non styrace Idaeo fragrantés tincta capillos,
Cognita non teneris pedibus Sicyonia servans,
Non niveo retinens baccata monilia collo.
Multum illi incerto trepidant vestigia cursu.
Saepe redit patrios adscendere perdita muros,
Aëriasque facit caussam se visere turres:
Saepe etiam tristes volvens in nocte querelas,
Sedibus ex altis tecti speculatur amorem;
Castraque prospectat crebris lucentia flammis.
Nulla colum novit; carum nec respicit aurum.
Non arguta sonant tenui psalteria chorda;
Non Libyco molles plauduntur pectine telae.
Nullus in ore rubor; ubi enim rubor, obstat amori.
Atque ubi nulla malis reperit solatia tantis,
Tabidulamque videt labi per viscera mortem;
Quo vocat ire dolor, subigunt quo tendere fata,
Fertur: et horribili praeceps impellitur oestro,
Vt patris, ah demens! crinem de vertice ferret
Furtim, atque arguto detonsum mitteret hosti.
Namque haec conditio miserae proponitur una
Criminis ignarae: quis non bonus omnia malit
Credere quam tanti sceleris damnare puellam?
Heu tamen infelix (quid enim prudentia prodest?)

Nise pater! cui, direpta crudeliter urbe,
Vix erit una super sedes in turribus altis,
Fessus ubi exstructo possis considerare nido.
Tu quoque avis moriere: dabit tibi filia poenas.
Gaudete, o celeres, subnixae nubibus altis,
Quae mare, quae virides silvas lucosque sonantes
Incolitis; gaudete, vagae blandaque volucres.
Vosque adeo, humani mutatae corporis artus,
Vos o, crudeli fatorum lege, puellae
Dauliades, gaudete; venit carissima vobis
Cognatos augens reges numerumque suorum
Cirís, et ipse pater: vos, o pulcherrima quondam
Corpora, caeruleas praevertite in aethere nubes,
Qua novus ad superúm sedes Haliaeetus, et qua
Candida concesso succedet Cirís honore.

Iamque adeo dulci devinctus lumina somno
Nisus erat; vigilumque procul custodia primis
Excubias foribus studio iactabat inani:
Quum furtim tacito descendens Scylla cubili
Auribus adrectis nocturna silentia tentat;
Et pressis tenuem singultibus aëra captat.
Tum suspensa levans digitis vestigia primis
Egreditur; ferroque manus armata bidenti
Evolat: at demtae subita formidine vires.
Caeruleas sua furta prius testatur ad umbras.
Nam, qua se ad patrium tendebat semita limen,
Vestibulo in thalami paullum remoratur; et altum
Suspicit ad celsi nictantia sidera mundi,

Non accepta piis promittens munera divis .
Quam simul Ogygii Phoenicis filia Carme
Surgere sensit anus, (sonitum nam fecerat illi
Marmoreo aeratus stridens in limine cardo)
Corripit extemplo fessam languore puellam:
Et simul, o nobis sacrum caput, inquit, alumna!
Non tibi nequidquam viridis per viscera pallor
Aegrotas tenui suffudit sanguine venas;
Neclevis, hoc faceres (neque enim pote), cura subegit:
Haud fallor, quamquam o potius, Rhamnusia, fallar.
Nam qua te caussa nec dulcis pocula Bacchi,
Nec gratos Cereris dicam contingere fetus?
Qua caussa ad patrium solam vigilare cubile,
Tempore quo fessas mortalia pectora curas,
Quo rapidos etiam requiescunt flumina cursus?
Dic age nunc miserae saltem, quod saepe petenti
Iurabas nihil esse mihi, cur maesta parentis
Formosos circum, virgo, morerere capillos?
Hei mihi, ne furor ille tuos invaserit artus,
Ille, Arabis Myrrhae quondam qui cepit ocellos,
Vt scelere infando, quod nec sinat Adrastia,
Laedere utrumque uno studeas errore parentem.
Quod si alio quovis animum iactaris amore;
Nam te iactari, non est Amathusia nostri
Tam rudis, ut nullo possim cognoscere signo;
Si concessus amor noto te macerat igne;
Per tibi Dictynnae praesentia numina iuro,
Prima decus quae dulce mihi te donat alumnam,

Omnia me potius digna atque indigna laborum
Millia visuram, quam te tam tristibus istis
Sordibus, et carie patiar tabescere tali.

Haec loquitur, mollique ut se velarat amictu,
Frigidulam injecta circumdat veste puellam,
Quae prius in tenui steterat succincta crocota.
Dulcia deinde genis rorantibus oscula figens,
Persequitur miserae caussas exquirere tabis:
Nec tamen ante ullas patitur sibi reddere voces,
Marmoreum tremebunda pedem quam rettulit intra.
Illa autem, Quid nunc me, inquit, nutricula, torques?
Quid tantum properas nostros novisse furores?
Non ego consueto mortalibus uror amore,
Nec mihi notorum deflectunt lumina vultus,
Non genitor cordi est: ultro namque odimus omnes.
Nil, amat hic animus, nutrix, quod oportet amari,
Nil quo falsa tamen lateat pietatis imago:
Sed media ex acie, mediis ex hostibus. Heu heu,
Quid dicam? quove ipsa malum hoc exordiar ore?
Dicamequidem: quamquam, o, quid me non dicere, nutrix,
Non sinis? extremum hoc munus morientis habeto.
Ille, vides, nostris qui moenibus adsidet hostis,
Quem pater ipse deum sceptri donavit honore,
Cui Parcae tribuere nec ullo vulnere laedi:
Dicendum est, frustra circumvehor omnia verbis:
Ille mea, ille idem oppugnat praecordia Minos.
Quod per te divum crebros obtestor amores,
Perque tuum memori haustum mihi pectus alumnae,

Vt me, si servare potes, ne perdere malis.
 Sin autem optatae spes est incisa salutis;
 Ne mihi, quam merui, invid eas, nutricula, mortem.
 Nam nisi te nobis malus, o malus! optima Carme,
 Ante in conspectum casusve densve tulisset:
 Aut ferro hoc (aperit ferrum; quod veste latebat)
 Purpureum patris demsissem vertice crinem,
 Aut mihi praesenti peperissem vulnere letum.

Vix haec ediderat, quum clade exterrita tristi
 Incomtos multo deturpat pulvere crines,
 Et graviter questu Carme complorat anili:
 O mihi nunc iterum crudelis reddite Minos,
 O nimium nostrae Minos inimice senectae,
 Semper enim, aut olim natae, o te propter eundem,
 Aut amor insanae luctum portavit alumnae.
 Tene ego tam longe capta atque avecta nequivi,
 Tam grave servitium, tam duros passa labores,
 Effugere, ut sistam exitium crudele meorum?
 Iam iam nec nobis ea, quae senioribus, ullum
 Copia vivendi vitae genus. At quid ego amens,
 Te erepta, o Britomarti, meae spes una salutis,
 Te, Britomarti, diem potui producere vitae?
 Atque utinam celeri, ne tantum grata Dianae
 Venatus esses virgo sectata virorum;
 Gnosia neu Partho contendens spicula cornu
 Dictaeas ageres per gramina nota capellas:
 Numquam tam obnixae fugiens Minois amores,
 Praeceptis aërii specula de montis abissis,

Vnde alii fugisse ferunt, et nomen Aphaeae
Virginis adsignant: alii, quo notior esses,
Dictynnam dixere, tuo de nomine, Luna.
Sint haec vera velim: mihi certe, gnata, peristi.
Numquam ego te summo volitantem vertice montis
Hircanos inter comites agmenque ferarum
Conspiciam, nec te redeuntem amplexa tenebo.
Verum haec tum nobis gravia atque indigna fuere,
Tum, mea alumna, tui quum spes integra manebat;
Et vox ista meas nondum violaverat aures.
Tene etiam Fortuna mihi crudelis ademit?
Tene, o sola meae vivendi caussa senectae?
Saepe tuo dulci nequidquam capta sopore,
Quum premeret natura, mori me velle negavi,
Vt tibi Corycio glomerarem flammea luto.
Quo nunc me, infelix, aut quae me numina servant?
An nescis, qua lege patris de vertice summo
Edita candentes praetexat purpura canos?
Quo tenui patriae spes sit suspensa capillo?
Si nescis, aliquam possum sperare salutem:
Inscia quandoquidem scelus es conata nefandum.
Sin est, quod metuo: per me, mea alumna, tuumque
Expertum multis miserae mihi rebus amorem,
Per me, et saeva precor per numina Ilithyae,
Ne tantum in facinus tam molli mente feraris.
Non ego te incepto, fieri quod non pote, conor
Flectere amore, neque est cum discontendere nostrum:
Sed patris incolumi potius te nubere regno,

Atque aliquos tamen esse velim tibi, alumna, penates.
 Hoc unum, exilio docta atque experta, monebo.
 Quod si non alia poteris ratione parentem
 Flectere: sed poteris: quid enim non unica possis?
 Tunc potius tamen ista, pio quum iure licebit,
 Quum facti caussam tempusque doloris habebis,
 Tunc potius conata tua atque incepta referto:
 Meque, deosque tibi comites, mea alumna, futuros
 Polliceor: nihil est, quod texas ordine, longum.

His ubi sollicitos animi relevaverat aestus
 Vocibus, et blanda pectus spe vicerat aegrum;
 Paullatim tremebunda genis obducere vestem
 Virginis, et placidam tenebris captare quietem,
 Inverso bibulum restinguens lumen olivo,
 Incipit, ad crebros insani pectoris ictus
 Fertque manum, adsiduis mulcens praecordia palmis.
 Noctem illam sic maesta super maerentis alumnae
 Frigidulos cubito subnixa pendit ocellos.
 Postera lux ubi laeta diem mortalibus alnum
 Et gelido Eous veniens quatiebat ab Oeta,
 Quem pavidæ alternis fugitant optantque puellæ;
 Hesperium vitant, optant ardescere solem;
 Praeceptis paret virgo nutricis, et omnes
 Vndique conquirit nubendi sedula caussas.
 Tentantur patriae submissis vocibus aures,
 Laudanturque bonae pacis bona: multus ineptae
 Virginis insolito sermo novus errat in ore.
 Nunc tremere instantis belli certamina dicit,

Communemque timere deum; nunc regis amicos,
Cum Iove communes qui quondam habuere nepotes;
Nuncque ipso verita est orbari maesta parente;
Nunc etiam conficta dolo mendacia turpi
Invenit, et divûm terret formidine cives;
Nunc alia ex aliis, nec desunt, omina quaerit:
Quin etiam castos ausa est corrumpere vates;
Vt, quum caesa pio cecidisset victima ferro,
Essent, qui generum Minoa auctoribus extis
Iungere, et ancipites suaderent tollere pugnas.
At nutrix patula componens sulfura testa,
Narcissum, casiamque, herbas incendit olentes;
Terque novena ligat triplici diversa colore
Fila: Ter in gremium mecum, inquit, despue, virgo,
Despue ter, virgo: numero deus impare gaudet.
Inde Iovi geminat magico Stygialia sacra,
Sacra nec Aeaëis senibus, nec cognita Graiis;
Pergit, Amyclaeo spargens altaria thallo,
Regis Iolciacis animum defigere votis.
Verum ubi nulla movet stabilem fallacia Nisum,
Nec possunt homines, nec possunt flectere divi;
(Tanta est in parvo fiducia crine cavendi)
Rursus ad inceptum sociam se adiungit alumnae,
Purpureumque parat rursus tondere capillum,
Tam longo quod iam captat succurrere amori.
Non minus illa tamen revehi se ad moenia Cressa
Gaudeat: et cinerî patria est iucunda sepulto.
Ergo iterum capiti Scylla est inimica paterno.

Tum coma Sidonio florens succiditur ostro:
 Tum capitur Megara, et divûm responsa probantur.

At, suspensa novo ritu de navibus altis,
 Per mare caeruleum trahitur Niseia virgo.
 Complures illam nymphae mirantur in undis;
 Miratur pater Oceanus, et candida Tethys,
 Et cupidas secum rapiens Galatea sorores:
 Illam etiam, iunctis magnum quae piscibus aequor
 Et glauco bipedum curru metitur equorum,
 Leucothee, parvusque dea cum matre Palaemon.
 Illam etiam, alternas sortiti vivere luces,
 Cara Iovis suboles, magnum Iovis incrementum,
 Tyndaridae, et niveos mirantur virginis artus.
 Has adeo voces, atque haec lamenta per auras
 Fluctibus in mediis questuolvebat inani,
 Ad caelum infelix ardentia lumina tollens,
 Lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.

Suppressite o paullum turbati flamina Venti,
 Dum queror; et divos, quamquam nil testibus illis
 Profeci, extrema moriens tamen adloquor hora.
 Vos ego, vos adeo, Venti, testabor, et Aurae:
 Vos, Pandionia si qui de gente venitis,
 Cernitis: illa ego sum cognato sanguine vobis
 Scylla; quod, ah, salva liceat te dicere, Procne;
 Illa ego sum Nisi-pollentis filia quondam,
 Certatim ex omni petiit quam Graecia regno,
 Qua curvus terras amplectitur Hellespontus:
 Illa ego sum, Minos, sacrato foedere coniux

Dicta tibi: tamen haec, et si non accipis, audi.
Vinctane tam magni tranabo gurgitis undas?
Vincta tot adsiduas pendebo ex ordine luces?
Non equidem me alio possum contendere dignam.
Supplicio: quod sic patriam carosque penates
Hostibus immitique addixi ignara tyranno.
Verum esto: haec, Minos, illos scelerata putavi,
Si nostra ante aliquis nudasset foedera casus,
Facturos, quorum direptis moenibus urbis,
O ego crudelis! flamma delubra petivi:
Te vero victore, prius vel sidera cursus
Mutatura suos, quam te mihi talia captae
Facturum metui; quamquam scelera omnia vici.
Ten' ego plus patrio dilexi perdita regno?
Ten' ego? nec mirum, vultu decepta puella,
Vt vidi! ut perii! ut me malus abstulit error!
Non equidem ex isto speravi corpore posse
Tale malum nasci: forma, vel sidere fallor.
Non me deliciis commovit regia dives
Coralio fragili atque electro lacrymoso;
Non me florentes aequali corpore nymphae;
Non metus incensam potuit retinere deorum.
Omnia vicit Amor: quid enim non vinceret ille?
Non mihi iam pingui stillabunt tempora myrrha,
Pronuba nec castos accendet pinus odores,
Nec Libys Assyrio sternetur lectulus ostro;
Magna queror; nec me illa quidem communis alumnam
Omnibus iniecta tellus tumulabit arena.

Mene inter comites, ancillarumque catervas,
 Mene alias inter, famularum munere fungi,
 Coniugis atque tuae, quaecumque erit illa beata,
 Non licuit gravidos penso devolvere fusos?
 At belli saltem captivam lege necasses.
 Iam fesso tandem fugiunt de corpore vires,
 Et caput inflexa lentum cervice recumbit;
 Marmorea adductis tabescunt brachia nodis.
 Aequei pristes, immania corpora ponti,
 Vndique conveniunt, et glauco in gurgite circum
 Verbere caudarum atque oris minitantur hiatu.
 Iam tandem casus hominum, iam respice, Minos.
 Sit satis, o, tantum solam vidisse malorum:
 Vel fato fuerit nobis haec debita pestis,
 Vel casu incerto, merita vel denique culpa:
 Omnia nam potius, quam te laesisse, putabo.

Labitur interea resoluta ab litore classis,
 Magna repentino sinuantur lintea coro,
 Flectitur in viridi remus sale, languida fessae
 Virginis in cursu moritur querimonia longo.
 Deserit angustis inclusum faucibus Isthmon,
 Cypselidae et magni florentia regna, Corinthum;
 Praeterit abruptas Scironis protinus arces,
 Infestumque suis dirae testudinis exit
 Spelaëum, multoque cruentas hospite cautes.
 Iamque adeo tutum longe Piraea cernit,
 Et notas saepe, heu frustra! respectat Athenas.
 Iam procul e fluctu Minoria respicit arva,

Florentesque videt iam Cycladas hinc Sporadasque,
Sunion hinc; statio contra patet Hermionea.
Linquitur ante alias longe gratissima Delos
Nereidum matri et Neptuno Aegaeo.
Prospicit incinctam spumanti litore Cythnon,
Marmoreamque Paron viridemque adlapsa Donusam,
Aegiliamque simul, serpentiferamque Seriphum.
Fertur, et incertis iactatur ad omnia ventis:
Cymba velut magnas sequitur quum parvula classes,
Afer ut hiberno bacchatur in aequore turbo.
Donec tale decus formae vexarier aegrae
Non tulit, et miseros mutavit virginis artus,
Caeruleo pollens coniux Neptunia regno.
Sed tamen et rigidis squamis vestire puellam,
Infidosque inter teneram committere pisces
Non statuit. Nimium est avidum pecus Amphitrites.
Aëriis potius sublimem sustulit alis,
Esset ut in terris facti de nomine Ciris,
Ciris Amyclaeae formosior ansere Ladae.
Ac velut in niveo tenerae quum primitus ovo
Effigies animantis et internodia membris
Imperfecta novo fluitant concreta colore;
Sic liquido Scyllae circumfusum aequore corpus
Semiferi incertis etiam nunc partibus artus
Undique mutabant, atque undique mutabantur.
Oris honos primum, et multis optata labella,
Et patulae frontis species, concrescere in unum
Coepere, et gracili mentum producere rostro.

Tum, qua se medium capitis discrimen agebat,
Ecce repente, velut patrios imitatus honores,
Puniceam concussit apex in vertice cristam.
At mollis varios intexens pluma colores,
Marmoreum volucris vestivit tegmine corpus,
Lentaque perpetuas fuderunt brachia pennas.
Inde alias partes, minioque infecta rubenti
Crura, nova macies obduxit squalida pelli,
Et pedibus teneris unguis adfixit acutos.
Attamen hoc demum miserae suocurrere pacto
Vix fuerat placida Neptuni coniuge dignum.
Numquam illam posthac oculi videre suorum
Purpureas flavo retinentem vertice vittas;
Non thalamus Syrio fragrans accepit amomo,
Nullae illam sedes. Quid iam cum sedibus illi?
Quae simul ut sese cano de gurgite velox
Cum sonitu ad caelum stridentibus extulit alis,
Et multum late dispersit in aequora rorem;
Infelix virgo nequidquam a morte recepta
Incultum solis in rupibus exigit aevum,
Rupibus, et scopulis, et litoribus desertis.
Nec tamen hoc ipsum poena sine: namque deum rex,
Omnia qui imperio terrarum millia versat,
Commotus talem ad superos volitare puellam,
Quum pater exstinctus caeca sub nocte lateret,
Illi pro pietate sua (nam saepe nitentum
Sanguine taurorum supplex resperserat aras,
Saepe deum largo decorarat munere sedes)

Reddidit optatam mutato corpore vitam,
Fecit et in terris Haliaeetus ales ut esset.
Quippe aquilis semper gaudet deus ille coruscis.
Huic vero miserae, quum iam damnata deorum
Iudicio, patrisque et coniugis ante fuisset,
Infesti apposuit odium crudele parentis.
Namque ut in aetherio signorum lumine praestans,
Vnum quem duplici stellatum sidere vidi,
Scorpius alternis clarum fugat Oriona:
Sic inter sese tristes Haliaeetus iras,
Et Ciris, memori servant ad saecula fato.
Quacumque ille levem fugiens secat aethera pennis,
Ecce inimicus atrox magno stridore per auras
Insequitur Nisus, qua se fert Nisus ad auras,
Illa levem fugiens raptim secat aethera pennis.

CATALECTA

QVAE

VIRGILIANA

VVLGO AVDIVNT.

CATALECTA.

I.

Delia, Tucca, tibi venit: Sed, Seie, videre
Non licet: Occulitur limine clausa viri.
Delia, Seie, tibi, non venit adhuc mihi: namque,
Si occulitur, longe est, tangere quod nequeas.
Venerit illa tibi: sed iam iam mihi nuntius iste
Quid prodest? illi dicito, cui rediit.

II.

Corinthiorum amator iste verborum,
Iste iste rhetor! namque quatenus totus
Thucydides Britannus, Attice febris,
TAV Gallicum, MIN, SIL, et AL male illisit,
Ista omnia, ista verba miscuit fratri.

III.

Socer beate nec tibi nec alteri,
Generque Nocturne, putidum caput,
Tuone nunc puella talis, heu tuo
Stupore pressa rus abibit? Hei mihi!
Ut ille versus usquequaque convenit:
„ Gener, socerque perdidistis omnia. „

IV.

Superbe Nocturne, putidum caput,
Datur tibi puella, quam petis: datur,
Datur, superbe Nocturne, quam petis.
Sed, o superbe Nocturne, non vides
Duas habere filias Atilium?
Duas, et hanc, et alteram, tibi dari?
Adeste nunc, adeste; ducit, ut decet,
Superbus, ecce, Nocturnus hirneam.

V.

Iacere me, quod alta non possim, putas,
Vt ante, vectari freta;
Nec ferre durum frigus, aut aestum pati,
Neque arma victoris sequi.
Valent, valent mihi ira et antiquus furor,
Et lingua, qua iam adsim tibi.
Heil! prostitutae turpe contubernium
Sororis, o quid me incitas?
Quid, impudice, et improbande Caesari,
Si furta dicantur tua?
Et heluato sera patrimonio
In fratre parsimonia?
Vel acta puero cum viris convivia,
Vdaeque per somnum nates?

Et inscio repente clamatum super,
 Thalassio, Thalassio?
 Quid palluisti, femina? an iocī dolent?
 An facta cognoscis tua?
 Non me vocabis pulchra per Coryttia
 Ad feriatos fascinos?
 Nec dein movere lumbos in crocotula
 Prentis videbo alaribus?
 Flavum prope et Thybrim te olentes nauticum
 Vocare, ubi appulsae rates
 Stant in vadis coeno retentae sordido,
 Macraque luctantes aqua?
 Neque in culinam, et uncta compitalia,
 Dapesque duces sordidas?
 Quibus repletus, ut salivosis apris,
 Obesam ad uxorem redis:
 Et aestuantes docte solvis pantices,
 Olusque lambis saviis.
 Nunc laede, nunc lacesse, si quidquam vales!
 Et nomen adscribo tuum.
 Cinaede Luci, en, te reliquerunt opes;
 Fameque genuini crepant.
 Videbo habentem praeter ignavos nihil
 Fratres, et iratum Iovem,
 Scissumque ventrem, et herniosi patruī
 Pedes inedia turgidos.

VI.

Si mihi susceptum fuerit decurrere munus,
O Paphon, o sedes quae colis Idalias,
Troius Aeneas Romana per oppida digno
Iam tandem ut tecum carmine vectus eat;
Non ego ture modo, aut pacta tua templa tabella
Ornabo, et puris sarta feram manibus:
Corniger hos aries humiles, et maxima taurus
Victima, sacrato tinget honore focos;
Marmoreusque tibi, dea, versicoloribus alis
In morem picta stabit Amor pharetra.
Adsis, o Cytherea! tuus te Caesar Olympo,
Et Surrentini litoris ora, vocat.

VII.

Ite hinc, inanes rhetorum manipuli, ite hinc,
Inflata rore non Achaïco turba,
Et vos, Stiloque, Tarquitique, Varroque,
Scholasticorum natio madens pingui:
Ite hinc, inanes, cymbalon iuventutis.
Tuque, o mearum cura, Sexte, Musarum,
Vale Sabine: iam valete formosi.
Nos ad beatos vela mittimus portus,
Magni petentes docta dicta Syronis,
Vitamque ab omni vindicabimus cura.
Ite hinc, Camenae, vos quoque ite lascivae;
Dulces Camenae! nam, fatebimur verum,
Dulces fuistis: et tamen meas chartas
Revisitote; sed pudenter et raro.

VIII.

Sabinus ille, quem videtis hospites,
 Ait fuisse mulio celerrimus;
 Neque ullius volantis impetum cisi
 Nequisse praeterire: sive Mantum
 Opus foret volare, sive Brixiam.
 Et hoc negat Tryphonis aemuli domum
 Negare nobilem, insulamve Caeruli:
 Vbi iste, post Sabinus, ante Quinctio,
 Bidente dicit attondisse forcipe
 Comata colla, nequa sordidum, iugo
 Premente, dura vulnus ederet iuba.
 Cremona frigida, et lutosi Gallia,
 Tibi haec fuisse et esse cognitissima
 Ait Sabinus; ultima ex origine
 Tua stetisse dicit in voragine,
 Tua in palude deposuisse sarcinas;
 Et inde tot per orbitosa millia
 Iugum tulisse, laeva, sive dextera
 Strigare mula, sive utraeque coeperant.
 Neque ulla vota semitalibus deis
 Sibi esse facta, praeter hoc novissimum,
 Paterna lora, buxeumque pectinem.
 Sed haec prius fuere, nunc eburnea
 Sedetque sede, seque dedicat tibi,
 Gemelle Castor, et Gemelle Castoris.

IX.

Si licet hoc sine fraude, Vari dulcissime, dicam:
Dispeream, nisi me perdidit iste putus.
Sin artis praecepta vetant me dicere; sane,
Non dicam: sed me perdidit iste puer.

X.

Villula, quae Syronis eras, et pauper agelle,
Verum illi domino tum quoque divitiae:
Me tibi, et hos una mecum, quos semper amavi,
Si quid de patria tristius audiero,
Commendo, in primisque patrem. Tu nunc eris illi,
Mantua quod fuerat, quodque Cremona prius.

XI.

Pauca mihi, niveo sed non incognita Phoebō,
Pauca mihi, doctae, dicite, Pegasides.
Victor adest, magni magnum decus, ecce, triumphī;
Victor qua terrae, quaque patent maria;
Horrida barbaricae portans insignia pugnae,
Magnus ut Alcides, utque superbus Eryx.
Nec minus idcirco nostros expromere cantus
Maximus, et sanctos dignus inire choras.
Hoc itaque insuetis iactor magis, optime, curis;
Quid de te possim scribere, quidve tibi.

Namque, fatebor enim, quae maxima deterrendi
Debuit, hortandi maxima caussa fuit.
Pauca tua in nostras venerunt carmina chartas,
Carmina, quum lingua, tum sale, Cecropia;
Carmina quae Phrygium, saeculis accepta futuris,
Carmina quae Pylum vincere digna senem.
Molliter hîc viridi patulae sub tegmine quercus
Moeris pastores et Meliboeus erant;
Dulcia iactantes alterno carmina versu,
Qualia Trinacria doctus amat iuvenis.
Certatim ornabant omnes heroida divi,
Certatim divae munere quaeque suo.
Felicem ante alias tanto scriptore puellam:
Altera nam fama vix erit estve prior.
Non illa, Hesperidum ni munere capta fuisset,
Quae volucrem cursu vicerat Hippomenen;
Candida cycneo non edita Tyndaris ovo,
Non supero fulgens Cassiopea polo;
Non defensa diu volucrum certamine equorum,
Optabant Graiae quam sibi quaeque manus:
Saepe animam generi pro qua pater impius hausit;
Saepe rubro Eleis sanguine fluxit humus:
Regia non Semele, non Inachis Acrisione,
Immitti expertae fulmine et imbre Iovem:
Cuius et ob raptum pulsî liquere penates
Tarquinii patrios, filius atque pater,
Illo, quo primum dominatus Roma superbos
Mutavit placidis tempore Consulibus;

Multa, neque inmeritis, donavit praemia alumni,
Praemia Messallis maxima Poplicolis.
Iam quid ego immensi memorem studia ista laboris?
Horrida quid durae tempora militiae?
Castra foro solitos, urbi praeponere castra,
Tam procul a notis, tam procul a patria?
Immoderata pati nunc frigora, nuncque calores?
Stertere vel dura posse super silice?
Saepe trucem adverso perlabi sidere pontum?
Saepe mare audendo vincere, saepe hiemem?
Saepe etiam densos immittere corpus in hostes;
Communem belli nec timuisse deum?
Nunc celeres Afros, perituraque millia, Mauros,
Aurea nunc rapidi flumina adire Tagi?
Nunc aliam ex alia bellando quaerere gentem?
Vincere et Oceani finibus ulterius?
Non nostrum est unquam tantas attingere laudes;
Quin ausim hoc etiam dicere, vix hominum est.
Ipsa haec se ipsa ferent rerum monumenta per orbem;
Ipsa sibi egregium facta decus parient.
Nos, si quae tecum finxerunt carmina divi,
Cynthus, et Musae, Bacchus, et Aglaïe,
Laude adspiramus nostrae tentare Camenae;
Si patrio Graios carmine adire sales
Possumus; optatis plus iam procedimus ipsis:
Hoc satis est: pingui nil mihi cum populo.

XII.

Adspice, quem valido subnixum gloria rēno
· Altius et caeli sedibus extulerat,
Terrarum hic bello magnum concusserat orbem;
Hic reges Asiae fregerat, et populos;
Hic grave servitium tibi, iam tibi, Roma, ferebat;
Cetera namque viri cuspidē conciderant:
Quum subito in medio rerum certamine praeceps
Corruit, e patria pulsus in exilium.
Tale deae numen: tali mortalia nutu
Fallax momento temporis hora premit.

XIII.

Quocumque ire ferunt variae nos tempora vitae,
Tangere quas terras, quosque videre homines;
Dispeream, si te fuerit mihi carior alter:
Alter enim quis te dulcior esse potest?
Cui Venus ante alios, divi, divūmque sorores,
Cuncta, neque indigno, Musa, dedere bona;
Cuncta quibus gaudet Phoebichorus, ipseque Phoebus:
Doctior o quis te, Musa, fuisse potest?
O quis te in terris loquitur iucundior uno?
Clio tam certe candida non loquitur.
Quare illud satis est si te permittis amari;
Non contra ut sit amor mutuus inde mihi.

XIV.

Quis deus, Octavi, te nobis abstulit? an, quae
Dicuntur, nimio pocula ducta mero?
Mortis si culpa est bilis; sua quemque sequuntur
Fata; quod immeriti crimen habent cyathi?
Scripta quidem tua nos multum mirabimur, et te
Raptum, et Romanam flebimus historiam.
Sed tu nullus eris. Perversi, dicite, Manes,
Hunc superesse patri quae fuit invidia?

C O P A.

18..

C O P A.

Copa Syrissa, caput Graia redimita mitella,
Crispum sub crotalo docta movere latus,
Ebria fumosa saltat lasciva taberna,
Ad cubitum raucos excutiens calamos.
Quid iuvat aestivo defessum pulvere abesse?
Quam potius bibulo decubuisse toro!
Sunt cupae, calices, cyathi, rosa, tibia, chordae,
Et trichila umbriferis frigida arundinibus.
En, et Maenalia quae garrit dulce sub antro,
Rustica pastoris fistula in ore sonat.
Est et vappa, cado nuper defusa picato,
Et strepitans rauco murmure rivus aquae:
Sunt et Corycio iunctae de flore corollae,
Sertaque purpurea lutea mixta rosa;
Et quae virgineo libata Acheloïs ab amne
Lilia vimineis attulit in calathis:
Sunt et caseoli, quos iuncea fiscina siccatur;
Sunt autumnali cerea pruna die;
Castanaeque nuces, et suave rubentia mala:
Est hîc munda Ceres; est Amor; est Bromius:
Sunt et mora cruenta, et lentis uva racemis,
Et pendens iunco caeruleus cucumis:

Est tugurî custos armatus falce saligna;
Sed non et vasto est inguine terribilis.
Huc Calybita venit: fessus iam sudat asellus:
Parce illi; vestrum delictum est asinus.
Nunc cantu crebro rumpunt arbusta cicadae.
Nunc varia in gelida sede lacerta latet.
Si sapis, aestivo recubans te prolue vitro;
Seu vis, crystallo verte novos calices.
Eia age pampinea fessus requiesce sub umbra;
Et gravidum roseo necte caput strophio;
Candida formosae decerpes ora puellae.
Ah! pereat, cui sunt prisca supercilia!
Quid cineri ingrato servas bene olentia sarta?
Anne coronato vis lapide ista legi?
Pone merum, et talos. Pereant quicrastina curant!
Mors aurem vellens: vivite, ait, venio.

MORETVM.

MORETVM.

Iam nox hybernas his quinque peregerat horas,
Excubitorque diem cantu praedixerat ales;
Simulus exigui cultor quum rusticus agri,
Tristia venturae metuens ieiunia lucis,
Sensim membra levat vili demissa grabato,
Sollicitaque manu tenebras explorat inertes,
Vestigatque focum; laesus quem denique sensit.

Parvulus exusto remanebat stipite fomes,
Et cinis obductae celabat lumina prunae.
Admover his pronam, submissa fronte, lucernam,
Et producit acu stupas humore carentes,
Excitat et crebris languentem flatibus ignem.
Tandem concepto tenebrae fulgore recedunt;
Oppositaque manu lucem defendit ab aura,
Et reserat clausae sua providus ostia cellae.

Fusus erat terra frumenti pauper acervus;
Hinc sibi depromit, quantum mensura patebat,
Quae bis in octonas excurrit pondere libras.
Inde abit, adsistitque molae; parvaque tabella,
Quam fixam paries illos servabat in usus,
Lumina fida locat; geminos tunc veste lacertos
Liberat, et, cinctus villosae tergore caprae,
Praeverrit cauda silices, geminumque molarem.
Advocat inde manus operi, partitus utrinque:

Laeva ministerio, dextra est intenta labori;
Haec rotat adsiduis gyris et concitat orbem.
Tunsa ceres rapido silicum decurrit ab ictu.
Interdum fessae succedit laeva sorori,
Alternatque vices. Modo rustica carmina cantat,
Agrestique suum solatur voce laborem.
Interdum clamat Cybalen: erat unica custos,
Afra genus, tota patriam testante figura,
Torta comam, labroque tumens, et fusca colorem;
Pectore lata, iacens mammis, compressior alvo,
Cruribus exilis, spatiosam prodiga plantam;
Continuis rimis calcanea scissa rigebant.
Hanc vocat, atque arsura focus imponere ligna
Imperat, et flamma gelidos adolere liquores.

Postquam implevit opus iustum versatile finem:
Transfert inde manu tusas in cribra farinas
Et quatit: at remanent summo purgamina dorso;
Subsidit sincera foraminibusque liquatur
Emundata ceres. Laevi tum protinus illam
Componit tabula, et tepidas super ingerit undas.
Contrahit admixtos nunc fontes atque farinas;
Transversat durata manu, liquidoque coacto,
Interdum grumos spargit sale. Iamque subactum
Laevat opus, palmisque suum dilatat in orbem,
Et notat impressis aequo discrimine quadris.
Infert inde foco; Cybale mundaverat aptum
Ante locum; testisque tegens super, aggerat ignes.
Dumque suas peragit vulcanus testaque partes,

Simulus interea vacua non cessat in hora;
Verum aliam sibi quaerit opem; neu sola palato
Sit non grata ceres, quas iungat, comparat escas.
Non illi suspensa focum carnaria iuxta,
Durati sale terga suis truncique vacabant:
Traiectus medium sparto sed caseus orbem,
Et vetus adstricti fascis pendebat anethi.
Ergo aliam molitur opem sibi providus heros.

Hortus erat casulae iunctus, quem vimina pauca
Et calamo recidiva levi munibat arundo;
Exiguus spatio, variis sed fertilis herbis.
Nil illi deerat quod pauperis exigit usus.
Interdum locuples a paupere multa petebat;
Nec sumptus, erat huius opus sed regula curæ:
Si quando vacuum casula pluviaeve tenebant,
Festave lux; si forte labor cessabat aratro;
Horti opus illud erat. Varias deponere plantas
Norat, et occultae committere semina terrae;
Vicinosque apte cura submittere rivos.
Hic olus, hic late fundentes brachia betae,
Fecundusque rumex, malvaeque, inulaeque virebant;
Hic siser, et capiti nomen debentia porra.
Hic etiam nocuum capiti gelidumque papaver,
Grataque nobilium requies lactuca ciborum,
Et gravis in latum demissa cucurbita ventrem.
Verum hic non domini, quis enim contractior illo?
Sed populi proventus erat; nonisque diebus
Venales olerum fascies portabat in urbem;

Inde domum cervice levis, gravis aere, redibat,
Vix unquam urbani comitatus merce macelli.
Cepe rubens sectique famem domat area porri,
Quaeque trahunt acri vultus nasturtia morsu,
Intubaque et venerem revocans eruca morantem.

Tumquoque tale aliquid meditans intraverat hortum.
Ac primum, leviter digitis tellure refossa,
Quattuor educit cum spissis allia fibris;
Inde comas apii graciles, rutamque rigentem,
Vellit, et exiguo coriandra trementia filo.
Haec ubi collegit, laetum consedit ad ignem;
Et clara famulam poscit mortaria voce.
Singula tum capitum numeroso cortice nudat,
Et summis spoliat coriis, contentaque passim
Spargit humiatque abicit. Servatum gramine bulbum
Tingit aqua, lapidisque cavum demittit in orbem.
Hinc salis inspergit micas; sale durus adeso
Casens adiicitur; dictas super ingerit herbas;
Et laeva vestem setosa sub inguina fulcit.
Dextera pistillo primum fragrantia molli
Allia; tum pariter mixto terit omnia succo.
It manus in gyrum; paullatim singula vires
Deperdunt proprias; color est e pluribus unus;
Nec totus viridis, quia lactea frusta repugnant,
Nec de lacte nitens, quia tot variatur ab herbis.
Saepe viri nares acer iaculatur apertas
Spiritus, et simo damnat sua prandia vultu.
Saepe manu summa lacrymantia lumina tergit;

Immeritoque furens dicit convicia fumo.
Procedebat opus. Non iam salebrosus, ut ante,
Sed gravior lentos ibat pistillus in orbes.
Ergo Palladii guttas instillat olivi,
Exiguique super vires infundit aceti,
Atque iterum commiscet opus, mixtumque retractat,
Tum demum digitis mortaria tota duobus
Circuit, inque globum distantia contrahit unum;
Constet ut effecti species nomenque Moreti.

Eruit interea Cybale quoque sedula panem,
Quem laetus recipit manibus: pulsoque timore
Iam famis, inque diem securus Simulus illam,
Ambit crura ocreis paribus, tectusque galero
Sub iuga parentes cogit lorata iuencos,
Atque agit in segetes, et terrae condit aratrum.

VERSUS
IN VIRGILIANO CARMINE
PERPERAM INSERTI
QVI EX HAC EDITIONE
EXSVLANT.

BVCOLICORVM

Ecloga I. post v. 17.

Saepe sinistra cava praedixit ab ilice cornix:
adumbratus ex Ecl. IX. v. 15.

GEORGICON

Lib. II. post v. 128.

Miscueruntque herbas et non innoxia verba:
retractus ex Lib. III. v. 283.

Lib. IV. post v. 337.

Neseae, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque:
translatus ex Aeneidos V. v. 826.

AENEIDOS

Lib. VI. post v. 241.

Vnde locum Graii dixerunt nomine Aornon:
a grammatico interpolatus.

Lib. IX. post v. 28.

Vertitur arma tenens et toto vertice supra est:

repetitus ex Lib. VII. v. 784.

—— post v. 120.

Quot prius aeratae steterant ad litora puppes:

retractus ex Lib. X. v. 223.

—— post v. 148.

Palladii, caesis summae custodibus arcis:

ex Lib. II. v. 166.

—— post v. 525.

Et meministis enim, divae, et memorare potestis:

repetitus ex Lib. VII. v. 645.

Lib. X. post v. 277.

Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:

repetitus ex Lib. IX. v. 125.

—— post v. 870.

Et furiis agitatus amor, et conscia virtus:

retractus ex XII. v. 666.

Lib. XII. post v. 611.

Multaque se incusat, qui non acceperit ante

Dardanium Aenean, generumque adsciverit ultro:

refecti ex Lib. XI. vv. 471, 472.

